

T.C.

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü

Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KHUZİSTAN KRONİĞİ

SUNUMU, TERCÜMESİ, TAHLİLİ

Kâmile İnci Aday

13731003

Danışman

Dr. Kutlu Akalın

Mardin 2019

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Khuzistan Kroniği: Sunumu, Tercümesi, Tahlili**” adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2019

Kâmile İnci Aday

KABUL VE ONAY

Kâmile İnci Aday tarafından hazırlanan “**Khuzistan Kroniği: Sunumu, Tercümesi, Tahlili**” adındaki alışma, Savunma Sınavı Tarihi tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Süryani Dili ve Kùltürü Anabilim Dalı, **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

ÖN SÖZ

İncelemiş olduğumuz *Khuzistan Kroniği*, VII. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bu Kronik, Süryani dili, kültürü ve tarihi açısından değerli bir eserdir. Kroniğin yazarı belli değildir. Ancak yazar, Doğu Kilisesi'ne mensup Süryanice kullanan bir Hristiyandır. *Khuzistan Kroniği* ile ilgili olarak Batı'da çalışmalar yapılmış ise de, henüz Türkçede bu konuda pek bir çalışma yapılmamıştır. Kroniğin orijinal Süryanice metni yirmi sayfadır. Metni ilk defa neşreden İtalyan oryantalist Ignazio Guidi (1844-1935) olduğu için, bu esere *Guidi Kroniği* de denilmektedir. Ayrıca, metnin Sasanilerin son döneminde yazılması ya da yazarının bilinmemesi gibi nedenler, eserin bazen *Anonim Kronik* bazen de *Geç Dönem Sasani Kroniği* diye adlandırılmasına yol açmıştır.

Khuzistan Kroniği, 590-680 yılları arasında eski İran, Mezopotamya ve Suriye bölgelerinde yaşanan birtakım olayları ve bilhassa bu döneme siyasi açıdan damga vuran Bizans-Sasani savaşlarını nakletmektedir. Burada, bu tez çalışmasında, söz konusu eserin sunumu, tercümesi ve tahlili konusunu çalıştık. Tezimiz Giriş, Sonuç, Kaynakça ve İndeks kısımlarıyla beraber iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Kroniğin amacı, önemi, sınırları ve araştırmada kullanılan kaynaklar anlatılmaktadır. Sonuç kısmı eserin genel bir değerlendirmesidir. Birinci Bölüm, Kroniğin tarihsel, dini, siyasi ve sosyal boyutlarına dair özet bir incelemedir. İkinci Bölüm ise Süryanice metni, Türkçe tercüme ve dipnotları ihtiva etmektedir.

Transliterasyon konusu çerçevesinde, şahıs, yer ve kavram isimleri Süryanice asıllarına uygun yazılmıştır. Örneğin, *Diyarbakır* yerine *Amid*, Süryanicede *efendim* anlamına karşılık gelen *Mar*, *Hürmüz* yerine *Hurmizd* kullanılmıştır. Fakat yer yer Türkçe dil fonetiğine uymak kaygısıyla bazı bilindik kelimeler Türkçe kullanılmışlardır. Örneğin; Süryanicedeki *Turkoye* yerine *Türkler*, 'Aroboye yerine *Araplar* tercih edilmiştir. Ayrıca Türkçe tercüme metninde karşılığı olmayan ' harfi 'ayn, *heṭ* harfi *h*, *šode* harfi *ş*, *teṭ* harfi *t*, nefesli okunan *kap* harfi *k*, *šin* harfi *ş* ve *ṣ* diye yazılmışlardır.

Bu tez çalışması önemli bazı yardımlar sayesinde bu şekliyle ortaya konulmuştur. Bu vesileyle sayın Doç. Dr. Zafer Duygu ve tezimin danışmanı Dr. Kutlu Akalın hocalarıma teşekkür ederim.

Kâmile İnci Aday

Mardin 2019

ÖZET

Khuzistan Kroniği, Süryani tarih yazıcılığı alanında yazarı kesin olarak bilinmeyen bir metindir. Bu kronik Batı’da bazı araştırmalara konu olmasına ve kimi dillere tercüme edilmesine rağmen Türkiye’de henüz pek çalışılmamıştır. Bu yüksek lisans tezi vesilesiyle söz konusu kroniği ilk kez Türkçeye tercüme ederek, Süryani dili ve kültürü alanına kazandırmaya çalıştık.

Kroniğin yazarı, öyküsünü 590 yılında Sasani hükümdarı IV. Hürmüz’ün ölümüyle başlatmakta, 641 yılına, III. Yazdigard dönemine kadar sürdürmektedir. Nitekim o süreçte Müslüman Araplar Sasani varlığını sona erdirmişlerdi. Kronikte Suriye, İran, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyalarında yaşanan Sasani-Roma mücadeleleri ve ayrıca Sasanilerin siyasî, sosyal, dinî ve etnik yapısı hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Bu tez çalışması “Giriş” kısmında tezin amacını ve önemini, sınırlarını ve kullanılan kaynakları bahis konusu etmektedir. Birinci Bölüm’de, “Metinsel ve Tarihsel Arka Plan” başlığı altında, “Süryani Tarih Yazıcılığı”, “Sasani İmparatorluğu” ve “Bizans İmparatorluğu” alt başlıklarda, dinî, siyasî ve sosyal boyutlu bazı bilgiler verilmektedir. Bunlara ilaveten, söz konusu iki büyük imparatorluk arasında VI. ve VII. yüzyıllarda yaşanan siyasi-askeri mücadeleler ayrı bir başlık altında özetlenmektedir. İkinci Bölüm Süryanice metni, Türkçe çeviriyi ve yaptığımız bazı açıklamaları içeren dipnotları ihtiva etmektedir. Son olarak kronikle ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapılmış, kaynaklar, ekler ve metnin numunesi kısmı da eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Geç Antikçağ, Süryani Tarih Yazıcılığı, Khuzistan Kroniği, Süryaniler, Sasani Devleti, Bizans Devleti.

ABSTRACT

The Chronicle of Khuzistan is one of the anonymous sources in the Syriac historiography. Although this chronicle has been the subject of some research and has been translated to modern languages in the West, the chronicle has not been studied well in Turkey. We tried to bring this chronicle into the field of Syriac language and culture by translating it into Turkish on the occasion of this master's thesis.

The author of this chronicle begins his story with the death of the Sasanid ruler Hormizd IV and it continues until the reign of Yezdigard III in 641. As a matter of fact, Muslim Arabs ended the existence of Sasanid Empire. There is valuable information about the Byzantine-Sasanid struggle in the regions of Syria, Iran, Anatolia and Mesopotamia and also the political, social, religious and ethnic structures of Sasanid Empire in the chronicle.

In the "Introduction" section of this thesis, the aim and the sources of the subject will be examined. In the First Chapter named "Textual and Historical Backgrounds", some information about religious, political and social dynamics of the era provided under the subtitles of "the Syriac historiography," "the Sasanid Empire" and "the Byzantine Empire". Additionally, the political and military struggles between two empires in question in the 6th and 7th centuries will be summarized under another title. The Second Chapter contains the original text in Syriac, its Turkish translation and some footnotes with some explanations. Finally, a detailed evaluation of the chronicle, bibliography, appendices and a sample of the text were added to the thesis.

Keywords: *Late Antiquity, Syriac Historiography, the Chronicle of Khuzistan, Syriacs, Sasanid Empire, Byzantine Empire.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
2. Araştırmanın Sınırları.....	2
3. Araştırmada Yardım Alınan Telif Eserler.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
METİNSEL VE TARİHSEL ARKA PLAN.....	6
I. SİYASÎ, SOSYAL ve DİNÎ ARKA PLAN.....	6
1. Süryanilerde Tarih Yazıcılığı.....	6
2. Sasani İmparatorluğu.....	9
3. Roma İmparatorluğu.....	11
4. VII. Yüzyılda Sasani ve Roma Mücadeleleri.....	14
II. KHUZİSTAN KRONİĞİ İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER.....	23
1. Kroniğin Yazarı Hakkında.....	23
2. Kroniğin Tarihçesi Hakkında.....	27
3. Khuzistan Kroniği Metni ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	28
İKİNCİ BÖLÜM: SÜRYANİCE METİN, TÜRKÇE TERCÜMESİ VE AÇIKLAMALAR.....	30
I. SÜRYANİCE METİN.....	30
II. TÜRKÇE TERCÜMESİ VE AÇIKLAMALAR.....	51
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	80
KAYNAKÇA.....	83
EK-1 SASANÎ (İRAN) İMPARATORLARI.....	87
EK-2 ROMA İMPARATORLARI.....	89

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
böl.	Bölüm
bs.	Baskı, basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Eds.	Edisyon
GEDSH	<i>Gorgias Encyclopedic Dictionary of Syriac Heritage</i>
MAÜ	Mardin Artuklu Üniversitesi
EU	European Union (Avrupa Birliği)
h.	Hükümdarlık yılları
Hız.	Hazreti
K.	Karar
krş.	Karşılaştırınız
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
trc.	tercüme
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

Süryanice literatür üzerine Batı bilim dünyasında XVIII. yüzyılla birlikte araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.¹ Türkiye’de ise bu alan çok geç tarihlere kadar neredeyse tamamen boş bırakılmıştır. Yakın dönemde yapılan bazı araştırmalar bu boşluğu kapatmaya yöneliktir.² Bu tez çalışması da benzer bir amaçla hazırlanmıştır. Burada, Süryanice literatür ve historiyoğrafi geleneklerine mensup eski bir metin, *Khuzistan Kroniği: Sunumu, Tercümesi ve Tahlili* adı altında sunulmaktadır.

---

¹ Süryani çalışmaları alanında Batılı modern araştırmacılar tarafından yapılan öncü çalışmalar şunlardır: William Wright, *A Short History of Syriac Literature*, (Londra: Wipf&Stock Publishers, 2016); Rubens Duval, *Anciennes littératures chrétiennes, La Littératures Chrétiennes II: La Littérature Syriacque*, (Paris: Victor Lecoffre, 1907); Anton Baumstark, *Geschichte der Syrischen Literatur*, (Bonn: A. Marcus und E. Weser, 2013); Jean-Baptiste Chabot, *Les Langues et les Littératures Araméennes*, (Paris: Paul Geatner, 1935); Matti Moosa, “*Studies in Syriac Literature: First Installment*”, *Journal of the Muslim World*, Hartford Seminary Foundation, LVIII. 2, 1968; Sebastian P. Brock, *A Brief Outline of Syriac Literature*, (Piscataway, New Jersey: Gorgias Press, 2011); Paolo Bettolo, “*Syriac Literature*”, *Patrology V: The Eastern Fathers from the Council of Chalcedon (451) to John of Damascus (d. 750)*, ed. Angelo di Berardino, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006).

² Süryani çalışmaları alanında Türkçede yapılan bazı araştırmalar şunlardır: Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, (İstanbul: Yaylacık Yayınları, 1987); İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, (İstanbul: Beyan Yayıncılık, 2008); Nesim Doru, *Doğudan Batı’ya Köprü: Süryaniler, Felsefe ve Çeviri Geleneği*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007); aynı yazar, *Süryanilerde Felsefe*, (İstanbul: Yaba Yayınları, 2012); Kutlu Akalın, *Basibrinalı Aday Vakayinamesi*, (Diyarbakır: Peywend, 2015); Nesim Doru, *Süryani Düşüncesinde Metafizik*, (İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2016); Zafer Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ: Hristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih*, (İstanbul: Divan Kitap, 2017); Zafer Duygu, Kutlu Akalın (eds.), *Kristolojiye Giriş: Miazizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, (İstanbul: Divan Yayınları, 2017); Kutlu Akalın, Zafer Duygu (eds.), *Süryani Literatürü*, (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2017); Ahmet Yasin Tomakin, “*Ortaçağ İslam Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı*” Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 8, C-VIII, S. 18, 2017/3, ss. 233-254; Bazı Süryani yazarlar tarafından yapılan ve alana belirli bir oranda katkı sağlayan çalışmalara örnek olması açısından bk. Ignatius Efrem I. Barsawm, *Saçılmış İnciler: Süryanilerin Yazınsal Tarihi*, Süryaniceye çev. Hanna Dolabani, Türkçeye çev. Zeki Demir, (İstanbul: İstanbul Süryani Ortodoks Metropolitliği, 2005); Hanna Dolabani, *Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi*, çev. Gabriyel Akyüz, edt. İ. Özcoşar, H.H. Güneş, (İstanbul: İmak Yayınları, 2006); Ephrem-İsa Yousif, *Süryani Vakarıvisler*, çev. Mustafa Aslan, (İstanbul: Doz Yayıncılık, 2009); Gabriyel Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, (Mardin: Kırklar Kilisesi, 2005).

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Khuzistan Kroniği,³ bir yönüyle Süryani literatürüne, bir başka boyutuyla da Süryani tarih yazıcılığı geleneğine mensup bir eserdir. Eser, öncelikle kritik bir döneme ve birçok siyasi ve dini gelişmeye dair kıymetli tarihsel bilgiler nakletmesi vesilesiyle büyük önemi haizdir. Ayrıca, kullandığı dil ve temsil ettiği kültürel saha bağlamında da diğer tarih yazıcılığı geleneklerine kıyasla alternatif bakış açıları içermektedir. Bu gibi faktörler modern araştırmacıların *Khuzistan Kroniği*'ne ilgi göstermeleri sonucunu vermiştir. Nitekim söz konusu kronik birçok modern dile tercüme edilmiştir. Biz de burada bu eserin Türkçe çevirisini yaparak önemli bir boşluğu doldurmaya çalıştık. Bu tercüme ve ayrıca verdiğimiz bilgiler hem bu alanda çalışan uzmanlara hem de konuya ilgi duyan entelektüel kesimlere yardımcı olacaktır umudunu taşıyoruz.

2. Araştırmanın Sınırları

Khuzistan Kroniği'nin yazarı, eserini 660-670 yılları arasında kaleme almıştır.⁴ Bu kayıtları 590 yılından başlayarak 641 yılına kadar aktarmaya çalışmıştır. Dolayısıyla

---

³ Huzistan: Günümüzdeki İran'ın güneybatısında yer alan ve "Huziler'in diyarı" anlamına gelen eski bir yöre. Bu husustaki detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Theodor Nöldeke, "Die von Guidi Herausgegebene Syrische Chronik, übersetzt und commentiert", *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 9, (Vienna, 1893), 4-5.

⁴ Kronik hakkında bilgi veren eserler için bk. Michael Philip Penn, *When Christians First Met Muslims: A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam* (California: University of California Press, 2015), 47-53; Robert G. Hoyland, *Seeing Islam As Others Saw It* (New Jersey: Gorgias Press, 2019), 182-189; Herman G. B. Teule, "The Chronicle of Khuzistan", *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, Cilt 1 (600-900), ed. D. Thomas ve B. Roggema, History of Christians-Muslim Relations 11, (Leiden-Boston: Brill, 2009), 130-132; Sebastian P. Brock, "Syriac Sources for Seventh Century", *Byzantine and Modern Greek Studies* 2. *Syriac Perspectives on Late Antiquity*, Bölüm VII, 23-24; Brock, *Syriac Historical Writings*, 25.; C. F. Robinson, "The Conquest of Khuzistan: A Historiographical Reassessment", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 67.1, 2004, 14-39; P. Bettiolo, *Syriac Literature, Patrology V: The Eastern Fathers from the Council of Chalcedon (451) to John of Damascus (d. 750)*, d. A. di Berardino, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 416-417; Witold Witakowski, "Syriac Historiographical Sources", *Byzantines and Crusaders in Non-Greek Sources, 1025-1204*, ed. M. Whitby, Proceedings of the British Academy 132, (Oxford: Oxford University Press, 2007) 202; Ignazio Guidi, "Un nuovo testo siriano sulla storia degli ultimi Sassanidi", *Actes du Huitième Congrès International des Orientalistes, tenu en 1899 à Stockholm et à Christiana I: Section semitique* (B), Leiden, 1893, 3-36; "Chronicum Anonymum", *Chr. Min.I*, CSCO 1-2, Paris 1903; yb: Louvain, 1955-1960, (metin) 15-39, trc. 13-32; Nöldeke, *Die von Guidi*, 1-48; N. Pigulevskaya "Anonimnaya Siriiskaya Khronika Vremeni Sasanidov", *Zapisk İstituta Vostokovedeniya* 7, 1939, 55-78.

bu araştırmanın kronolojik sınırları VI. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın birinci yarısı özelinde şekillenmektedir.

Khuzistan Kroniği'nin yazarı, Eski İran sahasında yaşamıştır. Eserini de orada kaleme almıştır. Dolayısıyla eser bize, yazarın yaşadığı yer olan Eski İran ve ayrıca coğrafi açıdan İran'a yakın Suriye, Mezopotamya ve kısmen Anadolu ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu bağlamda bahsedilen bu bölgeleri bu araştırmanın coğrafi sınırları olarak belirleyebiliriz.

Kroniğin yazarı, tıpkı diğer emsalleri gibi öncelikle kendi dönemine damgasını vuran siyasî hadiselerle önem vermiştir. Bu dönemdeki siyasî hadiseler, önceleri Bizans-Sasani mücadeleleri, ardından da İslam ordularının İran sahasını ele geçirmeleri etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla araştırmanın siyasî açıdan sınırları, daha ziyade bu iki çok önemli hadise olarak belirtilmelidir.

Söz konusu eserin yazarı, Doğu kilisesine bağlı bir Hristiyandır. Dolayısıyla Hristiyanlığa dair meseleler yazar için her zaman birinci derecede önemlidir. Nitekim yazar, muhtemelen bir ruhbandır. Bu yüzden de Hristiyanlığı dünyanın yegâne geçerli dini olarak görmektedir. Bu bağlamda bu tezin sınırlarını çizen başlıca dinî olgu Hristiyanlıktır. Bununla birlikte yazar, Müslüman Arapların süreç içinde bölgede etkinliklerini arttırmaları nedeniyle İslam'dan, ayrıca İran sahasının geleneksel inançları arasında isimleri zikredilen Maniheizm⁵ ve Zerdüştlükten⁶ de bahsetmektedir. Tezin dini açıdan sınırları ana hatlarıyla sözü geçen dinler bağlamındadır.

Tezin filolojik sınırlarına baktığımızda Süryanice bizim için temeldir. Zira kroniğin yazarı Süryanice konuşan ve yazan bir Hristiyandır. Eser, ilk olarak Ignazio

---

⁵ Persli Mâni (216-276) tarafından kurulmuş olan bir dindir. Mâni inancı, İyilik ve Kötülük Tanrıları mevcut olan düalist karaktere sahip olan bir dindir. Mâni dinin taraftarları Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde çok zulme uğramışlardır. Detaylar için bkz. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 290; S.N.C. Lieu, *Manichaeism in the Later Roman Empire and Medieval China: A Historical Survey* (Manchester: Manchester University Press, 1985), 168-174.

⁶ M. Ö. VI. yüzyılda ortaya çıkmış adını İran kökenli bir peygamber olarak bilinen Zerdüş'ten almıştır. İngilizce dilinde "Zoroastrizm" olarak geçen Mecusilik olarak da bilinmektedir. Monoteist bir inanç sistemine ait "Bilgelik İlahı" olarak adlandırılan Ahura Mazda'yı tanrı olarak kabul etmişlerdir. Detaylar için bkz. Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 67.

Guidi tarafından 1893 yılında kopya edilmiştir. 1903 yılında kendisi tarafından Latinceye çevirisi yapılmıştır. Kroniğin ayrıca 1893'te Theodor Nöldeke tarafından Almanca çevirisi, 1939'da N. Pigulevskaya tarafından da Rusça çevirisi yapılmıştır. 1976 yılında P. Haddad, bu metnin Arapça çevirisini yaparak, metnin kopya bir nüshasını tekrar yayınlamıştır.⁷ Biz, bu tez çalışmasında, Guidi'nin Süryanice metnini esas aldık. Ayrıca bu metnin Haddad tarafından hazırlanmış Arapça metniyle karşılaştırmasını da yaptık. Tezin revizyonu sırasında ulaşabildiğimiz El-Ka'bî tarafından yapılmış İngilizce çevirisi de çok sayıda sorunumuzu çözmemizde temel çalışma oldu.

3. Araştırmada Yardım Alınan Telif Eserler

Bütün tez çalışmaları gibi, bu çalışma da önemli bazı eserlerden yardım alınmak suretiyle oluşturulmuştur. Burada, bütün bu eserleri zikretmek ve tanımlamak mümkün değilse de önemi ve tezimize yardımı bakımından daha fazla öne çıkanları kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

Zafer Duygu tarafından kaleme alınan *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ: Hristiyanlık, İslam, Siyasî Tarihi*⁸ isimli eser, Süryanice historiyoğrafi geleneğinin detaylı şekilde tanımlanması, bu konuda Batı'da yapılan çalışmaların tanıtılması ve ayrıca bazı historiyoğrafik metinlerin Türkçeye kazandırılması noktasında öncü ve ayrıcalıklı bir çalışmadır. Duygu, burada, özet halinde *Khuzistan Kroniği* hakkında da bilgiler nakletmiş, ayrıca kroniğe dair modern literatürü zikretmiştir. Üstelik yapılan tercümelerde zikredilen bilgiler, *Khuzistan Kroniği*'nde geçen kayıtların değerlendirilmesi noktasında bize büyük yardımlar sağlamıştır.

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınlarından çıkan ve Zafer Duygu ile Kutlu Akalın'ın editörlüğünde kaleme alınan *Süryani Literatürü* isimli eser, bilhassa başlangıç kısmında yer alan faydalı sözlük kısmı vesilesiyle ve ayrıca Süryani literatür geleneğini

⁷ Burada verilen bilgileri krş. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 81-82. Haddad'ın çevirisi için bkz, Butrus Haddad, *al-Tārīkh al-Şaghīr* (Bağdad: Majma' al-Lughah al-Suryānīyah, 1976).

⁸ Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 81-82.

oluşturan eserlerin ve bu eserleri kaleme alan yazarların tanıtılması sayesinde yararlı bir çalışmadır. Bu çalışmada, *Khuzistan Kroniği*'nden de çok kısaca söz edilmektedir.⁹

Adday Şer'in kaleme aldığı, Nesim Doru tarafından Türkçeye çevirisi yapılan *Nusaybin Akademisi*, çalışmamızla ilgili önemli bilgiler içeren başka bir eserdir. Bu eser, Nusaybin şehriden ve şehirdeki Nusaybin Akademisinde eğitim gören ruhbanlardan çokça bahsetmesi nedeniyle kroniğimizle yakından ilişkilidir.¹⁰ Yine Adday Şer'in neşrettiği ve Celal Kabadayı tarafından Türkçeye çevirisi yapılan *Siirt Vakayinâmesi*¹¹ adlı eserinden de faydalandık.

Tezin revizyonu sırasında erişim imkânı bulabildiğimiz Naşîr al-Ka'bî tarafından yazılmış *A Short Chronicle on the End of the Sasanian Empire and Early Islam: 590-660 A.D.*¹² hem çeviriden önce verilen tanıtım yazılarında hem de çeviri içeriğinde gerekli olan pek çok bilgilendirmede faydalanma şansı sağlayan en önemli ve güncel bir kaynak oldu.

---

⁹ Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 136.

¹⁰ *Nusaybin Akademisi*, neşr. Adday Şer, Türkçeye çev. Nesim Doru, (İstanbul: Yaba Yayınları, 2006).

¹¹ Detaylar için bkz. *Siirt Vakayinamesi*, neşr. Adday Şer, Fransızcadan çev. Celal Kabadayı, (İstanbul: Yaba Yayınları, 2010). 297-421.

¹² *A Short Chronicle on the End of the Sasanian Empire and Early Islam: 590-660 A.D.* (Piscataway, NJ: Gorgias, 2016)

BİRİNCİ BÖLÜM

METİNSEL VE TARİHSEL ARKA PLAN

I. SİYASÎ, SOSYAL ve DİNÎ ARKA PLAN

Khuzistan Kroniği, VII. yüzyılda kaleme alınmıştır ve tarihsel kayıtlar nakleden bir eserdir. Biz, bu çalışmamızda, eserin tarihî ve metinsel arka planını “Birinci Bölüm”de aktaracağız. Bunun yanında eserle ilgili Süryani Tarih Yazıcılığında döneme damgasını vuran yazarlardan da söz edeceğiz.

1. Süryanilerde Tarih Yazıcılığı

Süryani tarih yazıcılığı, Hristiyan tarih yazıcılığının bir parçası olmasının yanısıra, Süryani literatür geleneğinin de mühim bir alt disiplindir. Süryani tarihçiler, kalem aldıkları tarihsel kayıtlar ve bu kayıtlara yaptıkları yorumlar vesilesiyle, tarihsel süreci şekillendirenin tamamıyla Tanrı iradesi olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Onlar, ayrıca, Hristiyanlığın diğer dinlere karşı savunmasını yapmaya ve buna ilaveten kendi mezheplerinin diğer mezheplere oranla hak olduğunu ispatlamaya da çabalamışlardır.¹³

Süryani tarih yazıcılığı, VI.-XIII. yüzyıllar arasında oldukça aktif bir gelenek halinde varlığını sürdürmüştür. Süryani tarihçiler, yaşadıkları dönemde cereyan eden siyasî, sosyal, iktisadî, kültürel ve bilhassa dinî hadiselerle nakletmeleri vesilesiyle, yani bir bakıma geçmişini bugüne aktarmaları sayesinde uygarlık açısından önemli ve yararlı bir iş yapmışlardır. Onlar, milli dilin ve hafızanın sonraki nesillere aktarılması fonksiyonları bakımından da Süryaniler için büyük ehemmiyeti haizdirler. Bununla beraber, rasyonel bir bakıştan yoksunluk ve önceki tarihçilerden kendilerine gelen

bilgileri sorgulamaksızın olduğu gibi nakletmek, Süryani tarih yazıcılığının olumsuz yönünü oluşturmuştur. Aynı şekilde ruhbanların tarihsel gelişmeleri aşırı kadercî bir bakışla yorumlamaları da bu bahse dâhildir.¹⁴

Birçok araştırmacıya göre, Süryani tarihçiler genel olarak vasat yazarlardır. Hatta genel olarak Süryani literatürü hiçbir zaman çok büyük yazarlarca temsil edilmemiştir.¹⁵ Buna rağmen hem literatürde hem tarih yazıcılığında bazı Süryani yazarlar ya da anonim bazı Süryanice metinler daha fazla ön plana çıkmışlardır. Bu bağlamda önde gelen Süryani tarihçileri ve eserlerini aşağıdaki gibi kısaca özetlemek mümkündür:

Efesoslu Yuhanan, VI. yüzyıl yazarlarından olup Hristiyanlığın Miafizit yorumunu benimsemiş bir Süryani'ydi. 567-569 yılları civarında yazdığı *Doğu Azizlerinin Yaşamları* isimli bir çalışmada, Khalkedon Konsili (451) taraftarı bir dinî siyaset güden Roma İmparatorluğu'nun bu konsile muhalefet ettikleri gerekçesiyle kovuşturduğu bazı Doğulu din adamlarını betimlemiştir. Meşhur *Kilise Tarihi* adlı eseri ise M.Ö. I. yüzyıldan başlayarak VI. yüzyıl sonlarına kadar uzanmaktadır. Ne var ki, bu hacimli eserin yalnızca üçüncü bölümü günümüze dek ulaşabilmiştir.¹⁶

775 yılı civarında Diyarbakır'ın kuzeyindeki Zuqnin Manastırı'nda Hristiyanlığın Khalkedon Konsili karşıtı Miafizit koluna mensup meçhul bir ruhban tarafından kaleme alınan ve bilim dünyasında önceleri Tel Mahreli Dionysius Kroniği diye bilinirken artık *Zuqnin Kroniği* diye tanınan tarih metni hem Bizans İmparatorluğu hem de Emeviler ve Abbasilerin erken dönemi özelinde çok önemli bir eserdir. *Zuqnin Kroniği*, içeriği ve yöntemi itibariyle de İslam sonrası dönemin ilk hacimli ve dikkat çeken metni olarak görülmektedir.¹⁷

Nusaybinli İliyo'nun (ö.1046) kaleme aldığı tarih eseri dünya tarihi niteliğindedir. Eser, değindiği konular itibariyle Doğu Kilisesi mensuplarınca kaleme

---

¹³ Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 46-47.

¹⁴ Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 43-44.

¹⁵ Örneğin bk. Brock, "Syriac Historical Writings", 1.

¹⁶ Detaylar için bkz. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 78-80.

alınmış yegâne evrensel tarih metni olma özelliğine sahiptir. Ayrıca eser Süryanice ve Arapça olarak kaleme alınmıştır.¹⁸

Mihayel Rabo Kroniği, modern uzmanlara göre Süryani tarih yazıcılığı geleneğinin en seçkin ve hacimli eseridir. Mihayel, 1166-1199 yılları arasında Süryani Kilisesi'nde patriklik yapmıştır. Tarih çalışması yaratılıştan başlayarak 1194 yılına kadar yaşanan süreci kapsamaktadır. Bu eserin Süryanice metni J.-B. Chabot tarafından neşredilmiş ve Fransızcaya tercüme edilmiştir.¹⁹

1234 Yılı Kroniği, Süryanice kullanan ve Hristiyanlığın Miafizit yorumunu benimseyen meçhul bir yazarın eseridir. Bu kronik, dünya tarihi ve kilise tarihi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.²⁰ Yazarın Urfalı olduğu anlaşılmaktadır. Barsawm'a göre, yazar 1160 yılında Urfa'da doğmuş, daha sonra da Malatya'daki Mor Barsawmo Manastırı'nda rahiplik yapmıştır.²¹

Bar 'Ebroyo'nun "Kronoloji" adlı eseri de aynı şekilde Süryani tarih yazıcılığında en önemli eserlerden biridir. Söz konusu eser, kilise tarihi ve dünya tarihi tarih açısından iki bölümden meydana gelmektedir. Yazar bu eserinde Moğol başkenti olan Merağa'da kalırken buradaki civar kütüphanelerden elde ettiği Süryanice, Arapça ve Farsça kaynaklardan faydalanmıştır.²²

Bu tez çalışmasında Türkçeye kazandırdığımız *Khuzistan Kroniği* de yukarıda isimleri zikredilen (ve ayrıca zikredilmeyen) yazarlar veya eserler gibi Süryani tarih yazıcılığı geleneğini temsil etmektedir. Bu kronik hakkındaki detaylı bilgileri daha sonra vereceğiz.

---

¹⁷ Ahmet Yasin Tomakin, "Ortaçağ İslam Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/3, cilt. VIII, sayı: 18, 234.

¹⁸ Tomakin, "Ortaçağ İslam", 249.

¹⁹ Umut Can, "1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nde Yermük Savaşı (636) İlgili Kısmın Tercüme ve Tahlili", *The Journal of Mesopotamian Studies*, 3/1, 2018, s. 3.

²⁰ Can, "1234 Yılı", 4.

²¹ Can, "1234 Yılı", 6; Bu hususta bkz. Duygu, *Geç Antikçağ'da*, 102-103; Brock, *Syriac Historical*, 17-18; Tomakin, "Ortaçağ İslam", 243-244.

²² Tomakin, "Ortaçağ İslam", 245.

2. Sasani İmparatorluğu

Sasani İmparatorluğu, M.S. 224-641 yılları arasında Eski İran sahasında hüküm sürmüş, Pers İmparatorluğu'nun son krallığıdır. Bu imparatorluk, I. Ardeşir (h. 224/226-239/241) zamanında Pers İmparatorluğu yıkılarak kurulmuştur. İmparatorluk en geniş sınırlarına ulaştığında bugünkü İran, Irak, Arabistan'ın doğusu, Suriye, Filistin, Lübnan, İsrail, Kafkasya, Mısır, Orta Asya'nın ve Anadolu'nun büyük kısmı üzerinde egemenlik tesis etmiştir.²³

Sasani İmparatorluğu tarihi, araştırmacılar tarafından imparatorluğun siyasî serüvenleri dikkate alınarak kronolojik anlamda bölümlendirilerek incelenir. Bu bağlamda örneğin; II. Şapur'un hükümdarlık dönemi (h. 309-379), "Birinci Altın Dönem" tabir edilmektedir. Bilindiği gibi II. Şapur, başarılı askerî seferleri neticesinde bugünkü Afganistan ve Pakistan coğrafyalarını ele geçirerek Çin'e ulaşmış; Roma İmparatorluğu aleyhine askerî açıdan başarılar elde etmiştir. "Orta Dönem" denilen ve V. yüzyılın sonuna kadar devam eden dönem, genel olarak, Sasaniler ile onların yeminli düşmanları Romalılar arasında uzun süreli barış periyotlarının yaşandığı bir süreçtir. Ancak hem Romalılarla hem de bilhassa Ak-Hunlar tabir edilen Türk Devleti'yle gergin ve hatta silahlı çatışmaların yaşandığı dönemler de olmuştur.²⁴ Bir sonraki aşamada Roma İmparatoru Herakleios'un (h. 610-641) nihai zaferine kadar sürecek olan "İkinci Altın Dönem" yaşanmıştır. Sasaniler, bu dönemde Roma üzerinde, Romalıların bilhassa Iustinianus (h. 527-565), Maurikios (h. 582-602) ve Phokas (h. 602-610) gibi imparatorlar döneminde yakından hissettikleri gibi, önemli siyasî ve askerî üstünlükler kurmuşlardır. Ne var ki, Herakleios bu egemenliği kırarak ve Roma İmparatorluğu'nu Sasaniler aleyhine yeniden eski sınırlarına kavuşturacak, bir sonraki aşamada cereyan eden İslâm fetihleri ise Sasani İmparatorluğu'nun tarihsel varlığını sona erdirecektir.²⁵

Bu tez çalışmasında ele aldığımız *Khuzistan Kroniği*, 590 yılından sonraki süreç özelinde, yukarıda kısaca özetlenen siyasî ve askerî hadiseleri bazen kısaca, bazen

---

²³ Garthwaite, *İran Tarihi*, 80-83.

²⁴ Turhan Kaçar, "Dünyaya İki Işık: Geç Antikçağ'da İran ve Roma", *Doğubatı Düşünce Dergisi* 61, (2012), 160-170.

nispeten detaylı olarak nakletmesi vesilesiyle burada zikredilmelidir. Sasaniler, Seleukeia-Ktesifon başkentli bir imparatorluktu. Hükümdarları “şehinşah” (krallar kralı) unvanını kullanırlardı. Merkeziyetçi bir anlayış yaygındı, ama kralın yanında güçlü bir bürokrasi sınıfı da her daim var olmuştu. Soylular, toplumsal tabakanın üst kesimini oluşturmuşlardı. Kölelik çok yaygın değildi ve bilhassa ev işlerinde yardımcı olarak çalışan köleler bazı haklara sahipti. Ayrıca temelleri I. Ardeşir (h. 224/226-240/241) tarafından atılan güçlü bir ordu teşkilâtı da devlet yapısı içinde önemli yere sahipti.²⁶

Sasani İmparatorluğu’nda resmi din Zerdüştlüktü. Zerdüş, M.Ö. 628 yılından 551 yılına kadar yaşadığı düşünülen İran asıllı bir peygamber olarak bilinmektedir. Bu din mensuplarının tanrısı Ahura Mazda’dır. Bu sebeple tek tanrılı bir din olarak da bilinir.²⁷ Ancak Zerdüştlük, bilhassa Sasaniler döneminde Avesta’da tanımlanan uygulamalardan farklılaşmış ve dönemin ruhbanlarına hizmet edecek bir şekle dönüşmüştü. Kartir, Zerdüş inancının anlaşılması ve yorumlanması noktasında bu dönemde önemli bir Zerdüş din adamı olmuştu. Zerdüştlüğün tam manasıyla güçlenip kurumsallaştığı I. Şapur (h. 240-272) döneminde Kartir, dinî anlamda ülkenin yegâne ve kesin otoritesiydi.²⁸

Eski İran sahası, azınlıkta kalsalar da Hristiyanların da boy gösterdikleri bir sahaydı. Hristiyanlar, Pers Hanedanı döneminde ve Roma tahtında I. Constantinus’un (h. 306-337) Hristiyanlığı himayesine aldığı yıllara kadar Sasani İmparatorluğu’nda, kendileri açısından elverişli koşullar altında yaşamışlardı. Sasani yönetimi, Romalılarla karşıt politikalar takip etmeleri sebebiyle Roma yönetiminin Hristiyanları desteklediği dönemlerde kendi ülkesindeki Hristiyanları bazen şiddetle kovuşturdu; Theodorosçu Hristiyanlık yorumu²⁹ örneğinde olduğu gibi bazen Roma ülkesinde dışlanmış ya da

---

²⁵ Kaçar, “Dünyaya İki Işık”, 173-175.

²⁶ Garthwaite, *İran Tarihi*, 82-84.

²⁷ Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 67.

²⁸ Garthwaite, *İran Tarihi*, 86-90.

²⁹ Theodorosçu Hristiyanlık yorumu, 428 yılında Constantinopolis’e başpiskopos olarak atanan Nestorios’un öğretmeni olduğu kabul edilen Mopsuestialı Theodoros’a aittir. Bu husus hakkında bkz. Sebastian P. Brock, “The Church of the East in the Sasanian Empire up to the Sixth Century and Its Absence from the Councils in the Roman Empire”, *Syriac Dialogue: First Non-Official Consultation on Dialogue within the Syriac Tradition*, (Aldershot, Hants, England: Ashgate Pub. Ltd., 2016), 60-71; Bu

yasaklanmış Hristiyanlık yorumlarını destekledi.³⁰ II. Şapur (h. 309-379) dönemi, zulümleri yukarıda bahsi geçen birinci olguya; Theodorosçu Hristiyanlık yorumunun İran (Doğu) Kilisesi'nde resmi doktrine dönüştürülmesi ise ikincisine örnek oluşturmaktadır.³¹ Tüm bunlara ilaveten, Sasani İmparatorluğu'nda Yahudi bir nüfusun yaşadığı da bilinmektedir.

3. Roma İmparatorluğu

Roma İmparatorluğu'nun kuruluşuna dair efsanelere göre, M. Ö. VIII. yüzyıl ortalarında Romulus ve Remus isimindeki ikiz kardeşler bu imparatorluğun kurucularıdır.³²

Önceleri şehir devleti olarak tarih sahnesinde boy gösteren Romalılar, zamanla topraklarını genişleterek ve bu süreçteki çeşitli dönemlerde farklı yönetim biçimlerini benimseyerek, bilhassa İsa'dan önceki iki yüzyılda Akdeniz Havzası'nı kontrol eden büyük bir imparatorluğa dönüşmüşlerdi. Sonraki bir önemli aşamada “Beş İyi İmparator” tabir edilen yöneticiler Nerva (h. M. S. 96-98), Traianus (h. M. S. 98-117); Hadrianus (h. M. S. 117-138), Antoninus Pius (h. M. S. 138-161) ve Marcus Aurelius (h. M. S. 161-169) imparatorluğu sınırlarını genişlettiler, ülkedeki refah düzeyini yükselttiler. M. S. III. yüzyıl ise bir taraftan dışarıda uğranılan ağır askerî mağlubiyetler, öte taraftan ülke sınırları içinde yaşanan istikrarsızlık ve huzursuzluklar nedeniyle “krizler evresini” oluşturmuştur.³³

Yoruma diğer bir tabirle “Diofizit kristoloji” de denmektedir. Bu yorumun kökeni Antiokheia İlahiyat Okulu'na dayanır. Buna göre, İsa, beşerî ve ilahî olmak üzere iki ayrı tabiatla tasavvur edilmektedir. Bu iki tabiat, birbirinden ayrı olarak beşer İsa ile Tanrı İsa birbirine eklenmiştir. Yani İsa, iki ayrı şahsiyet ile iki ayrı tabiat taşımaktadır. Bu husus hakkında bkz. Zafer Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, (İstanbul: Divan Yayınları, 2017), 268-272.

³⁰ Garthwaite, *İran Tarihi*, 91.

³¹ Konuya dair diğer tüm detaylar için bk. Duygu, “Doğu Kilisesi: Erken Yüzyılları Özelinde Bir Değerlendirme”, *The Journal of Mesopotamian Studies*, C:2/1, Zivistan 2017, 133-155.

³² Bu hususta detaylar için bkz. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna*, çev. Ali Berktaş, Cilt II., (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 136-138.

³³ Simon Baker, *Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, İngilizceden çev. Ekin Duru, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 292-296.

Diocletianus (h. 284-305/309), bu kötü gidişin önünü alabilmek amacıyla imparatorluğun iki *augustus* ve iki *caesar* tarafından yönetilmesini öngören “*tetrarkheia/* tetraşi”³⁴ rejimini benimsedi. Buna mukabil iç karışıklıklar ve bilhassa taht kavgaları bu dönemde daha da şiddetlenince I. Constantinus (h. 306-337) 312 ve 314 yıllarında diğer imparatorlara karşı elde ettiği zaferlerle yeniden monarşiyi kendi uhdesinde ilân etti. Bu vesileyle oğullarının kendi aralarında ve ayrıca isyancı generallere karşı verdikleri mücadeleler hatta bazılarının isyancılar ya da kardeşleri tarafından öldürülmesi; buna ilaveten Iulianus (h. 361-363) döneminde, bilhassa Sasaniler karşısındaki toprak kayıpları bu süreçte imparatorluğun çok da parlak bir dönem yaşamadığını göstermektedir.³⁵

Sonraki dönemde ülke yönetimi batıda ve doğuda kudretli düşmanlarla boğuşmayı sürdürdü. Kavimler Göçü (yak. M. S. 375) bu bağlamda ülkenin batı bölümünü doğusunda kapandı ve bütünüyle istikrarsız bir sahaya dönüştürdü. Doğuda ise Sasaniler, çok istikrarlı seyretmemiş ise de Anastasios (h. 491-518), Iustinianus (h. 527-565), Maurikios (h. 582-602) ve Phokas (h. 602-610) gibi imparatorların hüküm sürdükleri dönemlerde savaş ya da anlaşmalar yoluyla hem Romalılar aleyhine topraklarını genişlettiler hem siyasî üstünlüklerini kanıtladılar hem de siyasî, malî ve askerî açılardan imparatorluk yönetimine büyük sıkıntılar yaşattılar. Buna karşın, imparatorluk yönetimi örneğin; Iustinianus döneminde olduğu gibi, geçici bir sürede olsa, özellikle batıda ve Afrika’da birtakım askerî başarılar da elde etti. Herakleios (h. 610-641) ise İslâm fetihleri döneminin arifesinde imparatorluğu batıda ve doğuda kudretli düşmanlardan ve adeta yok olmaktan kurtaran bir hükümdar olarak yad edilmektedir.³⁶

---

³⁴ *Tetrarkheia*, Yunanca “dörtlü yönetim” anlamına gelmektedir. Roma İmparatorluğu’nun devlet yönetiminde doğuda ve batıda yer alan iki *augustus* ve onların yardımcısı olarak atanan iki *caesar*’lı yönetim biçimi. Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 50.

³⁵ Bu hususta detaylar için bkz. Mitchell, *Geç Roma*, 81-118.

³⁶ Bu hususta detaylar için bkz. Mitchell, *Geç Roma*, 275-651.

Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkmış ve öncelikle bu imparatorluk topraklarında yayılarak, gelişmiştir.³⁷ Hristiyanlar, ilk üç yüzyılda yasaklanmamış ama serbest de bırakılmamış bir dinin taraftarları olarak, bazı imparatorlar ya da yöneticiler tarafından çeşitli istisna dönemlerde kovuşturulmuşlarsa da genel olarak elverişli koşullarda yaşatılmışlardır.³⁸ Hristiyanlık, IV. yüzyılda Constantinus tarafından himayeye alınmış, aynı yüzyıl sonunda I. Theodosius (h. 379-395) döneminde, imparatorluğun resmi dinine dönülmüştür.³⁹

Hristiyanlık bir sonraki aşamada devlet desteği alırken siyasallaşması ve kilisenin dünyevî bir kuruma dönüşmesi, bu bağlamda ortaya çıkan kiliseler arası mücadeleler ve bu mücadelelere bahane teşkil etmekle beraber aslında I. yüzyıldan beri süren teolojik ve kristolojik anlaşmazlıklar nedeniyle parçalandı.⁴⁰ Özellikle 451 yılındaki Khalkedon Konsili sonrasında Antiokheia/ Antakya İlahîyat Ekolü'nü temsil eden Theodorosçu Hristiyanlarla (bilim dünyasında yakın zamana kadar bu kesim yanlışlıkla Nasturîler/ Nesturîler diye adlandırıldı), Kyrillos ve Severus gibi kanaat önderlerinin takipçileri olan ve Aleksandreia/ İskenderiye Ekolünü takip eden Miafizitler arasındaki bölünme (bilim dünyasında bu kesim de yakın zamana kadar yanlışlıkla Monofizitler diye tanımlandı) ve ayrıca özellikle imparatorluğun batısında Khalkedon Konsili taraftarları diye ortaya çıkan yeni bir dinî zümrenin diğer ikisiyle zıddiyeti, karşıtlığı, Hristiyanlığın daim gündemine dönüştü.⁴¹

Bu bağlamda V. yüzyıl sonlarında İran'a sürülen Theodorosçu Hristiyanlar, burada çok eski tarihlerden itibaren ortaya çıkmış durumdaki İran Hristiyanlığının karakterine Sasani yönetiminin de desteğiyle Theodorosçu hüviyete büründüler.⁴² Buna

---

³⁷ Detaylar için bkz. Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller: Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*, 2. Baskı, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 67-69.

³⁸ Detaylar için bkz. Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 122-153.

³⁹ Detaylar için bkz. Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 283-297; Zafer Duygu, *Nikomedia ve Hristiyanlık: İlk Beş yüzyıl*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 62-126.

⁴⁰ İsa sonrası dönemde İsa cemaatindeki ilk ihtilafların ortaya çıkışı bağlamında bkz. Duygu, *İsa, Pavlus*, 33-62.; Hristiyanlığın sonraki serüveni ve teolojik tartışmalar için bkz. Brown, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, 96-111; Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi, Cilt 1*, (İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1987), 44-60.; Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 85-86.; Duygu, "Doğu Kilisesi", 140-142.

⁴¹ Detaylar ve doğru tanımlar için bkz. Duygu ve Akalın, *Kristolojiye Giriş*, 99-152.

⁴² Detaylar için bkz. Duygu, "Doğu Kilisesi", 142-145.

mukabil Romalılar, ilk andan itibaren dindar insanlardı ve Hristiyanlık öncesi dönemde bugün paganizm diye tabir edilen çok tanrılı inanış ve kült biçimleri Romalılar arasında yaygındı. Romalılar, süreç içinde ele geçirdikleri coğrafyalarda da birçok yeni tanrıyla, tanrıçayla ve bilhassa sırlı tarikat dinlerinin temelini oluşturan kurtarıcı tanrı motifleriyle karşılaştılar. Paganizm, Hristiyanlık öncesinde Roma İmparatorluğu'nun resmî diniydi. Bu din, devlet himayesi altındaydı ve bazı ritüelleri devlet tarafından icra ve organize edilirdi.⁴³

Bununla beraber Hristiyanlık özellikle Paganizm aleyhine gelişti ve imparatorluk yönetiminin Hristiyanlaşmasıyla beraber yayınlanan fermanlar ve ayrıca fanatik Hristiyanların nümayişleri neticesinde büyük ölçüde yok oldu.⁴⁴

Son olarak, Yahudilik, Maniheizm ya da batıda İngilizce “God Fearers” (Tanrı’dan Korkanlar) denilen inanç gibi Politeist ya da görece Monoteist birçok başka dinin de Roma topraklarında çeşitli dönemlerde varlık gösterdiği söylenebilir.⁴⁵

4. VII. Yüzyılda Sasani ve Roma Mücadeleleri

Geç Antikçağ dünyasında, Zağros Dağları'nın güneybatısı ve İran Platosu'nda Ahamenişler (M. Ö. 550-331) bulunuyordu. Daha sonraları bu coğrafya genişlemiş, sınırlar Akdeniz Havzası ve Mezopotamya'dan Orta Asya'ya kadar yayılmıştı. Bu stratejik bölgeler, Persler ve Sasanilerin egemenlik sahalarını oluşturmuştu.⁴⁶

Büyük İskender (M. Ö. 336-323), M. Ö. 330/31'de Ahamenişler'e son verince, Eski İran sahalarını topraklarına katmış fakat yedi yıllık bir yönetimden sonra ölünce M.

---

⁴³ Detaylar için bkz. Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 141-142.

⁴⁴ Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)*, (İstanbul: Akademi Kitabevi, 1999), 26-27.

⁴⁵ Detaylar için bkz. Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 47.

⁴⁶ Detaylı bilgiler için bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre Bizans-Sasani Savaşlarının Mezopotamya Şehirlerine Etkisi: IV. ve VII. Yüzyıl Nusaybin Örneği*, (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2017), 17; Aydın, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Christopher Buck, “The Universality of the Church of the East: How Parthian Was Parthian Christianity?”, *The Journal of the Assyrian Society*, 10: 1, 1996, 56; Garthwaite, *İran Tarihi*, 1-9.

Ö. 247’de yönetimi halefleri olan Seleukoslar devralmıştı. Kısa bir süre sonra, İranlı bir hanedan mensubu olan Persler (M. Ö. 247-M. S. 224), Ahameniş Hanedanını canlandırmak düşüncesiyle M. Ö. 212 yılından başlayarak, Seleukoslar’dan ayrılıp devlet kurdular. Bunun akabinde, M. S. 224’te Sasaniler, I. Ardeşir önderliğinde Persler’e son vererek buradaki hâkimiyeti ele geçirdiler.⁴⁷

Roma İmparatorluğu, Akdeniz Havzası, Avrupa, Afrika ve Anadolu’yu içine alacak güçte bir imparatorluk kurmuştu. IV. yüzyılda Batı Roma ve Doğu Roma olmak üzere ikiye ayrıldı. 476 yılında Batı Roma barbar saldırıları diye tabir edilen güçler tarafından tarihe karışırken, Doğu Roma ise, XV. yüzyılın ortalarına kadar hüküm sürdü.⁴⁸

Romalılar ve Sasaniler, I. yüzyıldan başlayıp, VII. yüzyılda Müslüman Arapların fetihlerine kadar birbirleriyle mücadele eden iki süper güç tabir edilen imparatorluklardı. Müslüman Araplar, 634’ten itibaren Sasaniler’i Eski İran sahasından sildiler ve Roma’ya ait olan Mezopotamya, Ortadoğu ve Mısır’ı ele geçirmeyi başardılar.⁴⁹

1. Siyasî ve Askerî Sebepler

Roma ve Sasani İmparatorluklarının mücadele etme sebeplerinden biri de kaybedilen toprakları geri alma isteğiydi.⁵⁰ Örneğin; 237-240 yıllarda Mezopotamya’yı

---

⁴⁷ Bu hususta genel olarak bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 17; Aydın, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Ehsan Yarshater (ed), *The Cambridge History of Iran, Seleucid, Parthian and Sasanid Periods*, C. 3, (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

⁴⁸ Bu hususta detaylı bilgiler için bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*,17; Aydın, kaynak olarak şu eserleri göstermiştir: Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J. B. Bury, C. 7. (Cambridge: Cambridge University Press, 2013); A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Türkçe çev. Arif Müfid Mansel, (Ankara: Maarif Matbaası, 1943); George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, (Ankara: TTK, 1999).

⁴⁹ VII. yüzyıldaki İslâm fetihleri için bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 18; Aydın, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Hugh Kennedy, “The Mediterranean Frontier: Christianity face to face with Islam, 600-1050”, *The Cambridge History of Christianity, C. III: Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100*, ed. Thomas F. X. Noble ve Julia M. H. Smith, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 179; Hristiyanlar açısından fetihlerinin değerlendirmesi için bkz. Duygu, “VII. Yüzyılda İslâm Fetihlerinin ve Müslüman Hâkimiyetinin Hristiyan Tarih Yazımına İzdüşümleri”, 33-65.

⁵⁰ Detaylı bilgiler için bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 20; Aydın, kaynak olarak şu eseri göstermiştir: Turhan Kaçar, “Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, MS 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz”, *Tarih Dergisi*, S. 47, (İstanbul 2009), 17.

işgal eden I. Ardeşir, Harran, Nusaybin, Hatra'yı ele geçirdiyse de 243 yılında Gordianus (h. 238-244), Doğu seferine çıkarak, Harran ve Nusaybin'i geri almıştır. Burada görüldüğü üzere kaybedilen toprakları geri alma düşüncesi ile süregelen mücadeleler her iki imparatorluğun da savaş sebebi olmuştur.⁵¹

Bir başka siyasî mücadele sebebi, her iki imparatorluğun bir hanedan soyuna sahip olması ve bu nedenle hanedan soyunun devamı ve kutsallığı söz konusuydu. Hanedan içerisinde iktidar sahibi yine hanedan soyundan gelecek olan hükümdarın oğlu, kardeşi ya da yeğeni olmalıydı. Eğer hükümdarın birden fazla oğlu varsa taht kavgaları kaçınılmazdı.⁵² Örneğin; 272'de I. Şapur'un ölümünden sonra halefleri arasında yaşanan taht kavgaları sonucunda I. Hürmüz (h. 272-273) tahta geçmeyi başarmıştı.⁵³

Roma ve Sasani İmparatorlukları arasında yaşanan bir diğer siyasî problem tartışmalı olan stratejik bölgelerdi. Bu sebepten ötürüdür ki, bu iki imparatorluk stratejik konumlara sahip olmak için siyasî ve askerî sorunlar yaşamışlardı.⁵⁴ Buna örnek verecek olursak; Sasaniler, I. Ardeşir'den ve ondan sonra süregelen imparatorlar döneminden itibaren Roma ile stratejik konumundan ötürü Mezopotamya bölgesi için çok mücadele vermişti.⁵⁵

Bu iki imparatorluk arasındaki bir başka siyasî problem, daha önce yapılan anlaşmaların yeni gelen imparatorlar döneminde savaş bahanesi ile ihlâl edilmesi sorunuuydu. Örneğin; 530'da Sasani ile Roma arasında yapılan savaş sonucunda Roma yenilmiş ve aralarında “ebedi barış” anlaşması yapılmıştı. Akabinde 540'ta Roma harekete geçerek bu anlaşmayı ihlâl etmiş ve Sasanilerin bölgesinde yer alan Lakhmiler ve Gassaniler'i bahane ederek savaş açmıştı.⁵⁶

---

⁵¹ Detaylı bilgiler için bkz. Kaçar, “Dünyaya İki Işık”, 157-158.

⁵² Detaylı bilgiler için bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 21; Aydın, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999), 10-65.

⁵³ Kaçar, “Dünyaya İki Işık”, 159.

⁵⁴ Detaylı bilgiler için bkz.. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 22; Aydın, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Mehmet Ali Kaya, “III. Gordianus'un Parth (Sasani) Seferi: Güzergâh, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XX, S. I, Temmuz 2005, 157-167.

⁵⁵ Kaçar, “Dünyaya İki Işık”, 157-160.

⁵⁶ Kaçar, “Dünyaya İki Işık”, 170-171.

Bir başka siyasî neden, Roma ve Sasani İmparatorlukları kendi sınırlarını güvenlik altına almak için bazı sınır tahkimatları kurmuşlardı. Buna örnek olarak; Roma İmparatoru Anastasios (h. 491-518), Sasanilerin Dara'ya saldırısı sonucunda zayıf kalmıştı. Roma'nın doğu sınırında ve IV. yüzyılda Sasaniler'e kaptırmış olduğu Nusaybin sınırına karşılık Dara'da Anastasiopolis'i kurarak tahkimat kurdu.⁵⁷

Söz konusu imparatorlukların yaşadığı siyasî problem, bir üçüncü devletin araya girerek ittifak oluşturmasıydı. İttifak kurulacak olan devletler gerek dinî birlik gerek siyasî çıkarlara ve etnik yapının ayniliğinden ötürü savaşta beraber olmayı elzem kılıyordu. Örneğin; Roma tarafında Iustinianus'un Dara'da Sasaniler'i yenmesine karşılık 531'de Sasani ordusu harekete geçerek Lakhmiler'in desteğini sağlayıp Roma'yı yenmeyi başarmıştı.⁵⁸

Söz konusu iki imparatorluğun fayda sağlamak amaçlı siyasî sığınmalar nedeniyle krizler yaşanmıştı. Örneğin; Eski İran sahasında doğuda Ak-Hunlar'ı yenmeyi başaran Sasani komutanı Behram Çobin (590-591), IV. Hürmüz'ü (h. 579-590) tahttan indirip, II. Hüsrev'i (h. 590-628) tahta çıkarmayı başarmıştı. Behram Çobin'le II. Hüsrev'in arası bozulunca II. Hüsrev, iktidarı uğruna Roma İmparatoru Maurikios'tan yardım almıştı.⁵⁹

2. Dinî Sebepler

Roma ve Sasani İmparatorlukları arasındaki krizlerden biri de dinî sebeplerdi. Bu dinî sebepler iki imparatorluk arasındaki sürtüşmeleri ve imparatorlukların içişlerine karışma noktasına kadar sorunları gündeme getirmişti. Roma'da Hristiyanlık I. yüzyıldan itibaren yayılma alanı bulmuştu. Bu vesileyle Antakya İlahiyat Ekolü ile de misyonerlik faaliyetleri ivme kazanmıştı. IV. yüzyıla gelindiğinde I. Constantinus daha önce bahsettiğimiz fermanları yayınlayarak Roma ülkesinde Hristiyanlığın yayılmasını

---

⁵⁷ Kaçar, "Dünyaya İki Işık", 169.

⁵⁸ Kaçar, "Dünyaya İki Işık", 169-170.

⁵⁹ Kaçar, "Dünyaya İki Işık", 172.

hızlandırmıştı.⁶⁰ Buna karşılık, Eski İran sahasında mevcut olan Hristiyanlık, Roma ülkesindeki gibi cemaatler tarafından destek görmüyordu.⁶¹ Bu gelişme de Constantinus'un Eski İran sahasında bulunan Hristiyan cemaati bahane ederek Sasanilerin içişlerine karışmasına neden olmuştu. Bu sebepten ötürü, Eski İran sahasında buluna Hristiyan cemaatle Sasanilerin arası bozulmuş ve Sasani-Roma savaşı kaçınılmaz hale gelmişti.⁶²

Sasani ve Roma arasındaki dinî mücadelelerin bir diğer sebebi, kovuşturmalar olmuştu. Örneğin; Erken yüzyıllarda Hristiyanlar, Roma ülkesinde refah seviyesindeyken Valerianus (h.233-260) döneminde yayınlanan fermanlar ile Hristiyanların kovuşturulması kaçınılmaz olmuştu. Bunun sebebi ise Hristiyanlığın ilerlemesini durdurmak ve Hristiyanlar ile Paganların arasındaki dengeyi korumaktı.⁶³

Mecusilik, 224'ten sonraki süreçten sonra Eski İran'da devlet diniydi. Daha sonra Hristiyanlık dini ile rakip hale gelmiş, Mecusî din adamları Hristiyanlık aleyhinde propagandalar yapıyorlardı.⁶⁴ Yine Eski İran sahasında bulunan Yahudiler de Hristiyanlığın ilerleyişinden rahatsız olup, yönetime şikâyetle bulunmuşlardı.⁶⁵ II. Şapur döneminde cereyan eden dinî propagandalar Roma ile Sasani İmparatorluklarının arasını bozmuştu.⁶⁶

3. İktisadî Nedenler

Geç Antikçağ'da ticaret merkezleri özellikle Akdeniz Havzası'nda bulunan imparatorluklar için önemli bir yer tutmuş ve zaman zaman devletlerarası mücadelelere

---

⁶⁰ Detaylı bilgiler için bkz. Gazi Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 28; Aydın, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 136-139.

⁶¹ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 28; Duygu, "Doğu Kilisesi", 133-153.

⁶² Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 29; Alıcı, "Sasani İmparatorluğu", 46.

⁶³ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 29; Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 80-133.

⁶⁴ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 30; Alıcı, "Sasani İmparatorluğu", 51.

⁶⁵ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 31; Ahmet Küçük, "Tarihi Süreç İçerisinde Nusaybin Yahudileri", *İslâm İlimleri Dergisi*, Yıl 10, C. 10, S. 10, (Güz, 2015), 96.

⁶⁶ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 31; Bu hususta ayrıca bk. *Siirt Vak.*, 2002, 123.

de sebebiyet vermiştir. İpek Yolu ticaret merkezi buna en iyi örnektir.⁶⁷ İpek Yolu, Doğu ülkelerinin ürettiği malları Batı ülkelerine ulaştıran bir pazar ağıydı.⁶⁸ Bu durum Roma ve Sasani İmparatorluklarını karşı karşıya getirmişti. Nitekim, I. Şapur (h. 240-273) Roma ticaretine darbe vurmak amacıyla ticaret yolu üzerinde bulunan Nusaybin, Harran ve Hatra kentlerini ele geçirmişti.⁶⁹

Bunların yanında iki imparatorluk açısından değerlendirildiğinde Mezopotamya'nın geniş bir bölge olmasının yanında zengin bir coğrafyaya sahip olması, değerli su kaynakları ve kanallarının bulunması bu bölgenin vergilendirilmesi sorunsalını ortaya çıkarmıştı.⁷⁰ Şapur'un ölümünden sonra başa geçen Narseh (h. 293-302) döneminde cereyan eden savaş sonucunda Roma'nın elinden Mezopotamya alınmıştı.⁷¹

4. VII. Yüzyıl'da Roma ve Sasani Mücadelelerinin Kronolojik Sıralaması

Bilindiği üzere, Geç Antikçağ'daki Roma ve Sasani İmparatorlukları sahalarını genişletmek adına büyük mücadelelere girişmişlerdir. Biz de bu imparatorlukların mücadelelerine neden olan siyasî, askerî, dinî ve iktisadî sonuçları ele alarak anlatmaya çalıştık. Bu vesileyle, bu bölümde VII. yüzyılda Roma ve Sasani İmparatorluklarının savaş ve mücadelelerinin sebep ve sonuçlarını genel ifadelerle kronolojik olarak vereceğiz.

VII. yüzyılın başlarında Sasaniler, IV. Hürmüz döneminde Romalılar'a karşı büyük başarılar kazanan Sasani generali Behram Çobin, isyan ederek IV. Hürmüz'ü

---

⁶⁷ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 32; Mehmet Tezcan, "İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engelleme", *Uluslar Arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3, (Erzurum 2014), 100.

⁶⁸ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 32; Tezcan, "İpek Yolu", 97.

⁶⁹ Tezcan, "İpek Yolu", 107.

⁷⁰ Detaylı bilgiler için bkz. Aydın, *Süryani Kroniklerine Göre*, 33; Gürhan Bahadır, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV-VII. Yüzyıllar)", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 6/1, (Kış, 2011), Türkiye, 699.

⁷¹ Kaçar, "Dünyaya İki Işık", 159.

tahttan indirdi. Yerine IV. Hürmüz'ün oğlu II. Hüsrev'i iktidara getirdi. Bu dönemde Behram Çobin, Maurikios'a sığınarak bu iki imparatorluk arasında krize neden oldu. Bu sebepten ötürü II. Hüsrev barış imzalamak zorunda kalmıştı.⁷² 602 yılında Maurikios'un ölümü ile II. Hüsrev yıllardır Roma'ya verdiği tavizler konusunda rahatlama imkânı bulmuştu. Nitekim, Sasaniler, İslâm fetihlerinden önceki Roma'yla son büyük savaşını gerçekleştirecekti.⁷³

Roma İmparatorluğu'nda Phokas hükümdarlığa geçince Maurikios'un oğlu Theodosius'u destekleyen bir isyan patlak verdi. II. Hüsrev'de bu isyana destek vermişti. Bu durum iki ülke arasında savaş sebebi olmuştu. Bu savaş sonucunda II. Hüsrev Mezopotamya'daki Roma kalelerini zapt etti. Bu ilerlemeyle Sasaniler Suriye (611), Filistin (614) ve Mısır'ı (616) almayı başardılar.⁷⁴

610 yılında bir darbe sonucu Phokas tahttan indirildi. Phokas'tan sonra tahta geçen imparator Herakleios döneminde Sasani generali olan Şahin (609-610), Cappadocia'yı işgal ederek Caesarea'yı aldı. Bunları takiben, 611'de Antiokheia ve Apamea, Humus, 613'te Damaskos, 614'te Caesarea Maritima ve Ierusalem alındı.⁷⁵

Herakleios, Sasaniler'den barış istese de reddedildi. 620 yılında Anadolu'ya doğru ilerleyen Sasani ordusu Ankara'yı da aldı.⁷⁶ 624 yılında Herakleios, Sasaniler'i Azerbaycan sınırında bozguna uğrattı.⁷⁷ 626'da Sasaniler ve Avarlar'ın birleşmesi ile Constantinopolis, Roma'nın elinden alınmak üzereyken karşı atağa geçen Roma yaptığı bir diplomasi hareketiyle bu işgali durdurdu. 627'de ise Herakleios, Sasaniler'i Ninova'da yendi, iki yıl aradan sonra yaptığı barış anlaşmasıyla da Sasaniler'i

---

⁷² Şavata, *Ön Asya*, 591-592; İngilizce çevirisi için bkz. C. Mango ve R. Scott (trc.-ed. G. Greatrex'in yardımlarıyla), *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 374-375.

⁷³ Kaçar, "Dünyaya İki Işık", 174.

⁷⁴ Vryonis, "Bir Bizans Uygarlığı: Bizans", *Cogito* 17, (1999): 83.

⁷⁵ Mitchell, *Geç Roma*, 616.

⁷⁶ Kaçar, "Üsküdar", 100.

⁷⁷ Mitchell, *Geç Roma*, 619.

Anadolu'dan tamamen atmayı başardı. Bu gelişme Sasaniler'i çöküşe doğru götürmüştü.⁷⁸

II. Hüsrev'den sonra yerine oğlu II. Kavad Siroe (h. 628) geçince Roma'yla ateşkes anlaşması imzaladı. 628'de II. Kavad'ın yerine oğlu III. Ardeşir (h. 621-630) geçti. Sasanilerin ordu komutanı Şahrwaraz, 630 yılında Ktesifon'u ele geçirerek III. Ardeşir'i öldürtmüştü. Sasani İmparatorluğu'nda iç karışıklıklar devam ederken tahta III. Yazdigard (h. 633-651) geçmişti.⁷⁹

Müslüman Arapların 633 yılında tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte Ürdün'ün doğusunda kalan kentler alındı. 635'te Şam ele geçirildi. 636'da Roma imparatorluğunu Yermuk Nehri'nde yendiler. 637'de Herakleios, Müslüman Arapları Filistin'den çıkarmak için yaptığı mücadelede başarısız oldu. Ertesi yıl, Sasani ordusu, Kadisiye'de Müslüman Araplarla savaşmışsa da yenilgiye uğratıldı.⁸⁰

633 yılına gelindiğinde gerek Romalılar gerek Sasanilerle karşı karşıya kalan Müslüman Araplar, her iki imparatorluğu da yaptıkları savaşlarla yıpratmışlardır. Fakat Müslüman Araplar tarafından yenilgiye uğratılan Roma ve Sasani imparatorlukları iki ayrı yönde geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁸¹

Bunların neticesinde Sasaniler başkentleri olan Ktesifon'u terk ettiler ve Zagros dağlarına çekildiler.⁸² İerusalem, 638'de Müslüman Araplar tarafından ele geçirildi.⁸³ 640 yılına gelindiğinde Roma, Müslüman Araplar tarafından Suriye ve Mısır'ın işgal edilmesine engel olamamış ve Anadolu'da mevzilenmişti. 642 yılında Müslüman Araplar, Sasaniler'e karşı Nihavend savaşını kazandılar. 650'de Persepolis, 651'de Merv şehri düşürüldü.⁸⁴

---

⁷⁸ Kaçar, "Dünyaya İki Işık", 174.

⁷⁹ Brown, *Geç Antikçağ Dünyası*, 197.

⁸⁰ Vryonis, "Bir Bizans Uygarlığı", 86.

⁸¹ Vryonis, "Bir Bizans Uygarlığı", 86.

⁸² Mitchell, *Geç Roma*, 629.

⁸³ Mitchell, *Geç Roma*, 628.

⁸⁴ Vryonis, "Bir Bizans Uygarlığı", 86.

Son Sasani hükümdarı olan III. Yazdigard, eski krallığının kuzeydoğu köşesinde 651 yılında Merv’de katledildi. Müslüman fatihler ise, Muhammed’in ölümünü izleyen yirmi yıl süresince Orta Asya’ya ulaşmışlardı. 653’te Müslüman Arap akınları Khalkedon’a kadar ulaştı. Ancak Herakleios’un döneminde yenilenen askeri teşkilat ile Anadolu’nun fethedilmesi önlenmiş ve Anadolu’da Toroslar boyunca güneybatıda Silifke’den başlayan ve kuzeydoğuda, Karadeniz’de Trabzon’a kadar olan yerler Müslüman Araplar ile Roma İmparatorluğu’nun doğu sınırı olmuştu.⁸⁵ Sasani İmparatorluğu ise, yıkılırken geriye sadece Taberistan ile Kafkaslar’daki küçük bağımlı yönetimler kalmıştı.⁸⁶

Sonuç olarak, Suriye ve Anadolu toprakları üzerinde hakimiyet kurma çabası Sasani ve Roma İmparatorluklarını karşı karşıya getirmiş ve bu iki imparatorluk uzun süren savaşlardan ötürü yorgun düşmüşlerdi.⁸⁷

Yaklaşık olarak 400 yıl hüküm süren Sasanilerin topraklarında bulunan Hristiyanlara Zerdüştlüğün hoşgörüsüzlüğü yanında gösterdiği katı Ortodoks tutum ülke içerisinde siyasî ve sosyal nedenlere yol açmıştı.⁸⁸ Öte yandan Sasani imparatorlarının bunu desteklemesi sonucunda, Hristiyanlık Orta Asya’ya yayılma alanı bulmuştur. Örneğin, II. Hüsrev döneminde başlangıçta Hristiyanlara karşı hoşgörü politikası takip edilirken daha sonrasında baskıcı bir politika izlenmiştir. Bunun yanısıra tapınakların inşasına ve Zerdüşť dininin kurumsallaşmasına ağırlık verilerek nüfusun büyük bir bölümünün düşmanlığını kazanmaya sebebiyet vermişlerdir. Ülke içindeki halk, hem savaşların hem de dinî kurumların yarattığı maliyetlere öfkelenmişti.⁸⁹

---

⁸⁵ Mitchell, *Geç Roma*, 629; detaylı bilgiler için bkz. Peter Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam, 500-700*, (Oxford: Oxford University Press, 2011), 258-306.

⁸⁶ Vryonis, “Bir Bizans Uygarlığı”, 86.

⁸⁷ Altungök, *İslam Öncesi İran*, 155.; Walter Emil Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, (New York: Cambridge University Press, 1997), 219-249.

⁸⁸ Garthwaite, *İran Tarihi*, 103.

⁸⁹ Garthwaite, *İran Tarihi*, 103-104.

II. KHUZİSTAN KRONİĞİ İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

Khuzistan Kroniği, VII. yüzyılda kaleme alınan eserin yazarının Doğu Kilisesi mensubu olduğu açık olmakla beraber kim olduğu belli değildir. 1893 yılında Ignazio Guidi tarafından kopya edilmiş ve 1903 yılında da Latinceye çevrilmiştir. Biz de bu çalışmamızda yazarın tarihsel bir üslûpla yorumladığı bu eseri Türkçe olarak yorumlamaya çalışacağız.

1. Kroniğin Yazarı Hakkında

VI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Süryanice yazılmış eserlerin birçoğunun yazarı bilinmemektedir. Burada incelediğimiz metnin yazarının kayıtlarından faydalanarak yazarla ilgili bilgiler vermek istiyoruz.

Bu kısa kronik, bize yazarın ismi ya da yazarın kendi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Kroniğin hiçbir yerinde yazar kendisiyle ilgili bilgileri aktarmamıştır. Biz de bize verilen bilgiler doğrultusunda yazarın kim olduğu, bu eseri ne zaman kaleme aldığı ve nerede olduğu ile ilgili tahmin de bulunabiliriz. Yazar, Doğu Kilisesi mensubu bir ruhbandır. Sasaniler'in son döneminde, Ortodoks Süryaniler'e karşı kendi pozisyonunu savunan bir tutum sergileyen bir söylemi vardır. Sasani imparatorluğunda Doğu Kilisesi mensuplarıyla mihafizitler arasında gerçekleşen temasları da özellikle aktarmıştır.⁹⁰

Yazar bu tartışmaların geçtiği 71 yıllık dönemi içine alan IV. Hürmüz (579-590) ile Yezdigard (632-651) dönemlerini titizlikle işlemiştir.⁹¹ Bu tür eserleri yazarların aldıkları ilahiyat eğitiminin ne çeşit olduğuyla ilgili ve din adamı üyesi olup olmadıkları ile ilgili soru yöneltilmektedir. Tüm Süryani tarihçilerinin yaptığı gibi işinin bir parçası olan ve özellikle kilise tarihiyle ilgili olan bu bölümleri açıklamak için İncil'e

---

⁹⁰ Sasani İmparatorluğu ile Doğu Kilisesi arasındaki ilişkiler için detaylara bkz. Nasir Al-Ka'bi, *A Short Chronicle on the End of Sasanian Empire and Early Islam 590-660 A.D.*, (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2016), xii; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Sebastian Brock, "Christians in the Sasanian Empire: A Case of Divided Loyalties," *Studies in Church History* 18 (1982), 1-19.

başvurduğu görülmektedir. Yazar kendi dönemindeki olayları aktarırken, onlardan sonra gelenlerin kehanetlerini, Eski Ahit ve İncil'den alıntı yaparak olayları karşılaştırmalı bir şekilde aktarmıştır. Ayrıca, yazar Kitab-ı Mukaddes'te geçen bazı şehirlerin coğrafi yerlerini ve isimlerini tespit etmiştir.⁹²

Buna ilaveten, yazar, Ortodoks Süryaniler ve Doğu Kilisesi arasında doktriner tartışmalar konusundaki tutumunun yanısıra, Yahudilik ve Maniciliğe karşı Hristiyanlığı kuvvetle desteklemiştir.⁹³ Yazar İncil'den alınan fragmanlarla onların inançlarını kötüleyerek olumsuz yönde resmetmiştir. Yazar dinî kimliğini ne pahasına olursa olsun savunsa da bu çalışması bazen bağlam dışı olup, bu gibi fragmanlarla doludur.⁹⁴ Yazar, Hristiyan teolojisi ve tarih yazma konusunda tecrübe sahibi olup, İncil hakkında derin bilgilere sahip olmanın yanı sıra Kutsal Kitap yorumu da yapan biridir. Yazar, politik ve dini bağlamları dikkate alarak değerlendirmiş ve kendi dönemindeki Yahudiliğe ve Maniciliğe karşı Hristiyan bir tutum sergilemesine rağmen, Zerdüşť dini hakkında belirgin bir şekilde farklı bir yaklaşımla bahsetmiştir. Sasani tarih çalışmaları içerisinde ve özellikle Ortaçağ Pers kısa kronik kaynaklarını çalışmıştır.⁹⁵

Genelde Süryani literatürü, özellikle şehitlerin yaşamlarını, uzun tartışmaları ve analizleri içermektedir. Zerdüşť dininin takipçilerini ise, başka olumsuz iddialarla beraber ateş ve güneşe tapanlar olarak tanımlar.⁹⁶ Sasanilerin resmî tarihinde Zerdüşť din adamları belirgin şekilde yer almalarına rağmen yazarın bu din adamlarının Hristiyanlığa karşı olumsuz tutumlarından bahsetmekten kaçınması dikkat çeken bir

---

⁹¹ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xii; Al-Ka'bi kendi çevirisindeki 17-19 sayfalara işaret etmektedir.

⁹² Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xii; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 37-39. sayfalara atfen.

⁹³ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 36. sayfaya atfen.

⁹⁴ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 26. sayfaya atfen.

⁹⁵ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; S. Shahbazi, "On the Xwadāy-Nāmag," *Encyclopaedia Iranica Varia: Papers in Honour of Ehsan Yarshater* (Leiden: Brill, 1990), 208-29; M. Macuch, "Pahlavi Literatüre", R. Emmerick ve M. Macuch (eds.). *The Literature of Pre-Islamic Iran* (Londra: Tauris, 2009), 116-96 içinde 173-177.

hususdur.⁹⁷ Burada belli ki kroniğin yazarı eserini Sasani imparatorluğu tarihi çerçevesinde yazmayı seçmişti. İmparatorluğun resmî dinini rencide etmemeyi ya da hakaret etmekle itham edilmemeyi tercih etti. Yazar bu konudaki çalışmalarını yaparken kendi cemaati dışındaki insanların eline düşebileceğini akılda tutarak hassas davranmıştır.

Yazar, bu esere ne zaman başladığı ve eseri ne zaman bitirdiğiyle ilgili bilgi vermemiştir. Bu eserin giriş kısmında (bu kısım başkası tarafından da yazılmış olabilir), tam olarak Sasani İmparatorluğu'nun çöküşünü yazmamasına rağmen, eserin IV. Hüzmüz'ün ölümüyle (590) başlayıp, Sasani İmparatorluğu'nun bitişiyile kapatmıştır.⁹⁸ Bu bitiş tarihi de aslında tarihte tam olarak belirli bir nokta değildir. 637'de başkent Ktesifon'un düşüşü de 651'de son Sasani İmparatoru Yazdigard'ın ölümü de referans olarak alınabilir. Bu belirsizlik, kroniği çalışan birçok tarihçi tarafından da spekülasyonlara neden olmuştur. Nöldeke, yazarın, eserini 670 ile 680 yılları arasında kaleme aldığını iddia etmiştir.⁹⁹ Brock ise, 660 ile 680 yıllarının olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁰ Hoyland 668 yılında yazıldığını iddia ederken, Peder Albert Abūnā, 680 yılını referans göstermiş,¹⁰¹ Peder Buṭrus Ḥaddād, 670 ve 680 yılları arasında yani VII. yüzyıl tarihini vermiştir.¹⁰² Kronikte 659 yılını gösteren sabit tarihler bulunmaktadır. Bunlar da Katholikos III. İšo'yab ile Başpiskopos Elias'ın¹⁰³ ölüm tarihleridir.¹⁰⁴ Bu

---

⁹⁶ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii; Al-Ka'bi şu notu verir; Karka d-bet-Slok'un ve Şehitler'in tarihiyle ilgili detaylar için Paul Bedjan (ed.), *Acta Martyrum et Sanctorum Syriace*, II, (Paris - Leipzig; Otto Harrassowitz, 1891), 507-535.

⁹⁷ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir: J. P. Asmussen, "Christians in Iran," *Cambridge History of Islam*, ed. E. Yarshater, cilt 3(2) (1983), 924-948.9.

⁹⁸ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 15. sayfaya atfen.

⁹⁹ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiii-xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Nöldeke, "Die von Guidi", 3.

¹⁰⁰ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Sebastian P. Brock, "Syriac Historical Writing: A Survey of the Main Sources" *Journal of the Iraqi Academy* 5 (1979-1980), 25.

¹⁰¹ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Albert Abūnā, *Adab al-Lūgha al-Ārāmīyya*, (Beirut: Dār al-Mashriq, 1996), 273.

¹⁰² Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Buṭrus Ḥaddād, ed. and trans. into Arabic, *al-Tārikh al-Şaghūr*, (Baghdad, 1976), 8.

¹⁰³ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 34. sayfaya atfen.

tarihler dışında yazarın bu eseri kaleme aldığı tarihler belli değildir.¹⁰⁵

Kronik yazarının yaşadığı bölge de tartışmaya açıktır. Nöldeke, Güney Mezopotamya veya İran'ın güneybatısında yer alan Khuzistan'dan (Ahwāz) bahsetmektedir.¹⁰⁶ Haddād, yazarın Mezopotamya'nın kuzeydoğusu bölgesindeki İzla Dağı'nda önemli olan bir manastırda ruhban olduğunu iddia eder. Kronik yazarı, birinci elden kaynaklarla Nusaybin kentini gözlemleyerek, eğitim ve bilim merkezi olduğu halde, şehir halkını “cahil insanlar” diye nitelendirmiştir.¹⁰⁷ Buna karşılık; diğer alimler, kuvvetle muhtemel yazarın, Merv bölgesindeki Rahip Elias olduğuna da inanmaktadırlar.¹⁰⁸

İzla Manastırı hakkında verdiği bilgiler bir tarafa bırakılırsa aslında daha detaylı sunduğu coğrafi detaylar göz önüne alındığında kroniğin yazarının Sasani başkenti Ktesifon'dan ve bilhassa şehrin kuzey taraflarından olması gerekmektedir. Yazar genellikle kendi ile ilgili coğrafi ipuçları da vermiştir. Örneğin; VI. Behram'dan kaçan II. Hüsrev'den bahsederken onun tuttuğu aldığı 'Anat ve al-Anbar hattını güney yolu diye vermektedir.¹⁰⁹ Örneğin yazar, ruhbanların konuşmalarından Ktesifon'dan Hira'ya yaptıkları seyahatlerden söz ederken bu yerler kendisinin güneyinde yer almasından dolayı “aşağı” ya da “alçak” terimlerinin kullanıldığına dikkat çekmektedir.¹¹⁰

Erken İslâm döneminde, yazarın, tarih koymadan yazdığı eserinde Mezopotamya'nın güneyinden çok kuzey bölgesinde yaşamaya devam ettiği

---

¹⁰⁴ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 31. sayfaya atfen.

¹⁰⁵ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi'nin aynı eserdeki çevirisindeki 37. sayfaya atfen.

¹⁰⁶ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Nöldeke, “Die von Guidi”, 4-5.

¹⁰⁷ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Haddād, *al-Tārikh*, 7.

¹⁰⁸ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Sebastian P. Brock, *A Brief Outline of Syriac Literature* (Kerala: Ephrem Ecumenical Research Institute, 1997), 54; Pierre Nautin, “L'auteur de la Chronique anonyme de Guidi: Elie de Merw,” *Revue de l'Histoire des Religions* 199, (1982), 303-310.

¹⁰⁹ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv-xv.

¹¹⁰ Detaylar için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, xiv-xv.

görülmektedir.¹¹¹ Nitekim yazar, Orta ve Kuzey Mezopotamya bölgesi ile ilgili bilgi verirken Güney Mezopotamya bölgesinden de belirtmektedir. Örneğin, Başra şehrinin asıl kurucusu ‘Utbā ibn Ghazwān¹¹² iken, kurucunun Abū Mūsā al-Ash‘arī olduğunu söyleyerek hata yapmıştır.¹¹³ Şehirlerle ilgili başka bir ayrıntı da Muşul kentinden bahseden ilk yazar olmanın yanında, Kufe’nin anlamı ve kurucusunun ismini de vermektedir.¹¹⁴ Yazar, Arap fatihler tarafından fethedilen eski bölgesel isimleri ve belli coğrafi konumları da belirtmiştir.¹¹⁵

Sonuç olarak; kroniğin yazarının bir ruhban olduğu bilinmekte fakat ruhban rütbesi belli olmamaktadır. Yazarın Süryaniceye hâkim olduğu açıktır. Bu kayıtların Khuzistan merkezli bir kilisede ya da manastırda kayda geçirildiği açıkça görülmektedir. Bu yüzden Pierre Nautin’in aktardıklarına göre, kesin olmamakla beraber bu kroniğin Merv Metropoliti Elias’a ait olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁶

2. Kroniğin Tarihçesi Hakkında

Khuzistan Kroniği yazarı ruhban olduğundan VII. yüzyılda geçen söz konusu kilise tarihçesinin bazı bölümlerini aktarmayı tercih etmiştir.¹¹⁷ Kroniğin ikinci kısmında

---

¹¹¹ Detaylar için bkz. Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, xv; Al-Ka‘bi’nin aynı eserdeki çevirisindeki 26-33. sayfalara atfen.

¹¹² Detaylar için bkz. Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, xv; Al-Ka‘bi’nin aynı eserdeki çevirisindeki 36. sayfaya atfen.

¹¹³ Detaylar için bkz. Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, xv; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Aḥmad ibn Yaḥyā Balādhurī, *Futūh al-Buldān*, ed. Commission of Inquiry Heritage (Beirut: Dār wa-maktabat al-Hilāl, 1988), 89; P. Bearman, “al-Başra”, *Encyclopedia Islamica*, 1, 1085-1088.

¹¹⁴ Detaylar için bkz. Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, xv; Al-Ka‘bi’nin aynı eserdeki çevirisindeki 22. sayfaya atfen.

¹¹⁵ Detaylar için bkz. Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, xv; Al-Ka‘bi’nin aynı eserdeki çevirisindeki 36. sayfaya atfen.

¹¹⁶ Detaylı bilgiler için bkz., Pierre Nautin, “L’auteur de la ‘Chronique Anonyme de Guidi’: Élie de Merw,” 303-314.

¹¹⁷ Hoyland, *Seeing Islam*, 182-183; Detaylı bilgiler için bkz.; Mari İbn Suleyman, Enrico Gismondi, Amr İbn Matti, Saliba İbn Yuhanna, *Akhbar Fatarikat Kursi al-Mashriq min Kitab al Mujdil*, (Mishigi: Chaldean Academy Press, 1995), 55.

Elias tarafından gerçekleştirilen bir mucize aktarılmıştır.¹¹⁸

Yazar, bu eserde Seleukoslar'ın kuruluş aşaması ve kurdukları şehirler hakkında bizi aydınlatmıştır. Ayrıca bu kronikte yer yer ruhban sınıfının manastırlara tayinlerini konu almış, bunun yanında Sasaniler ile Romalılar arasındaki mücadelelerden söz etmiştir. Ayrıca ara ara Hristiyanların kovuşturulması ve kiliselerin restorasyonu hususundaki maddî yardımlara da değinmiştir. Yazar, Sasaniler ve Romalılar ile ilgili verdiği malumatlarda bu imparatorlukların dinî yapıları hakkında bizlere önemli bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Yahudi cemaatiyle alakalı malumatları vermekten de geri kalmamıştır. Bunun yanı sıra Hristiyan cemaatine ait çok sayıda piskopos ve metropolitlerin de kayıtlarını da tutmuştur. Yazar metnin sonlarında hâlâ Tay Arapları diye adlandırdığı Müslüman Arapların, Sasaniler'in bazı şehirlerini fethetmesinden bahsetmektedir. İsmailoğulları soyundan gelen Müslüman Arapların peygamberi olan Muhammed'den de söz eder. Hatta metnin sonlarında İsmailoğulları'nın başarısının Allah'tan geldiğini ancak Constantinopolis'i alamadıklarını da belirtir.¹¹⁹

3. Khuzistan Kroniği Metni ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Khuzistan Kroniği, dört el yazması şeklinde muhafaza edilmiştir. Bunlar, 1871 Vatikan Syriac (599), 1891 Borg. Syriac (82), iki kopya şeklinde 1907 Mingana Syriac (47) ve 1932 Mingana Syriac (586) kayıtları şeklindedir. Vatikan el yazması XIX. yüzyılda ve iki adet Mingana el yazması XX. yüzyılın başında kopyalanmıştır. Mevcut olan el yazmaları Avrupa kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir. 1903'te Ignazio Guidi'nin Vatikan'daki Vatikan Borg. Syriac'ı (82) içeren baskısı Ortaçağ Bağdat el yazmasının modern bir kopyası görünümündedir. Ignazio Guidi 1893 yılında Latinceye, 1976 yılında Bağdat'ta P. Haddad tarafından Arapçaya, 1893 yılında T. Nöldeke tarafından Almancaya ve 1839 yılında ise N. Pigulevskaya tarafından da Rusçaya

---

¹¹⁸ Hoyland, *Seeing Islam*, 183; Detaylı bilgiler için bkz.; The Khuzestan Chronicle, 18; Pierre Nautin, "L'auteur de la Chronique de Seert: İšo denah de Basra" *Revue d'Histoire des Religions* 186 (1974), "Elie de Merv".

¹¹⁹ Brock, *Syriac Historical Writings*, 25.

çevirisi yapılmıştır.¹²⁰ En son olarak da Naşîr Al-Ka‘bî tarafından metnin tamamı İngilizceye çevrilmiştir.¹²¹

Khuzistan Kroniği, 1889’da Uluslararası Oryantalistler Kongresi’nde sunulmuş ve 1903 yılında ilk defa Ignazio Guidi tarafından Latinceye çevrilmiştir. Bu kroniğin kilisevî ve dünyevî tarihinden alınan bölümler XIV. yüzyıldan kalma metniyle korunarak Doğu Süryani Kanunları koleksiyonuna dahil edilen büyük bir çalışma olmuştur.¹²²

Görüldüğü üzere bu metnin orijinal hali hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Çalıştığımız metin ile ilgili değerlendirmelerimizin çoğunu Ignazio Guidi’nin kopyasına borçluyuz. Bu eserle ilgili tespitlerimiz aşağıda belirtildiği gibidir:

1. Bu metnin 1893’teki basımı 24 sayfadan oluşan ve Süryanicenin *Estrangelo* harfleriyle kaleme alınmıştır.¹²³
2. Bu metnin orijinal el yazması 20 sayfadan oluşmaktadır.
3. Metinde yalın ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.
4. Metinde Süryanice harfler harekesiz bir şekilde kullanılmıştır.
5. Metnin yazarı kesin olarak bilinmemektedir.
6. Bu metin ilk olarak Guidi tarafından neşredilip çevrilmiştir.

---

¹²⁰ Brock, *Syriac Historical Writings*, 25.

¹²¹ Naşîr al-Ka‘bî. *A Short Chronicle on the End of the Sasanian Empire and Early Islam: 590-660 A.D.*.

¹²² Howard, *Witnesses to World*, 128. Detaylar için bkz.; Nöldeke, *Die von Guidi*, 128-129.

¹²³ Guidi, “Un nuovo testo”, 15-39.

הוא אף לא ידוע. אולם, כפי שהתברר, הוא לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *

הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *

הוא ידוע, אך לא ידוע. *
הוא ידוע, אך לא ידוע. *

II. TÜRKÇE TERCÜMESİ VE AÇIKLAMALAR

[15]¹²⁴ Khusro'nun¹²⁵ oğlu Hurmizd'in¹²⁶ ölümünden Perslerin¹²⁷

Krallığının Bitişine Kadar Kilise Tarihinden yani Kilisevî Tarihlerden ve
Evrensel Tarihten yani Dünyevi Tarihlerden Anlatılar

Hurmizd on iki yıl krallık yaptı. İleri gelenleri ve bütün herkesi ağır bir boyunduruk altına koydu. Onun emriyle Türklerin¹²⁸ sınırına gönderilmiş olan ordu generallerinden Raziqli Wahram¹²⁹ adlı biri ona karşı isyan etti.

Wahram pek çok kuvvet topladı ve kralla yapılacak olan savaşa hazırlandı. Başkentte bulunan ve Hurmizd'den nefret eden ileri gelenler Wahram'ın isyanını duydukları zaman birbirleriyle gizlice anlaştılar ve Hurmizd'i tahttan indirdiler ve gözlerini körelttiler. Yerine oğlu Khusro'yu oturttular.

Haber Wahram'a ulaştığında Hurmizd'i sevdiği için değil ama bu isteğini yapamadığı için çok kızdı. Kuvvetlerini hazırlayıp Khusro'yla savaşmak için tertipledi

---

¹²⁴ Metin içinde geçen köşeli parantez Guidi edisyonundaki Süryanice metnin 15. sayfasına atıf yapılmıştır.

¹²⁵ I. Khusro Anuşirvan (h. 531-579) Sasani İmparatoru.

¹²⁶ IV. Hürmüz (Hurmizd) (h. 579-590) Sasani İmparatoru I. Khusro'nun oğlu.

¹²⁷ Pers İmparatorluğu Ahamenişler: M.Ö. yaklaşık 550-330 yılları arasında bugünkü İran'ın güneybatısından Hindistan sınırına kadar bütün Önasya'yı sonra Mısır ve Güney Balkanlar'ı da içine alacak şekilde yayılarak o güne kadar dünyanın gördüğü en büyük devlet olmuştur. II. Kiroş (Kuroş ya da KeyKhusro diye de bilinir. İng. Cyrus. ö. M.Ö. 530) kurucu ve en büyük hükümdarıdır. Duygu ve Akalın, *Kristolojiye Geçiş*, 14.

¹²⁸ Turkiye: Türkler.

¹²⁹ Behram Çobin, Sasani İmparatorluğu döneminde IV. Hürmüz'ün ordu generali. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 4; Al-Ka'bi, kaynak olarak şu eserleri göstermiştir: Ferdinand Justi, *Iranisches Namnbuch*, (Marburg, 1895), 361-65; H. Humbach and P. O. Skjærvø, *The Sassanian Inscription*, vol. 3, 130-31; Raziqli Behram denilmesinin nedeni tam olarak bilinmemekle beraber, soyunun, Eski İran'da Ortaçağ döneminde Rey diye adlandırılan şehirden gelmiştir. Sasani sülalesine ait yedi aileden birine mensup Mehran ailesinden gelen Gosnap'ın oğludur. Al-Ka'bi kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Al-Dināwāri Abu Ḥanīfa Aḥmad, *al-Akḥbār al-Tiwāl*, ed. 'Abd al-Mun'im 'Āmir, (Qum: Intisharat al-Ḥīdrah, 1368

ve Khusro'ya geldi.

Khusro, Wahram'ın kanadının kendisinininkinden daha güçlü olduğunu gördüğü için onun önünden kaçtı ve hızla güney yoluna yani, Firuz-Şabur'a,¹³⁰ Anat,¹³¹ Hit¹³² ve Circesium¹³³ üzerinden Romalıların İmparatoru Maurikios'a¹³⁴ sığındı.

Bu gelişti kaçış olduğu için Katholikos¹³⁵ Mar¹³⁶ İšo'yab¹³⁷ onunla seyahat etmek durumunda kaldı. Krallığının patriğini maiyetinde getirmediği için Maurikios, Khusro'yu çok azarladı. [16] Arzonlu¹³⁸ Mar İšo'yab¹³⁹ bilge ve mahir olan değerli bir adamdı. Katholikos İšo'yab, Khusro'yla gitmediği için ve ikinci olarak Maurikios'un, hazırladığı ordunun başında Khusro'nun geri döndüğünü duyduğunda onu yolda karşılamaya çıkmadığı için Khusro, Katholikosa karşı çok nefret duydu.

[1989 A.D.]. Ayrıca ince ve uzun boylu olması hasebiyle Behram'a "Çobin" lakabı da verilmişti. Al-Ka'bi kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Shahnama*, (Moskova), cilt 8, 377.

¹³⁰ Anbar: Fırat'ın doğu kıyısında ve Bağdat'ın yakınındaki bir kasaba olup, I. Şapur (h. 241-272) 243 yılında Roma'ya karşı kazandığı zafer sonucu Fırat'ı korumak için bu şehri kurmuştur. Bu hususta detaylı bilgiler için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 6.

¹³¹ Günümüzdeki Fırat nehrinin orta kısmında bulunan bir kasabadır. Bu hususta detaylı bilgiler için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 6; Al-Ka'bi kaynak olarak şu eserleri göstermiştir: İbn 'Abd-Allāh al-Rūmī al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, editör belli değil, (Beyrut: Dār Şādir, 1999), 1. Cilt, 257; 3. Cilt, 305, 4. Cilt, 72. Detaylı bilgiler için bkz.; Hope W. Hogg, (1911), "Anah", Hugh Chisholm (ed.), *Encyclopedia Britannica 1*, 11. basım (Cambridge: Cambridge University Press, 1910-11), 911.

¹³² Hit: Bugünkü İran'ın güneyinde Fırat nehri üzerinde alçak bir arazide yer alıp, Anbar'ın üstünde yer almaktadır. Hörmözgan adıyla bilinmektedir. Bu hususta detaylı bilgiler için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 6; Al-Ka'bi kaynak olarak bu eseri kullanmıştır; al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, 5. Cilt, 421.

¹³³ Arapça olarak el-Qarqasiya diye geçen Sasani İmparatorluğuna bağlı Fırat ile Habur nehirleri arasında eski bir kent; Bu hususta detaylı bilgiler için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 6; Al-Ka'bi kaynak olarak bu eserleri kullanmıştır; al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, 4. Cilt, 328; M. Back, "Die Sassanidischen Staatsinschriften", *Acta Iranica* 18, (Tahran-Liege, 1978), 303. Joseph Wiesehofer, "Circesium", *Iranica* 5(6), (1991), 595-596.

¹³⁴ Maurikios (h. 582-602): Roma İmparatoru. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 210.

¹³⁵ Katholikos: Evrensel ya da bütünsel anlamlarına gelen ve Doğu Kilisesinin başında bulunan Ktesifon başpiskoposuna verilen unvan. Detaylar için bkz.; Ed.-Haz.-Çev. Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 25.

¹³⁶ Mar, "Efendimiz" anlamına gelir.

¹³⁷ I. Yeşuyab: 569 yılında eğitim gördüğü Nusaybin okulunda öğretmenlik yapmıştır. 571 yılında Arzun piskoposu oldu. 582'de patrik olmuş, 596 yılında ölmüştür. (Şer, *Nusaybin Akademisi*, 183). 587 yılında Doğu Süryani Kilisesi Katolikosu. Detaylar için bkz., Zafer Duygu, "Doğu Kilisesi Erken Yüzyılları Özelinde Bir Değerlendirme", *The Journal of Mesopotamian Studies*, C: 2/1, (Kış 2017), 144-145; Ovidiu Loan, *Muslims and Arabes in the East (649-659)*, (Wiesbaden: Harrassowitz, 2014), 5.

¹³⁸ Süryanicesi Arzonoyo, Türkçe tercümesi Erzenli demektir. Batman ve Dicle Nehri arasında yer alan antik Roma şehri. Ermenistan'ın güneybatısındaki bölge. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 227.

¹³⁹ Arzonlu İšo'yab: 569'dan 571 yılına kadar Nusaybin okulunu yönetmiştir. Şer, *Siirt Vak.*, 184;

Katholikos, kiliseyi yıkan ve Hristiyanları kovuşturan Wahram'dan korktuğu için kralı karşılamaya çıkmadı. Khusro, Maurikios'un komutanlığında birçok ordu hazırladı ve onu doğuya gönderdi. Wahram duyduğunda ordularıyla birlikte Maḥoze'den¹⁴⁰ çıktı ve Adurbeycan'a¹⁴¹ kaçtı.

Khusro, Perslerden ve Romalılarından oluşan ordusuyla hareket etti ve Wahram'la savaştı ve Roma ordusu kazandı. Wahram'ın gücü kırıldı. Ve büyük bir mutlulukla Khusro döndü. Çünkü rivayet edilir ki yaşlı bir adam Khusro'ya rüyada görüldü. Atını dizginleyip savaşa gidiyordu ve savaştan dönünce eşi Şirin'e rüyasını anlattı. "Bu, Laşumlu¹⁴² Piskopos Sabaryeşu 'dur".¹⁴³ Ve o da anladı ve sustu.

O dönemde, Hurmizd tarafından hapsedilen Banduy ve Beştam kardeşler¹⁴⁴ hapisneden çıktılar. Ve onlar, Khusro'ya çok yardım ettiler. Çünkü onlar, Khusro annesinin soyundandılar. Bunun üzerine Khusro, Beştam'ı büyük bir orduyla Türk sınırına gönderdi. Banduy'u kendi sarayında bıraktı.

Ve Banduy, krallık yönetiminde Khusro'yu kınıyordu. Bu sebeple Khusro, onu Banduy'u öldürmeye niyet etti. Bunun üzerine bunu öğrenince Banduy, kardeşi Beştam'ın yanına gitmek üzere kaçtı. Ve oradaki bölgenin valisi onun Adurbeycan sınırından geçtiğini duyduğunda Banduy'a bir ziyafet çekti ve onu tutukladı. Ve onu Khusro'ya gönderdi. Ve kardeşi duyduğunda Daylomoye¹⁴⁵ ve Türk ordularını topladı ve ilerledi. Maḥoze sınırına ulaştı. [17] Türklerden biri ona ihanet etti ve Beştam'ı öldürdü ve onun başını Khusro'ya gönderdi.

Kral, Banduy'un sağ tarafının (kol ve ayağının) hepsinin kesilmesini emretti.

---

¹⁴⁰ El-Medain olarak bilinen, Seleukia-Ktesifon ve Dicle Nehri üzerinde Bağdat'ın güneyinde bulunan bölgeye verilen ad; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 8; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Aḥmad ibn Abī Al-Yā'qūbī, *Kitāb al-Buldān*, 15-16.

¹⁴¹ Günümüzdeki Azerbaycan bölgesi.

¹⁴² Günümüzdeki Irak'ın Kerkük şehrinin güneyinde yer alan Karka d-bet-Slok şehrinin diğer adı.

¹⁴³ Detaylar için bkz.; 596 yılına doğru Laşum Katolikosluğuna atandığı bilgisi. Şer, *Siirt Vak.*, 313.

¹⁴⁴ I. Khusro'nun amcaları olan Şapur'un oğullarıdır. Ayrıca II. Khusro ile IV. Hüzmüz'ün askerleriydiler.

¹⁴⁵ Daylomoye: Deylemiler halkı. Bugünkü Mazendaran. Hazar Denizi'nin batısında kalan Deylem dağlık bölgesi halkına verilen ad. Detaylar için bkz.; TDV, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, 26.

Ve kilise bir zaman yöneticisiz kaldı ve kralın emri üzerine onlar yeni bir baş seçmek için sinod¹⁵³ topladılar. Ve kral, onlara Laşumlu Piskopos Sabaryeşu‘‘u¹⁵⁴ baş olsun diye haber gönderdi. “Onu kendinize baş olarak seçin”. Ve az bir zaman sonra onu baş olarak seçtiler.

Ve bu sebeple bu seçtikleri Sabaryeşu‘ zamanında o, kral tarafından ve onun Hristiyan olan iki karısı Aramî Şirin ve Romalı Meryem tarafından çok saygı duyulan biriydi.

Nşibin’de olan Metropolit¹⁵⁵ Kaşkarlı¹⁵⁶ Grigur vardı. Dilin ifade edemeyeceği bir şekilde şeytan bu iki iyi adamın arasını bozmuştu.

Rufin’in¹⁵⁷ oğlu Gabriel, Grigur’dan kısa bir süre önce Nşibin’deydi. Yıldızlara ve burçlara çok yöneldiği için Nşibinliler onu kovmuşlardı. [18] Piskopos Kaşkarlı Grigur’u kaçırıp getirdiler ve onu piskopos seçtiler.

Nşibin, içindeki bahçelerden ve firdevslerden dolayı Magdanyan’ın¹⁵⁸ Anşakyası adıyla çağrılmaktadır. Persliler ve Romalıların arasındaki sınır bölgesine düşüyordu. İçindeki o meşhur okulun¹⁵⁹ şöhreti yayıldığı için, her yerden cahil insanlar ve daha

---

¹⁵³ Kilise temsilcilerinin dini sorunları tartışıp ve görüşüp karara bağladıkları küçük çaptaki toplantı meclisi. Akalın ve Duygu: *Süryani Literatürü*, 55.

¹⁵⁴ Sabrişo: Bet Garmay bölgesindeki Firuz-Abad köyünden olup, *Nusaybin Akademisi*’nde öğrencilik yapmıştır. Daha sonraları Laşom’da piskoposluk yapmış, 596’da başkanlığa yükselmiş 604’te Nusaybin’de ölmüştür. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 71; Katolikos Sabrişo’nun Öyküsü, Bedjan basımı; *Siirt Vakayinamesi*, Tarihi Belgeler, *Kitab al-Mujaddal*.

¹⁵⁵ İlke olarak Roma İmparatorluğu idari yapısında dioikesis/dioekesis denilen ve şehirlerin birleşimiyle oluşan idari birimlerin kilise hiyerarşisinin başına “metropolit” denir. Temelde piskopos olarak kutsanmış olsalar da genellikle içinde buldukları nüfuz bölgesinin tamamının yönetiminden sorumludurlar. Duygu ve Akalın, *Kristolojiye Geçiş*, 46-47.

¹⁵⁶ Bugünkü Irak’ın güneyinde, Dicle Nehri’nin batı kıyısında yer alan eski bir şehir; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 18; Al-Ka’bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; Amir Harrak, *The Acts of Mar Mari* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2005), 69; Ashal ibn Sahl Bahşhal, *Tārikh Wāsī*, ed. Görgis ‘Awwād, (Beirut, 1986), 32-34.

¹⁵⁷ Rufinus: Roma subayı ve elçisi. Mar Yeşua, *Mar Yeşua Vek.*, 61.

¹⁵⁸ “Mygdonia”: Modern dilde Çağçağ diye adlandırılmaktadır. Nusaybin’den geçen Habur Nehrinin bir kolu; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 18; Al-Ka’bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; G. Greatrex ve S. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars A.D. 363-628*, 2. cilt, (Londra: Routledge, 2002). 185, 187, 189.

¹⁵⁹ Nusaybin Okulu, 350 yılında Mor Ya’kub tarafından kurulmuştur. VII. yüzyılda felsefe, kimya ya da tıp, teoloji dersleri alan birçok bilgin ve ruhban bu okulda yetişmiştir; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 18;

fazla her türlü fesat yapmak için toplanıyorlardı.¹⁶⁰

Bu dönemde Nşibin'de dünya çapında meşhur olan Hadyablı Hnono¹⁶¹ tercümandı. Ve o uluslararası tercümanın¹⁶² bazı geleneklerini hor görmüştü. Ve bu gayretkeş Grigur buna tahammül etmedi. Ayrıca davranışlarında zelil olan din öğrencileri ve halkı düzeltmek istedi ama onlar onu kaale almadılar.

Bar Ta'le¹⁶³ adında şemmas vardı. Onu şehrin dışında bir ormanda beyaz bir horozu kurban ederken buldular. Ve bu davranışından dolayı Grigur, onu çağırıp azarladı. Ve manastırdaki insanları da denetlemek için onu çağırdı ve onu baş koydu. Şigur dağının¹⁶⁴ etrafında yaşayan ibadet eden rahiplere de yaptığı buydu. Onlar çirkin işler yapıyordu. Onlar *mşaline*¹⁶⁵ grubundandılar.

Ve Grigur, onların iç yüzünü ortaya çıkardı ve her birini farklı yerlere gönderdi. Ve bundan sonra Nşibin'den ve (Nşibin) dışından onun hakkında şikâyetler arttı. Ve kral, ona (Grigur'a) emir gönderdi. Kral, onu yanına çağırdı ve Şahdust Manastırında oturmasını emretti. Ayaklarının tozunu Nşibis kapısının önünde silkeledi. Ve böylece ayrıldı.

Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; A. H. Becker, *Sources for Study of the School of Nisibis*, (Liverpool: Liverpool University Press, 2008), 21-40.

¹⁶⁰ Bu ibare Mar Efrem ve diğer Aramî bilginler tarafından Nusaybin'in Eski Ahit'in Tekvin bölümünde geçmiştir. Nusaybin Akademisi de yetiştirdiği öğretmenler ve verdiği bilimler nedeniyle ün salmıştı. Bu ünü İtalya ve Afrika'ya kadar ulaşmıştı. Detaylar için bkz. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 32; Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, 3. Cilt, 1. Bölüm, 927; Mygdonius kentin içinden akan çayın adıdır. Turhan Kaçar, "Mezopotamya'da Roma-Sasani Çatışmaları: Nusaybin'in Düşüşü", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş (eds), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No:6, (İstanbul: İmak Ofset Basım Yayınları, 2006), 132; A. H. M. Jones, *Cities of Eastern Roman Provinces*, (Oxford: Clarendon Press, 1937), 217.

¹⁶¹ Erbilli Hnono, 572 yılında Nusaybin Akademisi'ne başkan olarak atanmıştı. VII. yüzyılın başlarına kadar yaşamıştır. Detaylı bilgiler için bkz. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 67-76.

¹⁶² Mopsuestialı Theodoros, 398 yılından 428'e kadar Antakya İlahiyat Okulu'nda kutsal kitap yorumculuğunu yapmış ve teolojik eserler yazmıştı; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 20; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Adam Becker, "The Dynamic Reception of Theodore of Mopsuestia in the Sixth Century: Greek, Syriac, and Latin," Scott Fitzgerald Johnson (ed.), *Greek Literature in Late Antiquity: Dynamism, Didacticism, Classicism*, (Aldershot: Ashgate, 2006), 29-47.

¹⁶³ Süryanicede tilkilerin oğulları ya da tilkilerin yavrusu anlamlarına gelmektedir.

¹⁶⁴ Bugünkü Sincar Dağı. Şer, *Siirt Vak.*, 90.

¹⁶⁵ Süryanicesi *mşalyone*: Müsallinler-Mesallienler, "Yalvaranlar" adıyla sapkın davranışlar gösteren bir gruptur. Detaylı bilgiler için bkz; Şer, *Siirt Vak.*, 329; Henry Pognon, *Inscriptions mandaties des coups de Khouabir*, (Paris: Welter Press, 1899), 203-204.

Mar Sabaryešu‘, Grigur’u görevden almak istedi fakat piskoposlar onaylamadılar. Bunun üzerine kral, ülkesine gitsin diye ona emretti. Ve Kaşkar ülkesine gittiğinde manastır inşa etmeye niyet etti. Bzo¹⁶⁶ Nahrowote¹⁶⁷ diye adlandırılan bir yerdi. Ve manastır orada kuruldu. Ve çoğu kişiyi manastır hayatına hidayet etmeye niyetlendi.

Denildiğine göre, önceden Sabaryešu‘, Grigur’u makamdan uzaklaştırdığı için eskisi gibi mucize yapamıyordu. Bunun üzerine Nşibin halkı Khusro’ya başkaldırdılar. [19] Ve kral duyduğunda ve onların üzerine fillerden oluşan büyük orduyla bölgenin hükümdarı olan Nakhurgan’ı¹⁶⁸ ve onlarla birlikte Mar Sabaryešu‘’u da gönderdi. Ve bu sebeple şehirde yaşayanlar Katholikosun ricasıyla şehrin kapılarını onun yüzüne kapadılar.

Ve ardından Katholikosun kandırmaları ve onlara zarar vermeyeceğine dair Nakhurgan yemin etti. Ve sonra kapıları ona açtılar. Ve şehrin içine girdikten sonra sözünden geri döndü. Ve aralarında ileri gelenleri yakaladı ve onlara işkence etti ve evlerini yağmaladı ve sahip oldukları şeyleri harap etti ve en sonunda ölümün her türlüleriyle onları öldürttü. Ve Grigur’un laneti üzerlerinde son buldu. Mar Sabaryešu‘ da bunu öğrendi.

O zamanda askerî yetkili olan Şigurlu Darustabad¹⁶⁹ Grigur vardı. Bu konuda kral tarafından merhamet görmüştü. Şirin’in kolundan kan akıttı ve onun bir oğlu oldu. Ona Mardenşah adını verdi. Eskiden kadının çocukları olmuyordu ve [böylece] çocuğu oldu.

---

¹⁶⁶ Şam’da bulunan Nuffar ve Baresma adlı iki nehir. Brock, *GEDSH*, 111.

¹⁶⁷ Süryanicede nehirlere anlamına gelmektedir; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 20; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *The Chronicle of Seert*, 4. bölüm, 513.

¹⁶⁸ Nakhurgan: II. Hüsrev döneminde hem sivil hem askerî yetkilere sahip devlet bakanlığı yapmıştı; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 22; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Al-Dināwāri, *al-Akhbār al-Tiwāl*, p. 82.

¹⁶⁹ II. Hüsrev döneminde, baş hekim ya da mahkeme başkanına verilen isimdir. Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 22.; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Denkart*, tr. Jean de Menasce, *Le Troisième Livre du Denkart*, (Paris: C. Klincksieck, 1973), 37.

Zira Gabriel¹⁷⁰ eskiden heretikti.¹⁷¹ Fakat ortodoksların cemaatinde anılmak istedi. Ve o, yanında tuttuğu ve büyük bir soydan gelen imanlı yasal eşini bıraktı. Ve o, pagan olan iki eşini aldı. Ve onlarla pagan bir şekilde diyalog kurduğu için Katolikos, ona pagan olan iki eşini bırakıp yasal eşini almasını rica etmişti. Ama bu ricayı kabul etmedi. Ardından heretik safına geçti. Ve bizim saftakilere birçok kötülük yaşattı.

Denilir ki; Kral Khusro, Wahram'ın yanından Romalıların topraklarına kaçarken Tayoye kralı Na'man'a kendisiyle gelmesini istemiş ama Na'man kabul etmemişti. Ayrıca ondan asil atı da istemiş ancak ona vermemişti. Khusro, Na'man'ın çok güzel kızını da istedi ve Na'man kızını da vermedi. "Kızımı, ona hayvan muamelesi yapacak bir şekilde evlenmek isteyen bir adama vermem" dedi. Ve Khusro bunların hepsini kalbinde biriktirdi.

[20] Khusro savaşlardan sonra nefes aldığı zaman, düşmanlarının yanı sıra Na'man'dan da intikam almak istedi.

Günlerden bir gün Khusro, Na'man'ı bir ziyafete çağırdı ve onun önüne ekmek yerine saman parçalarını attı. Ve Na'man buna çok öfkeleni. Kendi kabile mensuplarına haber gönderdi.

Khusro'nun önünden birçok şehri talan edip harap ettiler. Ve Bet 'Araboye'ye¹⁷² kadar ulaştılar. Ve Khusro bunu duyunca dehşete düştü. Onları yanına gelmeleri için bir sürü şeyle kandırdı fakat onlar kabul etmediler.

Na'man'ın Ma'no adında Gozarto'nun¹⁷³ Dirin'inden¹⁷⁴ bir tercümanı vardı.

---

¹⁷⁰ Sincarlı Gabriel, İsa'da tek tabiatın olduğuna inanan bir ruhbandı. Detaylar için bkz. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 79; (Tarihi Belgeler, *Sırt Vakayinamesi*).

¹⁷¹ Bir yazarın ait olduğu bir kiliseyi veya dini ideolojiyi örneğin; "Ortodoks", kendi görüşü dışındaki Hristiyanlık yorumlarını ve kiliselerini "sapkın" inançtan ayrılmış olarak addetmesidir.

¹⁷² Roma ve Sasani sınırında yer alan Tella ve Amid'in doğusunda bulunan, Nusaybin yakınlarındaki bir yerdir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 26; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *The Chronicle of Pseudo-Joshua the Stylite*, Frank R. Trombley ve John W. Watt (terc. ve ed.) (Liverpool: Liverpool University Press, 2000), 37, 53.

¹⁷³ Dicle nehri üzerinde, Diyarbakır ve Musul arasında bir şehir.

Khusro'ya bir sır verip Na'man'a dedi ki: "Aslında kral seni çok seviyor". Ve kralın ona zarar vermeyeceğine dair İncil üzerine yemin etti. Na'man'ın eşi Muya da ona dedi ki; "krallığın makamından kovulmuş ve sürülmüş bir şekilde olmak yerine sana kral olarak ölmen yakışır".

Kralın sarayına ulaştığı zaman Khusro, onu öldürmedi. Ama ona kapısında durmasını emretti. Ve söylenelene göre, onu ölüm zehri ile bu şerefli imanlıyı öldürdü.

Bundan sonra Phokas¹⁷⁵ isimli bir adam, Roma kralı Maurikios'a karşı isyan etti. Ve onu, çocuklarını ve karısını öldürdü. Oğullarından Theodosios isimli biri kaçtı ve Khusro'nun yanına gitti. Ve kral tarafından büyük bir saygıyla kabul edildi. Katholikosa Theodosios'u kiliseye alsınlar krallığın tacını sunağa koysun diye ve daha sonra Roma'daki gibi onun başına koyulsun diye emretti.

Khusro, ona bir ordu verdi ve Katholikosla Roma üzerine gitti. Ve Phokas da birçok ordu gönderdi. Ve Dara¹⁷⁶ şehrine uzak olan Beṭ Waši'de¹⁷⁷ kamp kurdu. Ve Theodosios'la savaştılar. Ve onun ordusunu yendiler. Theodosios, Khusro'ya haber gönderdi ve dedi ki; "Benim Romalılara karşı koyacak kuvvetim yok". Ve Khusro kış mevsiminde büyük bir orduyla Maḥoze'dan hareket etti. Ve Romalıların ülkesine saldırdı.

[21] Ve Katholikos onunlaydı. Onların ve Phokas'ın ordusu çıktı ve birbirleriyle savaştılar. Ve iki taraftan birçoğu öldü. Ve Khusro'ya da kement atıldılar fakat adı Muškon olan komutanlarından biri kementi kesti.

O savaştan bir gün sonra Perslerin önünden Romalılar kaçtılar ve zayıf düştüler. Ve kral, Dara'yı kuşattı. Ve tahkimat kurdu. Ve surun altına hendekler kazdılar. Ve

---

¹⁷⁴ Bahreyn'in deniz kıyısında yer almakta olup, Hindistan ile Arap Yarımadasının ortak bağlantı noktasında yer almaktadır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 26.; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, 2. Cilt, 232.

¹⁷⁵ Phokas (h. 610-641): Bizans İmparatoru. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 213.

¹⁷⁶ Dara, bugünkü Mardin'in Nusaybin ilçesi sınırında kalan Oğuz Köyü. Kuzey Mezopotamya'da, Mardin-Nusaybin karayolunda bir Roma şehri ve kalesi. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 188.

¹⁷⁷ Mardin'in güneyinde bulunan Dara'ya 40 km uzaklıkta olan eski bir yerleşim yeri; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 28; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Nöldeke, *Die von Guidi*, 16.

çukurları ateşle doldurup değişik planlar yaptılar. Ve birçok yere yayıldılar ve hatta surdaki kapılarını yıktılar ve şehre girdiler. Ve içinde su gibi kan aktı. Dara'nın kendi piskoposu demirden bir parça yaptı ve yöneticinin vücudundaki şahdamarı kesti. Ve onu yatağının üstüne attı. Ve kanı boşaldı ve öldü. Çünkü kraldan korkuyordu. Kral, o ölene kadar ona kırk ölümü tattıracağına yemin etti.

Ve o dönemde, Khusro'nun Roma diyarı üzerinde hakimiyeti oldu. Khusro'nun kraliyetinin on dördüncü senesinde Dara'yı kuşattığı zaman Dara düştü. Ve Rad¹⁷⁸ diye biri ve Sirzur¹⁷⁹ kiliselerine gitti. Ve onları yıktı. Ve bu olup bitenleri bu inananlar gördüklerinde ve onların piskoposları Nathanayel¹⁸⁰ gördüğünde bu duruma dayanamadılar. Ve onunla kavga ettiler. Ona karşı mücadele ettiler ve onu kovdular. Nşibin'e, Khusro'ya geldi ve onu kışkırttı. Ve ona dedi ki; "Sen Hristiyanlar adına çarpışyorsun. Ben Hristiyanlar tarafından kovuşturuluyorum". Khusro bunu tetkik etmedi. Kral gönderdi ve Sirzur Piskoposu Nathanayel'i getirtti. Kral, Sirzur'un Piskoposu Nathanayel'i gönderdi. Ve onun altı yıl hapsedilmesini emretti. Ardından çarmıha gerdirdi. Çünkü Khusro, Maurikios için Hristiyanlara sevgi gösteriyor olsa da halkımızdan nefret ediyordu.

Mar Sabaryeşu' da Nşibin'de kötü bir hastalığa yakalandı. Ve kral ona haber gönderip dedi ki; "Tabib Gabriel'in aforozunu kaldır!". Fakat bunu kabul etmedi. Bir anlaşma yaptı ve mühürledi. Ve kendi manastırına götürülmesini emretti. Nşibinliler de azizin kutsal cesedini kiliselerine koymak istediler.

Ve Kral, bunu kabul etmedi. [22] Katolikosun emrini duyduklarında havarileri

---

¹⁷⁸ Ortaçağ'da Eski İran'ın Khuzistan eyaletinde valiye verilen unvan; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 30.; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Nöldeke, *Die von Guidi*, 17.

¹⁷⁹ Hakkında tam bir bilgi olmamakla beraber, M. S. III. yüzyılda müstahkem şehre verilen ad; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 30.; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Helmut Humbach ve P.O. Skitærvø, *The Sassanian Inscription of Paikuli*, 3.1, (Wiesbaden: Reichert, 1983), 43.

¹⁸⁰ Hüseyin tarafından idam ettirildiği için Şahırzorlu Şehit Nataniyel (610-?) olarak da bilinir. Nusaybin Okulu'ndan mezun olmuş, mezmurları yorumlayan ve Mecusilere karşı yazdığı eseriyle bilinir. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 72.

onun cesedini devenin üstüne koydular ve manastırına götürdüler. Ardından Pratlı¹⁸¹ Grigur Katholikos yapıldı. Bu da onun hemşehrisi olan Şirin 'in etkisiyle oldu. Kilise halkı ve kral Nşibin'den kovulan Kaşkarlı Grigur'a istiyorlardı. Liderliğinde hoş olmayan davranışlarda bulunuyordu. Birkaç yıl yaşadı ve öldü.

Ve Gabriel'in kiliseye karşı hilesi ve nefreti yüzünden kilise bir süre yöneticisiz kaldı. Gabriel'in kiliseye kin ve nefretinden dolayı ve onun, Grigur'un aleyhine olan dedikodular sebebiyledir. Kral bundan sıkıldı ve çok zaman yöneticisiz kalan kilise yöneticiliği için Ktesifonlu¹⁸² dindar ve bilge *arkhidiakon*¹⁸³ olan Mar Abo'yu kiliseye yönetici olarak atadı.

Şigoryolu Gabriel,¹⁸⁴ ortodokslar üzerine çok tehditkardı. Bizimkileri Mar Fetyun Manastırından¹⁸⁵ ve Şirin Manastırından ve diğerlerinden sürdü. O manastırlarda heretikler tarafından olanları yaşattı.

O zamanda ün salanlardan Hadyablı Yunadab'tı.¹⁸⁶ Ve bu Allah'ın karşısında serbest ve kraldan sevgi gördüğü için kraldan bir ferman aldı ve Beṭ Mar Matay¹⁸⁷ diye adlandırılan dağda yaşayan ve Musul halkını saptıran ruhbanların başına lider oldu. O,

---

¹⁸¹ Bu şehir, Dicle'nin doğu kıyısında bulunmakta olup, Süryanice'de Prat-Mishan diye geçmektedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 34.; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Nasir al-Ka'bi, "Mayshan, in Middle Persian Sources", *Journal Nāme-ye Bahārestān* (2010), 3-24.

¹⁸² Dicle Nehri kenarında Sasani İmparatorluğuna başkentlik yapan bir şehirdir. Bağdat'ın güneyinde yer almaktadır. Diğer bir adı da Seleukia'dır. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 370; Detaylar için bkz., J. W. Etheridge, *The Syrian Church: Their Early History, Liturgy and Literature*, (Londra: Adamant Media Corp., 2005), 44-54.

¹⁸³ Yunanca'da idarî makama sahip olan piskoposa verilen unvan ya da kilisede piskoposun temsil eden kişi; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 36.; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; F. Cross ve E. A. Livingstone, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, (Oxford: Oxford University Press, 1997), 97.

¹⁸⁴ Sincarlı Gabriyel, Doğu Kilisesine bağlı bir ruhbandı ve kendisi Katholikos Sabrişo'nun yasakladığı iki kadınla evlenmişti. Ayrıca İsa'da tek bir doğanın kabul edildiği inancına sahipti. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 79.

¹⁸⁵ Bugünkü Bağdat'ta bir manastır. *GEDSH*, 50.

¹⁸⁶ 612 yılında II. Hüsrev'in yapacağı konsey öncesinde Ortodoks Süryanilere karşı bir tartışmada yer almıştır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 34.; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; J. M. Fiey, *Assyrie Chrétienne: Contribution à l'Étude de l'Histoire et de la Géographie Ecclésiastiques et Monastiques du Nord de l'Iraq*, (Beyrut: Impr. Catholique, 1966-8), 1. Cilt, 55-56.

¹⁸⁷ Günümüzdeki Musul'un kuzeydoğusunda bulunan Alfof Dağı'ndadır. Arapça adı Dayr Mar Matta'dır. IV. yüzyılda inşa edilmiş büyük bir manastırdır ve günümüze kadar ayakta durmaktadır. Ignatius Afram

kral tarafından amacına ulaştıktan sonra o rahipleri kovmaya başladı ve onları rüzgârın önüne savurdu. Gabriel'in kurnazlığı onu durdurdu.

Helvanlı Barhadbšabo yazarlıkta ve faziletli davranışlarda parlıyordu. O dönemde güzel ahlakıyla ün salan şunlar da biliniyordu. Başkaları da güzel ahlaklarıyla ünlendi. Karko Beṭ Slokhlu Šubḥolmorān,¹⁸⁸ Zebolu¹⁸⁹ Afrahan (Abrohom) ve Nahurgullu¹⁹⁰ Gabriel'di. Büyük bir zat ve hayret verici işler yapan biriydi.

[23] Ardından Gabriel, onun tarafındaki insanlarla yapacağı savaşa iştirak edelim diye kralı üzerimize kışkırttı. Bunun yanında kilisenin Katholikosu yoktu. Ve onlardan biri Hadyab Metropolitisi Yunadab, Karko Beṭ Slokhlu Šubḥolmorān ve İzlo dağından Gewargis¹⁹¹ ve Nahurgul Piskoposu ve Telfahre'den¹⁹² Kaşkarlı Sargis¹⁹³, kralın huzurunda tartıştılar. Ve bu tartışmada Gabriel ve onun tarafının mensupları mağlup oldular. Ve bizim ortodokslar galip geldiler.

Kral, Gabriel'i azarladı ve ona bu baskılarını bıraksın diye nasihat etti. Ama o, dinlemedi. Ve gerçekten Gabriel, ortodokslara kötü küfürler etti. Kralın önünde Mecusiliği bırakıp Hristiyan olmasından ötürü İzlolulu Gewargis'i suçladı. Mecusiliği bıraktı ve Hristiyan oldu. Ve "Hurmizd'e ve size hakaret etti" dedi. Ve bunun üzerine kral, onu çağırıldı ve onu tam bir sene boyunca hapse attı. Ve bundan sonra

---

Barsoum, *The Scattered Pearls: A History of Syriac Literature and Sciences*, İng. terc. Matti Moosa, (Piscataway, NJ; Gorgias Press, 2003), 566.

¹⁸⁸ 6. ve 7. yy.'larda manastırda metin yazarlığı yapmıştır, Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 131.

¹⁸⁹ Günümüzdeki Zap Suyu, Erbil'in kuzey akışında yer alan Dicle'nin ırmağına akar. Borçka, *GEDSH*, 10, 72, 186, 218, 242, haritalar kısmında: I C1, II C1, IV.

¹⁹⁰ Gol nehri olarak da bilinir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 38; Dicle'nin kıyısında yer alan Nehargur olduğu söylenen Mayson ile Ahwaz arasındaki bir bölge. Şer, *Sürt Vak.*, 383.

¹⁹¹ İzlalı Gewargis'in (ö. 615) gerçek adı Mihrangunsap'tı. Zerdüştlükten dönen bir ruhandı. Bu yüzden II. Hüsrev tarafından kınanmış ve öldürülmüştür. Diofizit olan Sincarlı Gabriel'in Miafizitliğe geçmesi konusunda karşı muhalefet de bulunmuştu. Bu hususta bkz. Jean Maurice Fiey, *Saints Syriaques*, (Princeton, N.J.: Darwin Press, 2004), 173. madde.

¹⁹² Arap yarımadasında Kaşkaron civarında "Çömlekçiler Höyüğü" adı verilen yer; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 40; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, 1. Cilt, 409.

¹⁹³ Sargis Al-shahhar adıyla bilinirdi. Namaz kılarken ya da oruçluyken uyumayan ruhbanlara Al-Shahhar lakabı verilirdi; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 39; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *The Chronicle of Seert*, 4. bölüm, 530.

Behordşir'de¹⁹⁴ saman çarşısının ortasında onu çarmıha gerdi. İnananlar onun cesedini kaçırdılar. Kutsal şehirdeki Mar Sargis kilisesine¹⁹⁵ koydular.

O dönemde kralın sarayında yüksek mevki kazanmış Beṭ Garmay'ın Kerkük şehrinde adı Yazdin¹⁹⁶ olan bir adam vardı. Ve bu kilisenin savunucusuydu. Gabriel, ortodoks inanca sahip olan kişilere acı sıkıntılar yaşattı. İzolu Gewargis'i krala ispiyonladı. Ona göre Gewargis, Mecusiliğe karşı çıkıp Hristiyanlığa bağlanmıştı. Tıpkı Constantinus ve Theodosios gibi bütün ülkede semavi Ureşlem örneği gibi kiliseler ve manastırlar inşa etti.

Nasıl ki Firavun'un gözünde Yusuf kıymetliyse hatta Khusro'da onu (Yazdin'i) daha çok sevdi. Bundan dolayı o (Yazdin), Persler ve Romalılar memleketlerinde meşhur oldu. Denir ki; her gün her sabah bin estar para krala gönderiyordu.

Bu dönemde İzolu Mar Baboy, o dönemde Kaşkarlı Mar Abrohom¹⁹⁷ Rabban'dan¹⁹⁸ sonra bu manastıra rahip oldu. Bu kiliseden birçok yetenekli kardeşler çıktı. [24] Diyorum ki; Beṭ Abe Manastırının¹⁹⁹ kurucusu Mar Ya'qub²⁰⁰ ve Dicle

---

¹⁹⁴ Weh-Ardaşir, Sasaniler döneminin ilk kralı I. Ardeşir'in kurduğu iki şehrin ismidir. Biri Dicle'nin batısında kalan Ktesifon'un karşısı diğeri ise onun karşı tarafında yer alan bölge; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 42; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; ed. 'Ali Muhammed Beḏjāwi, (Beyrut: Dār al-Jil, 1412 Hicri/ 1991 Miladi), 1. Cilt, 233; al-Yāqūt, *Mu'jam al-Buldān*, 1. Cilt, 515, Michael Morony, "Beh-Ardashir", *Iranica* 5(1), (1989), 93-94.

¹⁹⁵ Bu kilise Behordşir'in dışında kalan bir kilisedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 42; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Chronicle of Seert*, 4. Bölüm, 530.

¹⁹⁶ Şamta'nın oğlu olan Yazdin, Pers krallığının Maliye Bakanıydı. Şer, *Siirt Vak.*, 271; Guidi, *Chronicon Anon.*, 23.

¹⁹⁷ Kaşkarlı Abrohom (ö. 588): Nusaybin Akademisi öğrencilerindendi. Ruhbanlık yaşamı öğütleyen felsefesiyle tanınırdı. Diyofizit reformculardan etkilenecek Nusaybin Okulunda önemli değişimlere imza atmıştır. Adday Şer, *Nusaybin Akademisi: Kuruluşu, Yönetmelikleri ve Yetiştirdikleri Ünlü Kişiler*, çev. Nesim Doru, (İstanbul: Yaba Yayınları, 2006), 16; Arthur Vööbus, *Syriac and Arabic Documents Regarding Legislation Relative Syrian Asceticism*, (Stockholm: Etre Press, 1960), 178.

¹⁹⁸ Burada Nusaybin Akademisi'nin diğer bilginlerinden olan Beth Rabanlı Abrohom'dan bahsediyor. Onun döneminde okulun fiziki yapısının yanında Nusaybin kentinin eğitiminde de yükseliş sağlanmıştı. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 16.

¹⁹⁹ Beṭ Abo ya da Abe Manastırı: Kerkük şehrinin Laşum kentinde rahip Kaşkarlı Abrohom tarafından 595-596 yıllarında inşa edilen Büyük Manastır olarak bilinen ve ün salan manastır; *GEDSH*, 70.

²⁰⁰ Mar Ya'qub İzla Dağı'ndan gelip, Beṭ Laşom'da piskoposluk yapmıştı. Kudüs'e gidip döndükten sonra kendisini öğrencilerine adamıştır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 44.

Nehrinin kenarında Aboryo Kalesinde²⁰¹ bir manastır inşa eden Mar Eliya da²⁰² ve Nşibinli Mar Baboy²⁰³ ise bütün mal mülkünü terk edip Mar Abrohom Manastırına çıktı ve burada inzivaya çekildi. Ve oradan çıkıp bu kilisenin yakınına başka bir manastır daha inşa etti. Ve birçok taraftarı onunla gitti ve onunla yaşadı. Bu adam, kutsal bir rütbeye ulaşsın diye dünyada meşhur olmasına rağmen zor işler yaptı. Onun yaptıkları sözle ifade edilemeyecek kadardır. Onun haberi Yazdin'e ulaşınca kalktı ve ona geldi ve Yazdin, onu çürümüş eski elbiseler içinde gördü. Ve onun zayıf vücudunu gördü ve o ölmek üzereydi. Yazdin, onun ayaklarının önündeyken Mar Baboy öldü. Bir süre sonra Yazdin, ona değerli taşlarla süslü altın bir haç getirdi. Bu haç, birçok değerli taştan, yakuttan ve zümrüitten ve ortası da saf tahtadandı. Ve o, manastırı güzelleştirmek için kurtarıcımızın haça gerildiği tahtayla birlikte başka eşyaları da manastıra hediye etti.

Ayrılık çıkarmayı seven lanetli şeytan, Allah'tan çok korkan bu iki taraf arasında birçok fitne sokmayı başardı ve onlar çarpışma sonuna kadar durmadılar. Büyük Mar Baboy'un rahipleri hiç kimsenin manastırlarına girmelerine izin vermediler. Ancak, Nşibinli Mar Baboy men etmişti. Onu Küçük Baboy²⁰⁴ adıyla isimlendirdiler. Biz bütün bu yaşananları özetle anlattık. Çünkü bu konuların yaşamları gerçekten güneşten daha parlaktı. O iki kişi imanlarının doğruluklarına ve yaşamlarının temizliğine şahitlik edecek eserler ortaya koydular.

Büyük Mar Baboy çok sayıda eser ortaya koydu. Bunun yanında münakaşalar ve tefsirler yapmıştı. Öte yandan Nşibinli Mar Baboy, münzevilerin ihtiyaç duyacakları

---

²⁰¹ Aboryo Kalesi, yaklaşık 579-590 yılları arasında inşa edilmiş, Musul'un güney yakasında Dicle Nehri'nin sağ kıyısında bulunmaktadır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 46; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, 2. Cilt, 515; J. M. Fiey, *Assyrie Chrétienne*, 2. Cilt, (Beyrut: Dar El-Machreq, 2013), 336-345.

²⁰² Hira yerlisi olup aslen Araptı. Eğitimini Nusaybin Okulu'nda tamamlamıştı; 5 Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 44. 573 yılında Nusaybin Metropolitliğini yapmıştı; Şer, *Nusaybin Akademisi*, 66.

²⁰³ Mar Baboy (553-628) Doğu Kilisesi geleneğine bağlı felsefi eserler yazmıştır. Bu eserler içerisinde İsa'nın doğası hakkında Miafizitçiler'e karşı *Tecvit Kitabı* ve *Kutsal Kitap Yorumu* adlı eseri önemlidir. Hnono'nun öğrencilerinden biri olup Nusaybin Akademisi'nde Tanrıbilimci olarak bilinmiştir. Detaylar için bkz.; Şer, *Nusaybin Akademisi*, 17; William Wright, *A Short Story of Syriac Literature*, (Amsterdam: Wipf & Stock Publishers, 2016), 37-38.

²⁰⁴ Bar Nşibin olarak bilinen Baboy, Kaşkarlı Mar Abrohom Manastırında rahiplik yapmıştır. Bir süreliğine Erbil dışında kaldıktan sonra İzla Dağı'na dönerek, orada bir manastır inşa etmiştir. Detaylar

kitaplar kaleme aldı. Bu kitaplar dinleyiciler üzerinde çok derin etki bırakıyordu. Yine de tövbeyle ölçülü şekilde ilahiler kaleme aldı.

[25] Bundan sonra Khusro ordusunu topladı. Ve Roma diyarına gitti. İki komutanını batıya gönderdi. Mardin'e ve Amid'e²⁰⁵ ve Miyafarkat'a²⁰⁶ ve Urhoy'a²⁰⁷ boyun eğdirdi. Fırat nehri üzerine köprüler kurdular. Mabus²⁰⁸ kentinin karşısında nehri geçtiler. Bu komutanlardan birinin adı Şahrwarz'dı.²⁰⁹ Ureşlem'e²¹⁰ doğru yürümek için hazırlık yaptı. Ve şehir kapılarını kendisine açmaları için çokça çaba sarf ettiyse de bunu kabul etmediler. Ve bunun üzerine savaş alevlendi ve kızıştı. Suru fethetmek için ve şehre girmek için tahkimat diktiler. Şehir piskoposu ve şehrin ileri gelenlerini tutukladılar ve cezalandırdılar. Ve komutanın bunu yapmaktaki amacı İsa'nın çarmıha gerildiği tahtayı ve hazinedeki değerli kapları ortaya çıkarmak istemesiydi. İlahi güç Romalıları Perslere karşı mağlup etti. Çünkü onlar Kral Maurikios ve oğullarının kanlarını döktü.

Allah, Perslerin açığa çıkarmadığı gizli bir yer bırakmadı. Persler, Haç'ın tahtasını buldular. Bir sebze bahçesine konup saklanmıştı. Persler çok sayıda sandık hazırladılar. Ve [Haç] tahtasını değerli kaplarla Khusro'ya gönderdiler. Yazdin bunların ulaştığını öğrenince büyük bir kutlama yaptı. Kral izin isteyerek [Haç] tahtasından bir parça aldı. Sonra onu, krala geri verdi. Kral, ona çok saygı gösterdi. [Haç] parçasının geri kalanını kutsal eşyalarla birlikte Ktesifon kentinden yaptığı yeni hazine evine koydu.

---

için bkz.: Şer, *Nusaybin Akademisi*, 98-99; Şer, *Siirt Vekayinamesi*; *İşo-Dnah (Basra Metropoliti)*, *Kitab al-'İffa*, Bedjan Basımı, 17.

²⁰⁵ Amid, bugünkü Diyarbakır.

²⁰⁶ Miyafarkat, bugünkü Silvan. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 367.

²⁰⁷ Günümüzde Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan Şanlıurfa şehri; Detaylı bilgiler için bkz. Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 63.

²⁰⁸ Münbiç: Bugünkü Fırat nehrinin batı tarafında bulunan bir Suriye şehri.

²⁰⁹ Gerçek adı Romezan olan Sasani Komutanlarından biridir, Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 217.

²¹⁰ Diğer adıyla Kudüs şehri.

Bundan sonra Pers kuvvetleri Aleksandreia'yı²¹¹ kuşatmaya gittiler. Aleksandreia şehri surlarla çevriliydi. Nil nehrinin suları onu çevreliyordu. Çok güçlü kapıları vardı. İskender'in bu şehri Büyük Aristoteles'in tavsiyesiyle kurmuştu. Bu şehri kuşatmalarına karşın fethedemediler. O esnada Petrus isimli bir adam karşlarına çıktı. Qatarlılar diyarı²¹² kökenliydi. Henüz çocuk yaştaiken felsefe öğrenmek için Aleksandreia'ya gelmişti. Pers ordu komutanına dedi ki; "Doğrusu ben şehri sana teslim ederim". [26] Bu Petrus günün birinde şehirdeki vesikaların bulunduğu kütüphanede bir kitabın sonuna yazılmış şu içerikteki yazıya rastladı: "Aleksandreia üzerinde baskı olunca şehrin denize bakan batı kapısından fethi gerçekleşecektir." Persler, hazırlık yaptılar ve binlerce küçük balıkçı salları aldılar ve bunların içine oturdular. Ve ertesi günün sabahı henüz karanlıkken balıkçı sandallarıyla iç içe karışıp onlarla birlikte şehre girdiler. Kapıların muhafızlarını öldürdüler. Ve Khusro'nun zaferini surun üzerinden duyurarak savaşmadan şehri fethettiler. Bütün insanların üzerine korku çöktü. Orada, kilisenin içerisinde ve yüksek tabakadaki insanların hazinelerinin bulunduğu çok sayıda gemi vardı. Bunları deniz yoluyla kaçırmak istediler. Ancak esen bir rüzgâr gemilerin yönünü Pers karargahlarına çevirdi. Persler, bu gemileri ele geçirerek şehrin anahtarlarıyla birlikte Khusro'ya gönderdiler. Yazdın, şehrin anahtarlarını beraberinde taşıyan elçinin ulaştığını duyunca onların yerine altından anahtarlar yaptırdı. Ve onları krala gönderdi. Kralın daha çok sevgisini kazanmak uğruna böyle yapmıştı. Persler, Ureşlem şehrini kuşattıklarında Yahudiler şehrin bütün tapınaklarını ateşe verdiler. Bu yangın esnasında Kıyamet kilisesi yıkıldı. Ve bu kilise Constantinus ve Helena tarafından kurulmuştu. Ve türlü türlü mermer ve mozaiklerle süslenmişti ve eşi benzeri yoktu.

İsa'yı çarmıha gerenlerin çocukları geldiler ve Pers komutanının huzuruna girerek ona dediler: "Ureşlem'in bütün altın ve gümüşleri ve hazineleri İsa'nın kabri

---

²¹¹ İskenderiye: M. Ö. 331 civarında Büyük İskender (Aleksandros) tarafından Mısır'da Nil deltasının en batısında Nil'in Kanopos koluyla Akdeniz arasında kurulmuştur. Detaylı bilgiler için bkz.; Akalın ve Duygu, *Süryani Literatürü*, 15.

²¹² Günümüzde Umman şehrinde Musandam'dan uzakta Arabistan'ın kuzeyi, Yemame ve Katar Yarımadası'nı içine alan bölgeye verilen ad; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 54; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu

altına konulmuştur”. Bunu Yahudilerin yapmaktaki amaçları kabrin tahrip edilmesiydi. Komutan kazmalarına izin verdi. Kabrin etrafını üç metre genişlikte kazdılar. Burada üzerinde şu yazı bulunan bir lahite rastladılar: “Bu tabut kabrini İsa’nın cesedine bağışlayan danışman Yusuf’un kabridir.”²¹³ Komutan Yahudilerin hilesini duyunca onları çok kötü def etti. Bu durum Yazdin’e ulaşınca kralı bundan haberdar etti. Kral, Yahudilerin mallarına el konulmasını ve daha sonra onların çarmla gerilmesini emretti. [27] Yusuf’un cesedine gelince, o, ölümünden önce cesedini Efendimizin kabrine yakın bir yere konulmasını emretmişti.

O zamanda Yazdin, kraldan Ureşlem kiliselerinin yenilenmesi için izin istedi. Sonra az olmayan bir miktar parayı gönderdi. Onları bütün güzelliğiyle yeniletti. Ayrıca her taraftaki kiliseler ve manastırlar yeniden inşa edildi.

Perslerin ordu komutanı düşmanın elinde çok büyük servet olduğunu duydu. Özellikle de Lud’da²¹⁴ Mar Gewargis Kilisesinde çok sayıda askerini göndermesine rağmen gönderdi ama giremedi. Ve çünkü ilahi güç onu koruyordu. Sonunda komutanın kendisi çok öfkeyle gitti. Tapınağın kapısına vardığında atını aniden içeri girmek için sürdü. Ancak at yerinde kalakaldı. Ayakları yere yapışmış öne doğru hareket edemiyordu. Geri de dönemiyordu. Böylelikle Allah, ona Ureşlem’i fethetmesinin Allah’ın gücünün azlığından dolayı olmadığını Romalılara ders vererek göstermiş oldu. Çünkü onlar, Khusro’nun Ureşlem’e girmesinin gücü yetmeyeceğini düşünerek övündüler. O esnada komutan şayet kurtulursa Mar Gewargis’in heykelini gümüşten yaptıracağına dair adakta bulundu. Ki sözünü de tuttu. Bu nesne, tapınakta hala asılı duruyor.

---

eserleri göstermiştir; L. Van Rompay, “Bet Qatraye”, *Encyclopedic Dictionary*, 72-73; S. Brock, “Syriac Writers from Beth Qatraye”, *ARAM 11-12*, (1999-2000), 85-96.

²¹³ Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 56; Al-Ka’bi, Markos İncili 14:43 ile Luka İncili 23:51 kısımlarına atıfta bulunmaktadır.

²¹⁴ Süryanice’de Lud ya da Yunanca’da Lydda, İncil’de Bünyamin kabilesi diye geçmektedir. Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 56; Al-Ka’bi Kitab-ı Mukaddes’te şu kısımlara atıfta bulunur Tarihler 8:12 ve Ezra 2:33; Birçok Arap kaynağına göre, Mısır ile Filistin arasında kalan bölge; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 56; Al-Ka’bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu’-jam al-Buldān*, 5. Cilt, 15; Abū ‘Ubayd ‘Abd-Allāh al-Bakrī, *Mu’jam mā İsta’jama min Asmā’ al-Bilād wa al-Mawādi’*, ed. Muştafa al-Saqqā, (Kahire, 1951), 4. Cilt, 1153.

Daha sonra Khusro, saraya gitti ve orada konakladı. İmparator Herakleios,²¹⁵ onunla savaşmak için çok sayıda asker topladı ve harekete geçti. Khusro, onun önünden hareketlendi ve çok korktu. Herakleios kuzeye doğru harekete geçti. Kuzey diyarlarından birçok yeri yakıp yıktı ve insanları esir aldı. Ve saraya yaklaştığında Khusro, onun önünden kaçtı. Ve Maḥoze'ye kaçtı. [28] Anlatıldığına göre, Khusro, saraydan kaçma hazırlığını yaparken çanın çınlamasını duydu ve çok korktu ve bacağına vurdu ve karnı boşaldı. Şirin dedi ki: “Ey Tanrı, korkma!” Khusro dedi ki: “Tanrı mı nasıl Tanrırım ben? Burada bir keşiş beni sürdü.” Bu sözü söylerken Herakleios'un azizlik derecesine ulaştığına inanıyordu. Sonra and içti ve dedi ki: “Eğer zafer elde edersem hükmettiğim yerlerde ne kilise ne de çan bırakacağım.” Çünkü çan sesi onun ruhunda korku ve endişe yaratmıştı. Romalıların beraberlerinde çan taşıdıklarına sanıyordu. O esnada Romalılar, saraya ulaşmışlardı. Herakleios, krallığın bütün hazinesini aldı. İnsanları esir etti. Bütün hazineyi aldı ve çok yeri harap etti ve yıkıma uğrattı. Sonra geri döndü.

Bu esnada Khusro'nun askerlerinin birçoğu ona isyan etmişti. Yazdin'in oğlu Şamto²¹⁶ ve Nihurmizd²¹⁷ ayaklandılar ve Khusro'nun oğlu Şiruy'a²¹⁸ kral olarak biat ettiler. Çok sayıda asker onun yanında toplandı. Bu haber Khusro'ya ulaşınca sıkıntıya düştü, yok oluş belirtileri görüldü. Hanedanından iki tane çocuğu yanına alarak ülkesini terk etti ve geceleyin kaçtılar ve krallık bahçelerinden birine gizlendiler. Askerlerin

---

²¹⁵ Herakleios (h. 610-641), Roma İmparatoru; Brown, *Geç Roma*, 18.

²¹⁶ Nöldeke'ye göre, Sasani soylu olan Yazdin, kraliyete yakın olup, Sasani krallarına karşı muhalefet göstermiştir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 62; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Isho'denaḥ of Başra, *The Book of Chastity*, ed. ve terc., *Le livre de lachasteté, composé par Jésusdenah évêque de Baçrah*, (Roma: L'École française de Rome, 1896).

²¹⁷ Al Tabari'ye göre Mahr Hürmüz olarak da bilinmektedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 62; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Chronicle of Seert*, 4. Kısım, 532; Ayrıca, Hüsrev'in koruyucusuydu. Babil şehrinde kumandan olan Mardenşah'ın oğluydu; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 62; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Al-Ṭabarī, Muḥammad ibn Ja'fir, *Tārīkh al-Rusul wa-al-Mulūk*, ed.: M. Abū al-Faḍl İbrahim, (Beyrut: Dār al-Turāth, 1967), 2. cilt, 227-228.

²¹⁸ II. Kavad Siroe (25 Şubat 628-15 Eylül 628): Pers ve Süryani kaynakları Şiroweyh'in Maurikios'un kızı Meryem'in oğlu olduğunu söylemektedir. 628 tarihinde 5 ay hükmedilbilmişti. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 62; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Chronicle of Seert*, 4. Cilt, 431; I. Kavad döneminde yaşanan sorunları çözmeye çalışmıştır; I. Kavad döneminde yaşanan sorunları çözmeye çalışmıştır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 63; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; H. M. Malek, “The Coinage of the Sasanian King Kavadh II (A.D. 628)”, *NC* 155, (1995), 119-129; R. Göbl, *Sasanidische Numismatik*, (Braunschweig: Klinkhardt and Biermann, 1968), 54.

onlara vardığını görünce peşlerine düştüler. Khusro ve çocukları hüngür hüngür ağladılar. Bahçenin çitine uzanıp burada bir gedik açarak kaçmak istedi. Ancak korkudan bu gedikten geçemediler. Askerler onları yakaladı ve götürdüler. Mihresfend denen bir adamın evinde zindana koydular. Hayatta kalması için ona ekmek verdiler. Bu esnada Şamto ve Nihurmizd, Khusro'nun oğlu Şiruy'dan Khusro'yu öldürmek için kendilerine izin vermesini istediler. Kral, Şiruy'a izin verince o iki kişi Khusro'nun hapsedildiği yere girdiler. Şamto, Khusro'ya vurmak için kılıcını çektiğinde Khusro onun önünde ağladı. Ve ona dedi ki: "Ben sana ne hata işledim ki beni öldürüyorsun?". Bunun üzerine Şamto, ona vurmadı. Ancak Nihurmizd, bir baltayla onun omzuna vurdu ve sonra bir daha öbür omzuna vurdu. Ve Khusro'yu öldürdü. Oğlu Şiruy, onun için bir matem töreni düzenledi. [29] Ve onu, krallar mezarlığına defnetti. Ancak Şamto'nun böyle bir şeye yeltenmesinin nedeni babası Yazdin öldüğünde Khusro, onun evini yağmalamış ve eşine çok acı çektirmişti. Ama Nihurmizd onun babasını öldürmüştü.

Hurmizd oğlu Khusro otuz altı yıl krallık yaptı. Hristiyanların hepsi, Şiruy döneminde barış ve güvenlik içerisinde yaşadılar. Ülkenin büyükleri arasında Şamto da vardı. Onlar bir plan tertipleyip Khusro'nun bütün oğulları ve aralarında Şirin'in²¹⁹ oğlu olan Mardenşah'ı da öldürdüler. Bu sırada Şiruy'un huzurunda Şamto'ya, krala saldırma hazırlığında olduğu suçlaması yapıldı. Bunun üzerine kral, adamlarını gönderip Şamto'yu tutukladı ve zindana koydu. Bir müddet sonra Şamto hapisten kaçtı. Askerler, onun peşine düştüler ve Tayoye şehri Hirta'da onu buldular. Kral, onun sağ elini kesti ve hapsetti.

Kilisenin başı olarak Gdololu İšo'yab'²²⁰ atandı. O, gençliğinde evlenmişti. Ancak bu durum onun piskopos olarak Balad şehrine²²¹ atanmasına engel olmadı. Birçok üstün niteliğe sahip olduğu için nihayet patriklik makamına seçildi.

---

²¹⁹ Khusro'nun karısı Aramlı Şirin. Şer, *Siirt Vak.*, 284.

²²⁰ Beğ Arobayolu olup Gdolo denilen köydendi. Nusaybin Akademisi öğrencilerindendi daha sonra Balad şehrine öğretmen daha sonra piskopos olarak atandı. Ardından Patriklik mertebesine yükselmiştir. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 83; Jean-Baptiste Chabot, *L'École de Nisibe, son Histoire, ses Statuts* (Paris: Impr. nationale, 1896), 47.

²²¹ Balat: Musul'un kuzeybatısında, Dicle'nin batı kıyısında Eski Musul diye adlandırılır, *GEDSH*, 52-53.

Yaz mevsimi geldiğinde Şiruy, kralların geleneği olduğu üzere kalkıp Med²²² ülkesine gitti. Karnında hissettiği sancı nedeniyle yolda öldü. Sekiz ay krallık yapmıştı.

Ardından oğlu Ardaşir'i²²³ yerine kral yaptılar. O, Romalı Enzaway'ın oğluydu. Henüz çocuk yaşıydı. Ancak Pers komutanlarından Ferahan²²⁴ isminde ve Herakleios'un arkadaşı olan birisi Ardaşir'in çocuk olduğunu öğrenince onun yerine kral oldu. Roma ve Pers ordularını hazırladı. Maḥoze şehrini işgal etti. Pers kuvvetlerine üstün geldi. Şehre girdi ve Ardaşir'i öldürdü. Yazdin oğlu Şamto'yu hapisten çıkardı. Beṭ Narqus Kilisesinin²²⁵ kapısında çarmıha gerdi. [30] Çünkü Şamto bir defasında bu komutanın kızına küfür etmişti. Sonra onun yardımına gelen Romalılara izin verdi. Onlar da Herakleios'un yanına döndüler. Beraberlerinde kutsal haç tahtasını gönderdiler. Ki bu haçı Persler Ureşlem'den getirmişler ve çok sayıdaki hediyelerle birlikte hazinelerine koymuşlardı.

Ardaşir, bir yıl altı ay krallık yaptı. Ancak Ardaşir'i öldürmüş olan ordu komutanı Ferahan kırk gün krallık yapmıştı. Ve günün birinde Maḥoze'den çıkarken bir muhafızı onun sırtına mızrakla vurdu ve öldü. Bütün halk onun cesedini çiğnedi.

Persler, Şiruy'un eşi Buran'ı²²⁶ kendilerine kraliçe seçtiler. Kraliçe, ülkenin

---

²²² Süryanicesi Beṭ Medoye, Türkçesi Medler diye anılan Zagros dağlarının eteklerinde yaşayan halka verilen genel ad. Altungök, *İslam Öncesi İran*, 26; Marc Van de Mieroop, *A History of the Ancient Near East, ca. 3000-323 BC*, (Chichester, West Sussex, Britanya: John Wiley & Sons, 2016), 253; Hamma F. Mirvaisi, *Return the Medes, An Analysis of Iranian History*, (Arizona: Wheatmark, 2010), 30.

²²³ III. Ardeşir, 628 ile 629 yılları arasında hüküm sürmüştür; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 70; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Al-Ṭabarī, *Tārīkh*, 2. Cilt, 230; Aḥmad ibn Abī al-Yā'qūb Al-Yā'qūbī, *Tārīkh*, 1. Cilt, ed. Muḥammed Yūsuf, (Beyrut: Dār Şādir, 1995), 172; Bal'amī, *Tārīkh nāmeh Ṭabarī*, ed. by M. J. Mashkur, 2. Cilt, (Tahran: Khayam, 1959), 84.

²²⁴ Ferhan Şahrwaraz: II. Khusro zamanının ünlü komutanı olup, Herakleios'tan almış olduğu askeri destekle başkent Ktesifon'u işgal ederek, küçük Ardeşir'i ortadan kaldırıp, yerine hükümdar olmuştur. Altungök, *İslam Öncesi İran*, 140; A. Rafi Hakikat, *Tarih-i Kūmis*, (Tahran: 1362), 69; George Rawlinson, *A Manuel of Ancient History from the Earliest Times to the Fall of the Sassanian Empire*, (Ann Arbor, Mich.: Making of America, 2000), 593; M. Cevad Meşkur, *Tarih-i İran Zemin*, (Tahran: 1366), 100; A. Hüseyin Zerrinkoob, *Tarih-i İran Ba'de'z İslam*, Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir, (Tahran: 1383), 191; Gene R. Garthwaite, *The Persians*, (Malden, MA, ABD: Blackwell, 2005), 110.

²²⁵ Seleukia'da bulunan bir kilise; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 72; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; J. M. Fiey, "Topography of Al-Madai'n", *Sumer* 23, (1967), 413.

²²⁶ Burandoht: II. Khusro'nun kızı 630 yılında asiller tarafından Sasani tahtına oturtulmuş, bir yıl tahtta kalmıştır; Altungök, *İslam Öncesi İran*, 141; Ahmed bin İshak Yakubî, *Tarih-i Yakubî*, C. I, Trc. Muhammed İbrahim Ayeti, Tahran: 1382), 214; İbnü'l Belhi, *Farsname*, Tsh. Guy le Strange, R. Ellen

yönetimini ele aldığı anda akıllıca hareket etti. Herakleios, onunla barış anlaşması yapması için Mar İšo'yab'ı²²⁷ gönderdi. Nşibinli Quryakos,²²⁸ ona eşlik etti. Yine Beṭ Garmay'dan Kerkhli Gabriel²²⁹ ve Gastralı Maruta²³⁰ onunla gittiler. Kral Herakleios, onları iyi bir şekilde ağırladı ve taleplerini olumlu karşıladı. Ancak Perslere kraliçe olan Şiruy'un eşi Buran en sonunda boğularak öldü.

Persler, Istakar²³¹ şehrinden Yazdgird²³² adında krallık soyundan birini kral yaptılar. Onun döneminde Pers devletinin yönetimi sona erdi. Maḥoze'ye geldi. Ve kendisine Ruştam adında bir komutan atadı. Bu dönemde Allah, İshmailoğullarını²³³ Perslerin üzerine gönderdi. Onlar, deniz kıyısındaki kum taneleri gibi kalabalıktı. Onların önderi Muhammed'di.²³⁴ Ne sur ne kapı ne silah ne de kalkan onlara karşı koyamıyordu. Bütün Pers ülkesine hâkim oldular. Yazdgird, onlara karşı savaşmak için çok sayıda asker gönderdiyse de Müslümanlar, onları tümüyle bozguna uğrattı. Ruştam'ı da öldürdüler. Yazdgird, Maḥoze surunun altında şahlanmıştı. [31] Buradan kaçarak kurtulmaya çalıştı. Khuzoye²³⁵ ve Marozoye'ye²³⁶ gitti. Ve hayatı orada sona erdi.

Nikolsen, (Tahran: 1339), 111; A. Rafi Hakikat, *Tarih-i Kûmis*, 72; A. Hüseyin Zerrinkoob, *Tarih-i İnan*, 192.

²²⁷ II. İšo'yab: Yaklaşık 630 yıllarında Halep'te Doğu Kilisesi Katolikosu. Detaylı bilgiler için bkz.; Zafer Duygu, "VII. Yüzyıldaki İslam Fetihlerinin ve Müslüman Hâkimiyetinin Hıristiyan Tarih Yazımına İzdüşümleri", *Artuklu Akademi* 1.1 (2014): 33-65.

²²⁸ VII. yüzyılda Nusaybin Metropolitliğini yapmıştır; Şer, *Nusaybin Akademisi*, 97.

²²⁹ Detaylı bilgiler için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 76; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Wallis Budge, ed. ve terc. *The Book of Governors*, (Londra: Kegan Paul, Trench, Trübner, 1893), 2. Cilt, 80, 83, 91, 126, 213.

²³⁰ Herhangi bir bilgi bulunamadı. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 76; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Chronicle of Seert*, 4. Kısım, 599,

²³¹ Ktesifon yakınında idarî ve siyasî açıdan önemli bir Pers eyaletidir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 76; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Dināwāri, *al-Akḥbār al-Tiwāl*, 119.

²³² Yazdgird 632 ile 651 yılları arasında Sasanî kralı; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 78; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Hartner, W., "Old Iranian Calendars," *Cambridge History of Iran: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*, ed. Ehsan Yarshater, (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 2. Cilt, 714-92.

²³³ İslâm Peygamberi olarak bilinen Muhammed'in soyu.

²³⁴ VII. yüzyıl Süryani literatüründe "Araplar'ın Kralı" olarak geçmektedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 78; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Mari ibn Sulayman, *Akḥbar Fatarikat Kursi al-Mashriq min Kitāb al-Majdal*, (Roma: C. De Luigi, 1899), 61; ya da İslâm Peygamberi; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 78; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Chronicle of Seert*, 4. Kısım, 600.

²³⁵ Bugünkü İnan'ın güneybatısındaki Khuzistan Eyaleti'nde yaşayan halk. Detaylı bilgiler için bkz. Duygu ve Akalın, *Kristolojiye Geçiş*, 44.

Müslümanlar, Maḥoze'ye ve diğer şehirlere hâkim oldular. Romalıların topraklarına da gittiler. Bütün kentlerini talan edip harap ettiler. Suriye'nin bütün kentlerini yıktılar. Roma kralı Herakleios, üzerlerine güç gönderdi. Müslümanlar, onlardan yüz binden fazla kişi öldürdüler. Piskopos, İšo'yab, Müslümanların Maḥoze'yi yıktığını görünce ve şehir kapılarını 'Aqulo'ya²³⁷ taşıdıklarını ve şehirde kalanların da açlığın pençesinde olduğunu görünce kendisi buradan ayrılarak Kerkük köyünde Garmay ailesinin evine yerleşti.

Nşibinli Quryakos öldü. Nşibinliler, ona olan nefretlerinden dolayı onun öğrencilerini şehrin emiri önünde suçladılar. Emir, onları hapse gönderdi. Sonra da Quryaqos'un hücrelerini yağmaladılar. Aynı zamanda Nşibin Metropolitliği hazinesine el koydular. Quryaqos'un hücrelerinde ipekten çok sayıda kıyafet, altın işlemeli kumaşlar buldular. Bu eşyalar Mesih'in öğrencilerine yakışmıyordu. O vakit Katholikos Mar İšo'yab, birini göndererek Hirta'daki müfessir Barşawma'yı davet etti. Ve onu Nşibin şehrinin dışında olan Mar Sargis Manastırına²³⁸ Metropolit olarak atadı. Bunu onlarla barış yapmak için ve onu kabul etmeleri için yaptı. Ancak onlar kabul etmediler.

Mar İšo'yab on sekiz yıl patriklik yürüttü. Naaşı Beṭ Garmay kilisesindeki Beṭ Sohde'de²³⁹ defnedildi. Ve sonra kiliseye Arzonoyo mntıkasında Quzimar köyünden Patrik Maremeḥ²⁴⁰ konuldu. Beṭ Lapaṭ'a Metropolit olarak atanmıştı. [32] İzlo Dağındaki Mar Abrohom Manastırı'nda keşişlik yapmıştı. Keşişlik ve Metropolitlik döneminde övülecek şeyler yaptı. Ve Katholikos olduğunda İsmaili yöneticilerinden saygı gördü.

---

²³⁶ Merv şehri halkına verilen ad; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 80; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; Dināwāri, *al-Akbar al-Jival*, p.9; al-Taban, *Tārīkh*, 4. Cilt, 13, 89, 294.

²³⁷ 'Aqulo: Kūfe; 'Aquloye: Kūfeliler; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 82; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Al-Ṭabarī, *Tārīkh*, 4. Cilt, 454.

²³⁸ Musul'un merkezinde yer almaktadır. David Wilmschurst, *The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East, 1318-1913*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 582 Subsidia 104, (Leuven: Peeters, 2000), 200-204-216.

²³⁹ Sahdona, Mahoz-Arnun piskoposuydu. Bet Nuhadra bölgesindeki günümüzde ise Duhok ve Zaho arasında olan bölgenin Halmon köyündendir. Ayrıca Martiriyos diye de bilinir. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 86.

Denildiğine göre Maḥoze ve Hirta arasında adı Matamasiya olan Yahudilere ait bir köy vardı. Günün birinde bir ilim öğrencisi buradan geçerken haça gerenlerin oğullarından biri onu yakalayıp evine hapsedti. Uzun süre esir tuttu. Onu değirmende çalıştırdı. Hristiyan bir adam, kralın emriyle birtakım işler için bu köye gitti. Allah'ın takdiriyle adam gitti ve o evde konakladı. Öğrenci onu görünce hıçkırarak ağladı. Hristiyan kalktı ve ev sahibine saldırdı. Adam her şeyi itiraf etti ve şöyle dedi: “Eğer sen benim aptalca işlediğim bu hatayı affedersen ve sana hazinenin yerini göstereceğim”. Ve sonra evinde bir yeri ona gösterdi. Oraya Hananyo'nun çocukları ve arkadaşlarının bedenleri konmuştu. Allah'ın takdiriyle onların bedenlerinin hazinesi görünsün ve ortaya çıksın diye o öğrenciyi seçmişti. Denilir ki; Maremeḥ günün birinde Maḥoze'den Hirta'ya gidiyordu. O, köye uğradı ve geceyi orada geçirdi. Ondan korktukları için onu büyük bir saygıyla karşıladılar.

Maremeḥ, yanan Mar Sargis Manastırını yeniden yaptı. Türlü türlü süslerle güzelleştirdi. Bu yönetici üstün niteliklerle donanımlıydı. Karakterli ve erdemli biri olan Nahorgul piskoposu Sargis'i, Beḫ Lapaḫ'a çoban olarak gönderdi. Yine Maremeḥ, Nşibin'e halkla Metropolitlerini barıştırmak için gitti. Ancak, halk bunun girişimine olumlu bir yanıt vermedi. [33] Bunun için haber gönderip Arzonoyo Piskoposu İshoq'u davet etti. Ve onların başına koydu. Bu adam, erdemli ve temiz bir kişiliğe sahipti. Yaşamı boyunca Nşibin Kilisesinde bir ekmek bile yemedi. Kilisenin parasını harcamadı. Aksine, kendisi ve öğrencisinin ihtiyacını memleketinden istedi.

Bu dönemde Beḫ Oromoye²⁴¹ bölgesinden Pallugta²⁴² adlı bir köyden Fırat Irmağının sularının topraklarını sulamak için dallandığı yerden Yahudi kökenli biri çıktı. Mesih'in geleceğini ileri sürdü ve onun etrafında kumaş dokumacısı, berber, yün eğiren yaklaşık dört yüz kişi toplandı. Üç tane kiliseyi yaktılar ve bölge valisini öldürdüler. O vakit 'Aqulo'dan askeri bir güç hareket etti. Kadınları ve çocukları öldürdüler. Ve

---

²⁴⁰ 646 ile 649 yılları arasında Katholikosluk yapmış, Nusaybin Okulu'nda çalışmış ve İslâm fetihlerine kadar Musul'da ruhbanlık yapmıştır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 82; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *Chronicle of Seert*, 4. Cilt, 629-631.

²⁴¹ Irak'ta Doğu kilisesine ait kilise bölgesidir. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 417.

onların reisini o köyde haça gerdiler.

Ve yine denildiğine göre, Bahqowad²⁴³ bölgesindeki Şatru isimli köyde Mâniheistlere²⁴⁴ tuttular. Onlar (Mâniheistler), yılbaşından itibaren bir evin içinde yeraltında bir yere adamın birini hapsettiler. Yıl boyunca adamın canının çektiği her yiyeceği oğ verdiler. Sonra onu şeytanlara kurban olsun diye öldürdüler. Onun kellesini yıl boyunca fallarda ve sihir işlerinde kullandılar. Ve her yıl birini kurban etmeyi gelenek haline getirmişlerdir. Yine herhangi bir erkeğin dokunmadığı bakire bir kadını getirirlerdi, hepsi onunla birlikte olurdu. Kadının doğurduğu çocuk doğduğunda onu hemen kaynatırlardı. Öyle ki, eti ve kemikleri yağ gibi olurdu. Onu havanda öğütüp unla karıştırır, sonra bu karışımdan küçük lokmalar yaparlardı. Onu, kendilerine katılan bir kimseye verirlerdi ki Mâni'yi bir daha reddetmesin. Ancak, Allah'ın takdiriyle bunların hepsi yakalandı. Bu, kendilerine inanması için davet ettikleri bir öğrenci vasıtasıyla oldu. Sonra o öğrenci onlardan ayrıldı. [34] Onların tutmak istedikleri ancak kaçan öğrenci sayesinde, hapsedilen ve ahlaksız işler yapan kadınlarla fahişelik yapan kadınlarla beraber yetmiş kadar kimse çarمیha gerildiler. Maremeş, kilisenin yöneticiliğini üç buçuk yıl sürdürdü. Sonra öldü. Kutsal şehirdeki Sargis Manastırına cesedi konuldu.

Bu dönemde çok değerli Metropolitler ve Piskoposlar ün saldı. Bunlardan hayatı boyunca yalnızca yeşillikle beslenen Kerküklü Mar Sabaryeşu²⁴⁵ ve Nşibinli İşhoq²⁴⁶ ve

---

²⁴² Fırat nehrinin Behqowad'ı suladığı yerde ve Fırat'ı ikiye bölen köyün adı; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 82; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu'-jam al-Buldān*, 1. Cilt, 516.

²⁴³ Aşağı Fırat üzerinde yer alan Bet Aramî bölgesinde bir şehir, Şer, *Nusaybin Akademisi*, 67.

²⁴⁴ Zerdüş inancından, Gnostik itikatlardan ve Hristiyanlıkta olan öğelerle düalist karakter taşıyan ve Persli Mâni (216-276) tarafından ortaya atılan din taraftarlarıdır. Mâni Dini (Maniheizm): (İng. Manichaeism, Farsça Āyin-e Mâni) Sasani İmparatorluğu döneminde İranlı peygamber Mâni (Süry. ܡܢܝܐ , Lat. Manichaeus veya Manes; M.S. 216-276) tarafından kurulmuş büyük bir dindir. Çok temel anlamıyla İyi ve Kötü'nün, Işık'tan mamul iyi bir manevi dünyayla, Karanlık'tan mamul kötü bir maddi dünyanın mücadelesini konu alan düalist fikir nüvesinde gelişmiştir. Bu dinin taraftarları Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde çok zulme uğramışlardır. Duygu, Detaylar için bkz.; Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 290., S.N.C. Lieu, *Manichaeism in the Later Roman Empire and Medieval China: A Historical Survey*, (Manchester: Manchester University Press, 1985), 168-174.

²⁴⁵ Bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 90; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; *The Chronicle of Seert*, 4. Kısım, 631-632.

²⁴⁶ Bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 90; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; *The Chronicle of Seert*, 4. Kısım, 626.

Hırtalı Sabaryeşu²⁴⁷ ve Kaşkarlı Yezdefne²⁴⁸ ve Nahorgullu Arıştus ve Ninovalı Muşe,²⁴⁹ Zabolu²⁵⁰ Yuḥannan, Tureyhanlı Sabaryeşu²⁵¹, Beḡ Lapaṭlı Sargis'ti.

Merv²⁵¹ şehri Metropoliti Mar Eliya Türklerden ve diğer halklardan birçok insana yol göstericilik yaptı. Merv bir nehrin adıdır. Şehir ve bölge bu adla çağrılırdı. Derler ki, dış sur ile şehrin arası yaklaşık on iki fersahlık bir arazide uzanır. Burada şehirler ve birçok kaleler kurulurdu. Yine bu arazide nohut ve arpa tarlalarının yanı sıra bağ ve bahçeler uzayıp gider. Philippos'un oğlu İskender burayı inşa ve Aleksandreia ismini verdi. Daha sonra savaştı ve doğudaki birçok halka boyun eğdirdi. Yorgun bir şekilde ülkesine geri döndü. Ancak, köleler onu zehirleyerek katletti. Bu olay Babil topraklarında²⁵² Fırat nehri yakınındaki Bagniqiya denilen bir yerde oldu. O [İskender], on iki yıl altı ay krallık yaptı.

Merv Metropoliti bu Eliya²⁵³ hakkında anlatılır ki; o, şehrin dış sınırlarına yakın yerdeki iç bölgelerde geziniyordu. Bir prene rastladı. O, başka bir kralla savaşmaya gidiyordu. Eliya, ona nasihatte bulundu ve savaştan kaçınması için ona ısrar da etti. Kral, ona cevaben dedi ki; "Eğer sen bana benim ilahlarımın rahiplerinin yaptığı gibi bir mucize yaparsan, ben senin Allah'ına inanacağım". [35] Daha sonra prens, beraberinde bulunan ve şeytanlara tapan rahiplere emretti. Onlar, tapındıkları şeytanları çağırdılar. Anında hava bulutlandı ve rüzgarlar esti ve gök gürlendi ve şimşekler çaktı. O arada Eliya ilahi bir kuvvetle sarsıldı. Gökyüzünde haç işareti belirdi. İsyankâr ruhların sergiledikleri vizyondaki her şey yok oldu. Prens, müjdelenmiş Mar Eliya'nın yaptığını görünce önünde secdeye kapandı. O ve beraberindeki herkes inandı. Eliya, onları bir

---

²⁴⁷ Hira'da ruhbanlık yapmıştır. Sasaniler'in başhekimi olup, Sincarlı Gabriel'in takipçileri olan Miafizitlere karşı propaganda yapmıştır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 90; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; *The Chronicle of Seert*, 4. Kısım, 592.

²⁴⁸ Detaylı bilgiler için bkz. Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 90; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; Şaliba, *Fatarikat*, 56.

²⁴⁹ Muşe, Nusaybin Akademisi'nde akademide uzun süre öğretmenlik yapmıştır. Daha önce bahsettiğimiz Hadyablı Hnono'nun öğretmeniydi. Şer, *Nusaybin Akademisi*, 67.

²⁵⁰ Bugünkü Bahreyn, Basra Körfezi üzerindeki bir ada.

²⁵¹ Merv şehri: Günümüzdeki Horasan'da bir şehir. Şavata, *Ön Asya*, 601.

²⁵² Babil: Günümüzde Fustat şehri olarak bilinmekte olup, Mezopotamya'da kurulmuş antik bir şehirdir.

²⁵³ VII. yüzyılda doğmuş, 660 yılında Katholikos Cyriacus'un seçimine katılmıştır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 90; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eserleri göstermiştir; Şaliba, *Fatarikat*, 56.

nehri yanına götürdü ve onları vaftiz etti ve başlarına keşişler ve şemmaslar²⁵⁴ koydu. Sonra kendi yöresine geri döndü.

Seleuqos²⁵⁵ otuz iki yıl krallık yaptı. Antakya, Lazkiye,²⁵⁶ Selevkiye, Efemiye²⁵⁷ şehirlerini kurdu. Yanı sıra Edessa yani Urhoy'da ve Biriye ve o, Halep²⁵⁸'tir. Ancak, Bobel bugünkü adıyla onu Semiramis kurdu. Eski Bobel'in yeri burcun yapıldığı yerdir. Belos'un oğlu Ninos Erek Urhoy'u kurdu ve Akar ki o Nşibin'dedir. Ve Kilya ki o Qtesifon'dur. Ve Kalih ki o Santrug'un Hıtre'sidir. Bu kişi Ninova²⁵⁹ ve Raħbut'u kurandır.

Yukarıda söylediğimiz dönemde; Müslümanlar, Pers ve Roma ülkelerinin hepsini ele geçirirken yüzüp Huzilerin topraklarına girdiler. Korunaklı şehirlerin tümünü peş peşe güdümlerine aldılar. Bunlar Beğ Lapağ, Leydan'ın Kerkük'ü²⁶⁰ Şuşen ve Birtu'dur. Güçlü şehirler ise kaldı: Bunlar Şuşen²⁶¹ ve Şuştre'dir²⁶². Persler içerisinde Kral Yazdgird'in²⁶³ ordusunda Medli Hurmizdan isminde bir komutanın dışında Müslümanlara karşı koyacak kimse kalmamıştı. O, askerlerini topladı ve Şuş²⁶⁴ ve Şuştre şehirlerini işgal etti. Şuştre şehri çok genişti. Bu korunaklı oluşunu onu çevreleyen nehirlerden ve çok sayıdaki su kanalından alıyordu. [36] Bunlar bir bakıma

---

²⁵⁴ Kilisede görev alan hizmetli.

²⁵⁵ I. Seleukos Nikator (M. Ö. 358-281); Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 92.

²⁵⁶ I. Selevkos Nikator'un eşi Apameia'ya ithafen Apameia diye adlandırılan günümüzde ise Suriye'nin Hama ili sınırlarında olan Efemiye diye bilinen şehrin batısında, Suriye'nin körfezinde yer alan liman şehri. Barsoum, *The Scattered Pearls*, 284.

²⁵⁷ Apameia, William Smith (ed), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, "Apameia" (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

²⁵⁸ Bugünkü Suriye topraklarındaki Halep şehri.

²⁵⁹ Ninova: Dicle nehrinin doğu kıyısında bulunan bu kent Musul şehrinin yanında bulunmaktadır.

²⁶⁰ Al-Ahwaz Karka veya Eranşurra-Şapur'un kurulduğu eyaletin adıdır. Şer, *Siirt Vakayinamesi*, 97; Theodor Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden aus der Arabischen Chronik des Tabari: Übersetzt und mit Ausführlichen Erläuterungen und Ergänzungen Versehn*, (Leiden: Brill, 1879), 52.

²⁶¹ Huzistan'da antik Şuşa kenti. Eskiçağda Şuşan şehri Elam devletinin başkentiydi. Barsoum, *The Scattered Pearls*, 558.

²⁶² Modern adı Şuştre olan, İran'ın Huzistan Eyaletinde olan bir şehir. Antik adı 'Şurkutir olarak geçmektedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 95; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Chabot, *Synodicon Orientale*, 253-275.

²⁶³ III. Yazdigard 632 yılında hükmetmeye başladı. Detaylar için bkz; Şer, *Siirt Vak.*, 359.

²⁶⁴ Modern adı halen Şuş olan, İran'ın Huzistan Eyaletinde yer alan bir şehirdir. Antik Susa şehrinin yakınlarında yer almaktadır.

etrafını çevreleyen hendek gibiydi. Bu kraliçelerden birinin adı Aderahşirgan'dı. Bu nehir adını onu açtıran Aderahşir'den alır. Burada şehirden geçen ve Kraliçe Şemiram adıyla başka bir nehir var. Üçüncü nehir Daryuş'un adına Derigan diye isimlendirilir. Ama en büyük nehir kuzeydeki dağlardan çıkıp gelen sel gibi olan nehirdir. O esnada Müslümanların komutanlarından biri Medli Hurmizdan'a²⁶⁵ doğru geldi. Bu Müslümanların komutanına verilen ad Abu Musa'ydı. O, Müslümanların yerleşmesi için Dicle nehrinin döküldüğü yerde Başra'yı kuran kişidir. O, bu şehri verimli topraklarla çöl arasında kurdu. Aynı şekilde Vakşof oğlu Sa'd,²⁶⁶ 'Aqulo şehrini kurdu. Burası Müslümanların yaşadığı bir diğer yerdir. Ona Fırat nehrinin kıvrımından dolayı Kufe adını verdi.

Abu Musa, Hurmizdan ile savaşmak için harekete geçtiği vakit Hurmizdan tuzak kurdu. Şöyle ki, onları kendisiyle savaştan kurtaracakmış gibi savaşı durdurmayı denedi. Böylelikle askerlerini toplayabilecekti. Abu Musa'ya haber gönderip ondan yağma ve yıkımdan kaçınmalarını istedi. Buna karşılık bir miktar haracı ona belirledikleri bir şekilde ödemeyi taahhüt etti. Bu durum iki yıl sürdü. Sonra Hurmizdan surlara güvendiği için aralarındaki ateşkesi bozdu. Kendileriyle müzakere için gönderilen adamları öldürdü. Onlardan biri Ulay piskoposu Gewargis'ti. Fırat Metropoliti Abrohom'u zindana attı. Sonra çetin bir orduyu Müslümanlarla savaşmaya gönderdi. Ancak Müslümanlar, onların hepsini imha ettiler. Sonra Müslümanlar tekrar Şuş'a gelip kuşattılar. Birkaç gün sonra şehri fethettiler. Şehirde bulunan soyluları öldürdüler. Mar Daniel'in²⁶⁷ evi denilen evi işgal ettiler. Oradaki hazineyi aldılar. Bu hazine kralın emriyle Daryuş ve Kuroş zamanından beri oradaydı.

Mumyaların konulduğu gümüş tabut parçaladılar ve götürdüler. [37] Onların birçoğu, "ceset Daniel'e aittir" dedi. Diğerleri ise cesedin kral Daryuş'a ait olduğunu

---

²⁶⁵ Şiroweyh'in oğlu Hüsrev'in üvey amcası olup, Sasani hanedanına bağlı olduğu iddia edilmektedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 96.

²⁶⁶ Sa'd Ebi Vakkas (592-675): Müslüman Arapların komutanlarından. Detaylı bilgiler için bkz.; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Daru Sadır, 1960), 3. Cilt, 143.

²⁶⁷ Ömer ibn Khatap, Abu Musa'nın mumyalanmış bir ceset keşfettiğini söylemiştir. Geleneklere göre, Ömer, cesedin yıkanıp mumyalanmasını ve şehrin nehrinin yatağına gömülmesini emretmiştir; Al-Ka'bi,

söylediler. Sonra Šuštre’yi de kuşattılar. Onu almak için iki yıl boyunca savaştılar.

Sonra, Qatar asıllı bir adam vardı. Şehir sur üzerinde kurulmuş bir evde yaşayan başka bir adamla ahbaplık kurdu. Onunla anlaşıp doğruca Müslümanların karargâhına gittiler. Onlara dedi ki: “Eğer bize ganimetin üçte birini verirseniz biz, size şehre girmeniz için yardım edeceğiz”. İki taraf bunun üzerine anlaştıktan sonra o iki adam içerden surun altından gedikler kazdılar. Ve Müslümanlar içeri aldılar. Böylece Šuštre’yi ele geçirdiler. Ve içinde sular gibi kan döktüler. Şehrin müfessirini ve kutsal yerde Hurmizd’in Piskoposu Ardaşir ile birlikte diğer okullu keşiş ve öğrencileri de öldürdüler ve kanlarını sunakta döktüler. Hurmizdan’ı sağ olarak ele geçirdiler.

Bir süre sonra Müslümanların saflarının arasından Halid²⁶⁸ isimli bir adam çıktı. Batı yönüne gitti. Yerleşim yerlerini ve şehirleri fethetti. Nihayet ‘Arap şehirlerine²⁶⁹ kadar ulaştı. Bu haberler Roma Kralı Herakleios duyunca kalabalık bir ordu hazırladı ve Saqilera²⁷⁰ isimli bir adamın komutasında onunla savaşması için ordu gönderdi. Ve Müslümanlar, onları yendiler. Yüz binden fazla Roma savaşçısını harap ettiler. Ve onların komutanını ve ‘Abd Mšihō’nun²⁷¹ yanında Müslümanlar ve Romalılar arasında elçilik yapan Hirta’nın Piskoposu Yeşu‘dad’ı da²⁷² öldürdüler. Müslümanlar, Suriye ve Filistin’in tamamını ele geçirdiler. Mışroye’yi fethetmek üzere hareket etmeye niyetlendiler. Ancak hiçbir şey başaramadılar. Çünkü sınırı büyük bir orduyla Aleksandreia patriği koruyordu. Surun giriş ve çıkışlarını da kapatmıştı. Bütün kapılar kapatılmıştı. Surlar ülke boyunca Nil nehri kıyısına kurulmuştu. Araplar onların

---

A Short Chronicle, 100; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Abū al-Hasan al-Harawī, *al-Ishārāt ila Ma‘rifat al-Ziyārāt*, ed. ‘Alī Muḥammad, (Kahire; Maktabat al-Thaqāfa al-Dīniyyā, 1998), 63.

²⁶⁸ Halid bin Velid, (583-587) Müslüman Arapların komutanıdır; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 104.

²⁶⁹ Akabe Körfezi’nden Ölü denizin güney kıyılarına kadar uzanan 166 km’lik alana verilen ad; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 104; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu‘-jam al-Buldān*, 4. Cilt, 96.

²⁷⁰ Yunancada bu kelimenin anlamı, idarî ve malî konularda yetkili kişiye verilen ünvanıdır. Fakat *Kronikler*’de askerî komutan olarak geçmektedir; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 105; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1991), 3. Cilt, 228-929.

²⁷¹ Abdul Mesih bin Buqayla, VII. yüzyılda Halid bin Velid’le Hira’daki Hristiyanlar adına görüşmeye gelmişti; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 106; Al-Ka‘bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Naşir al-Ka‘bi, “Report on the excavations of Hira in 2010-2011,” *Journal of the CSSS* 12, (2012), 60-68.

²⁷² Bu ruhban hakkında herhangi bir bilgi yoktur; Al-Ka‘bi, *A Short Chronicle*, 106.

yüksekliğine karşı kuvvetlenebildiler ve [surları] geçtiler ve Mısır, Tabis ve Afrika ülkelerini aldılar.

[38] Ama Kral Herakleios, Romalılara yenildikten sonra üzüntü ve sıkıntıya düştü. Ülkenin başkentine döndü ve orada hastalanarak öldü. Oğluyla birlikte yirmi sekiz yıl krallık yaptı.

İsmailoğullarının galibiyeti ise Allah'tandı. İki güçlü ülkeye boyun eğdirip, yendiler. Ancak Allah onları henüz Constantinopolis'e²⁷³ hükmettirmede. Zafer her zaman Allah'a aittir.

Abrohom'un Kubbesi'nin²⁷⁴ ne olduğuna dair bir şeye rastlamadık. Allah'ın dostu Abrohom çokça mala mülke sahipti. Kenanlıların²⁷⁵ kıskançlığından uzaklaşmak istediği için çöldeki uzak ve geniş yerlerde yaşamayı tercih etti. Çadırlarda yaşayan biri olduğu için, içinde Allah'a ibadet edeceği ve kurbanlar sunacağı bir yer yaptı. Bundan ötürü o zamandan beri meşhur oldu. Günümüze kadar da hala şöhretini korumaktadır. O kabileden gelen nesiller o yerin anısını korumuşlardır. Arapların orada ibadet ediyor olmaları yeni bir şey değildir. Eskiden beri hatta tarihlerinin ilk döneminden beri halklarının atasına saygı duyuyorlardı. Hasur şehri ki Kitab-ı Mukaddes'in "Ülkelerin Başı" diye nitelediği bu şehir Müslümanlara aitti. Abrohom'un dördüncü eşi Qenturo'dan olan oğlu Medlerden adını alan Medine şehri de Müslümanlara aitti. Bu şehre Yesrib²⁷⁶ adı da verilir. Yine Dumat Gendel²⁷⁷ ve Hacerilerin²⁷⁸ toprakları zengin suları, hurmalıklarıyla ve sağlam evleriyle Müslümanlar ın şehriydi. Bu durum Hatta²⁷⁹

²⁷³ Doğu Roma ya da Bizans şehrine verilen ad; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 106.

²⁷⁴ Günümüzdeki Kâbe, Hz, İbrahim Mekke'de inşa etmiştir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 108; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; al-Yâqût, *Mu'-jam al-Buldân*, 4. Cilt, 463.

²⁷⁵ Ken'anlılar: Şeria Irmağının batısında kalan antik Filistin topraklarına İbrahimî dinî metinlerde verilen ad.

²⁷⁶ Yesrib: Bugünkü Medine şehri.

²⁷⁷ Roma yazıtlarında Akad şehri diye geçmektedir; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 110; Al-Ka'bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; al-Yâqût, *Mu'-jam al-Buldân*, 2. Cilt, 488.

²⁷⁸ Süryanicesi *Hagroye*. Çevirilerde "Haceriler" ya da "Haceroğulları" diye de adlandırılmaktadırlar. Tayoyelerin, Hacer ve İsmail atıflarından sonra İsmailoğulları ya da Haceroğulları diye anıldığını görmekteyiz. Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığı*, 407.

²⁷⁹ Hitta şehri, Katar dahil Basra Körfezi'den Umman'a kadar uzanan ova da yer almaktadır; Al-Ka'bi, *A Short Chronicle*, 112; Al- Ka'bi, bu kaynak eseri göstermiştir; al-Yâqût, *Mu'-jam al-Buldân*, 2. Cilt, 378.

için de söylenir. Burası Qatar adalarına yakın deniz sahilinde yer alan topraklardır. Türlü ağaçlarla dolu zengin bir yerdir. Aynı şeyi denizdeki Mazun diyarı²⁸⁰ için de söyleyebiliriz. Buranın arazisi yüz fersahtan fazladır. [39] Çölün ortasında bulunan Yemame bölgesi,²⁸¹ Tuf bölgesi²⁸² ve “kahraman” diye nitelendirilen Kral Mundır’ın oturduğu Hirta şehri de böyledir. Bu kral, İsmailoğullarının altıncı kralıdır.

Kiliseden bu özet bilgiler bitti.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Khuzistan Kroniği: Sunumu, Tercümesi, Tahlili, adlı çalışmamız Süryani tarih yazıcılığında VI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar süregelen gelenekselleşmiş bir anlatıdır. Bizler bu eserin yazarı ile ilgili bilgilerimize bu alanda yazılmış eserlerden yola çıkarak ulaşmaktayız. Yazarın kim olduğuna dair net bilgiler bulunmamakla birlikte, yazarın yazdıklarından Doğu Kilisesi mensubu olduğu anlaşılmaktadır. XIV. yüzyılda kopyalanmış XIX. yüzyılda neşredilmeye başlanmış ve ilk olarak Ignazio Guidi sayesinde 1903 yılında Latinceye çevrilmiştir. Bunun yanında daha sonraları farklı yazarlar tarafından Rusça, Almanca, Arapça ve İngilizceye çevirileri yapılmıştır. Biz de

---

²⁸⁰ Günümüzdeki Umman şehri; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 112; Al-Ka’bi, kaynak olarak bu eseri göstermiştir; Chabot, *Synodicon Orientale*, 112.

²⁸¹ Günümüzdeki Arap Yarımadasının orta bölümünde yer alan Yemame, geniş topraklara sahip bir şehirdir; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 112; A- Ka’bi, bu kaynak eseri göstermiştir; al-Yāqūt, *Mu’-jam al-Buldān*, 5. Cilt, 421.

²⁸² Günümüzdeki Taif şehri olup, Mekke’ye 65 km uzaklıkta bulunmaktadır; Al-Ka’bi, *A Short Chronicle*, 114; Al-Ka’bi, bu kaynak eseri göstermiştir; Aḥmad Ibn Yaḥyā Balādhurī, *Futūḥ al-buldān*, ed. Commision of Inquiry Heritage, (Beyrut: Dār wa-Maktabat al-Hilāl, 1988), 64.

Türkiye’de bu metnin ilk defa Türkçe çevirisini yaparak Süryani dili alanında çalışma yapan araştırmacılara, Süryani Dili ve Kültürü Bölümü öğrencilerimize ve tarihçilerimize bu eseri kazandırmaya çalıştık.

Khuzistan Kroniği, 579 yılında I. Hüsrev’in oğlu IV. Hürmüz’ün başa geçmesiyle başlamış, Müslüman Arapların Sasaniler’i yıkmasına kadarki konuları kaleme almıştır. Bu kronik, Mezopotamya, Akdeniz, Suriye ve İran havzalarında²⁸³ cereyan eden Roma-Sasani mücadelelerini içeren Kilisevî (dini) ve Dünya Tarihini işleyen bir anonim eserdir. Bu kronikte siyâsî yapılanmanın yanında birçok manastır ve kilise yapılarından söz edilmiştir. Bunların yanında o dönemde etkili olan ve çeşitli manastırlara atamaları yapılan ruhban sınıfından çokça bahsedilmiştir. Yazar yer yer Hristiyanların kovuşturulması ve Sasaniler’in dinî inançlarını da aktarmayı başarmıştır.

Bu çalışmamızda ayrıca kroniğin tarihçesi ve günümüze kadar nasıl geldiği konusunda bilgiler vermek istedik. Bunun yanında eserin arz ettiği önem ve amacını da belirterek bilgiler sunmaya çalıştık. Ayrıca eseri daha önce neşreden modern araştırmacıların kaynaklarından faydalanarak eserin gerçek yazarıyla ilgili bilgiler sunduk.

Bu kroniğin birinci bölümünde, yazar ve kaynaklar hakkında bilgiler vermenin yanında o dönemde etkili olan imparatorlukların siyâsî, dinî ve sosyal etkilerinden bahsettik. İkinci bölümde ise, metnin Süryanice formatını yazdık. Ardından bu metnin Türkçe tercümesini yaparken metinde geçen yer, şahıs ve mekân isimlerini dipnotlarla belirtmeye çalıştık. Türkiye’de bu eser daha önce çalışılmamış olup, sadece birkaç kaynakta özet şeklinde sunumu olmuştur. Bu kroniğe ilişkin konuları çalışırken eserin geçtiği dönem hakkındaki bilgiler veren eserlere de yer verildi.

---

²⁸³ Pers tabiri Ortaçağ metinlerinde geçmekte olup, İran medeniyetini anlatan Part ve Sasani gibi hanedanlarının egemen oldukları sahaları ifade ederdi. Fakat Ortaçağdaki Pers sahası bugünkü İran’ın arazisinden farklı olup, Sasaniler döneminde, Dicle nehrinin batısından doğusuna uzanan bir bölgeydi ve şimdiki İran ve Azerbaycan ile kısmen Afganistan topraklarını içeren bir sahaydı. Detaylı bilgiler için bkz.; Duygu, “VII. Yüzyıldaki İslam Fetihlerinin”, 39; Detaylı bilgiler için bkz. Christopher Buck, “The Universality of the Church of the East: How Persian was Persian Christianity”, *The Journal of the Assyrian Society*, 10: 1, 1996, 56.

Sonuç olarak; *Khuzistan Kroniği: Sunumu, Terciimesi, Tahlili* adlı alışmamızda Süryani dili alanında yapılan çalışmalarda eksik olanı tamamlamayı amaç edinerek, Türkiye’de bu alanla ilgili araştırma yapacak olanlara katkı sağlamak istedik. Tez alışmamızı Mardin Artuklu Üniversitesi öğrencilerimize ve bu alanda araştırma yapmak isteyenlerin yararına sunmaya çalıştık. Bu çalışmamızla, bu eseri okuyacaklar açısından Süryaniler, Romalılar, Sasaniler, Tayoye, İşmailoğulları, Manastır, Kilise, Metropolit isimleri ile ilgili ulaşabilmelerini sağlayacak özet bilgiler vererek Süryani dili alanına katkı sağlamak istedik.

KAYNAKÇA

KAYNAKLAR

GUIDI, Ignazio. *The Khuzestan Chronicle*. “In nuovo testo siriano sulla storia degli ultimati Sassanidi”, Translated and edited by Ignazio Guidi, *Proceedings of the Eighth International Congress of Orientalists, held in 1899 in Stockholm: Semetic Section* (B), Leiden: 1893.

HADDAD, Buṭrus. *al-Tārīkh al-Şaghīr*. Baghdad: Majma‘ al-Lughah al-Suryānīyah, 1976.

THEOPHANES. Mango ve R. Scott (trc.-ed. G. Greatrex’in yardımlarıyla). *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

ÇALIŞMALAR

AKALIN, Kutlu. Zafer Duygu (eds.). *Süryani Literatürü*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2017

AL-KA‘BĪ, Nasir. *A Short Chronicle on the End of Sasanian Empire and Early Islam 590-660 A.D.*, Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2016.

ALICI, Mehmet. “Sasani İmparatorluğu’nun Erken Döneminde Hristiyanların Konumu ve İlk Sinodlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56: 1, 2015.

ALTUNGÖK, Ahmet. *İslam Öncesi İran’da Devlet ve Ekonomi Sasani Dönemi (M.S. 226-652)*, Editör Mustafa Demirci, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.

AYDIN, Gazi. *Süryani Kroniklerine Göre Bizans-Sasani Savaşlarının Mezopotamya Şehirlerine Etkisi: IV. ve VII. Yüzyıl Nusaybin Örneği*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2017.

BAHADIR, Gürhan. “Anadolu’da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV-VII. Yüzyıllar)”, *Turkish Studie, International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 6/1, Hatay, Kış 2011.

BROWN, Peter. *Geç Antikçağ Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

BROCK, Sebastian P.. “Syriac Sources for Seventh Century”, *Byzantine and Modern Greek Studies* 2. *Syriac Perspectives on Late Antiquity*, Bölüm VII.

- _____ ve başkaları (eds.). *The Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*. Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011.
- _____. “The Church of the East in the Sasanian Empire up to the Sixth Century and Its Absence from the Councils in the Roman Empire”, *Syriac Dialogue: First Non-Official Consultation on Dialogue within the Syriac Tradition*, Aldershot, Hants, England: Ashgate Pub. Ltd., 2016.
- BUCK, Christopher. “The Universality of the Church of the East: How Parthian Was Parthian Christianity?”, *The Journal of the Assyrian Society*, 10: 1, 1996.
- CAN, Umut. “1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği’nde Yermük Savaşı (636) İlgili Kısımın Tercüme ve Tahlili”, *The Journal of Mesopotamian Studies*, C: 3/1, Kış 2018.
- ÇELİK, Mehmet. *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu’nda Din-Devlet İlişkileri I (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Akademi Kitabevi, 1999.
- _____. *Süryani Kilisesi Tarihi, Cilt I*, İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1987.
- DUYGU, Zafer. *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ’da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, İstanbul: Divan Yayınları, 2017.
- _____. *Nikomedia ve Hristiyanlık: İlk Beş Yüzyıl*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018.
- _____. *İsa, Pavlus, İnciller: Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*, 2. Baskı, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019.
- _____. *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ: Hristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih*, İstanbul: Divan Kitap, 2017.
- _____. “Doğu Kilisesi Erken Yüzyılları Özelinde Bir Değerlendirme”, *The Journal of Mesopotamian Studies*, C: 2/1. Kış, (2017): 133-155.
- _____. “VII. Yüzyıldaki İslam Fetihlerinin ve Müslüman Hâkimiyetinin Hristiyan Tarih Yazımına İzdüşümleri”. *Artuklu Akademi* 1.1 (2014): 33-65.
- DUYGU, Zafer ve Kutlu Akalın (eds.). *Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, İstanbul: Divan Yayınları, 2017.
- ELIEDA, Mircea Eliade. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha’dan Hristiyanlığın Doğuşuna*, Türkçeye çev. Ali Berktaş, Cilt II. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- GARTHWAITE, Gene R. *İran Tarihi Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze*, Çeviren Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2018.

- GIBBON, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J. B. Bur., C. 7, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- HOWARD-JOHNSTON James. *Witnesses to A World Crisis: Historian and Histories in the Middle East the Seventh Century*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- KAÇAR, Turhan. “Dünyaya İki Işık: Geç Antikçağ’da İnan ve Roma”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi* 61, 2012: 153-180.
- _____. “Üsküdar’da Sasaniler, M. S. 615 ve 626”, ed. Coşkun Yılmaz, Cengiz Tomar ve Uğur Demir, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, Cilt I, 2014.
- _____. “Mezopotamya’da Roma-Sasani Çatışmaları: Nusaybin’in Düşüşü”, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Edt. İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş. *Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No:6*, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayınları, 2006: 129-138.
- _____. “Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, MS 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz”, *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul:2009.
- KAYA, Mehmet Ali. “III. Gordianus’un Parth (Sasani) Seferi: Güzergâh, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XX, S. I Temmuz, 2005.
- KENNEDY, Garth Hugh. ‘The Mediterranean frontier: Christianity face to face with Islam, 600-1050, *The Cambridge History of Christianity, C. III: Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100*, ed. Thomas F. X. Noble – Julia M. H. Smith, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- KÜTÜK, Ahmet. “Tarihi Süreç İçerisinde Nusaybin Yahudileri”, *İslâm İlimleri Dergisi*, Yıl 10, C. 10, S. 10, Güz, 2015.
- MITCHELL, Stephen. *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S. 284-641)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- NUSAYBİN Akademisi: *Kuruluşu, yönetmelikleri ve yetiştirdikleri ünlü kişiler*, Neşr. Adday Şer, Çev. Nesim Doru, İstanbul: Yaba Yayınları, 2006.
- OSTROGORSKY, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, Çeviren Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- SAKAOĞLU, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999.
- SİİRT Vakayinamesi*, Neşr. Adday Şer. Çev. Celal Kabadayı, İstanbul: Yaba Yayınları, 2002.

- ŞAVATA, Bahoz. “Ön Asya Med, Part, Sasani, Ermeni, Makedon, Roma, Galat, Kûrd, Fars, Ârâmi, Yahudi, Arap, Gürcü Halkları İle Kürdlerin Dil-Din-Kültür-Sosyal ve Siyasal Tarihi II M. Ö. 612- M. S. 661, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2015.
- TEZCAN, Mehmet. “İpek Yolunun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi”, *Uluslar Arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3:1. Erzurum 2014.
- WILMSHURST, David. *The Ecclesiastical Organisation of the East, 1318-1913*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, vol. 582, Subsidia, tomus 104, Leuven: Peeters, 2000.
- WRIGHT, William. *A Short History of Syriac Literature*, Londra: Wipf&Stock Publishers, 2016.
- VASILIEV, A. A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Türkçe çev. Arif Müfid Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- VRYONIS, Speros. “Bir Dünya Uygarlığı: Bizans”, *Cogito* 17, (1999): 77-86.
- YARSHATER, Ehsan (ed). *The Cambridge History of Iran, Seleucid, Parthian and Sasanid Periods*, C. 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

EK-1 SASANÎ (İRAN) İMPARATORLARI

I. Ardeşir (h. 224/226-240/241)

I. Şapur (h. 240-272)

Hormizd (h. 272-273)

I. Behram (h. 273-276)

II. Behram (h. 276-293)

III. Behram (h. 293)

Narses (h. 293-302)

Hormizd (h. 302-309)

II. Şapur (h. 309-379)

II. Ardeşir (h. 379-383)

III. Şapur (h. 383-388)

IV. Behram (h. 388-399)

I. Yezdigard (h. 399-420)

V. Behram (h. 420-439)

II. Yezdigard (h. 438-457)

III. Hormizd (h. 457-459)

Peroz (h. 457-484)

Balash (h. 484-488)

I. Kavad/Kubad (h. 488-496)

Zamasp/Jamasp (h. 496-498)

I. Kavad/Kubad (tekrar h. 498-531)

I. Hüsrev (h. 531-579)

IV. Hormizd (h. 579-590)

II. Hüsrev (h. 590-628)

Kavad Siroe (h. 628)

III. Ardeşir (h. 628-630)

Çok sayıda gelen zorba imparatorlar devri (630-631)

IV. Hüsrev (h. 631-633)

III. Yezdigard (h. 633-651)

EK-2 ROMA İMPARATORLARI

Diocletianus (h. 284-305/309)

Maximianus (h. 286-305)

I.Constantius (h. 305-306)

Galerius (h. 305-311)

Severus (h. 306-307)

I.Constantinus (h. 306-337)

Licinius (h. 308-324)

Maximinus (h. 310-313)

II.Constantinus (h. 337-340)

Constans (h. 337-350)

II.Constantius (h. 337-361)

Iulianus (h. 361-363)

Iovianus (h.363-364)

Valentinianus (h. 364-375)

Vales (h. 367-378)

Gratianus (h. 367-383)

II.Valentianus (h. 375-392)

I.Theodosius (h. 379-395)

DOĞU ROMA İMPARATORLARI

Arcadius (h. 383-408)

II.Theodosius (h.408-450)

Marcianus (h. 450-457)

I.Leo (h. 457-474)

Zeno (h. 474-491)

Anastasius (h. 491-518)

I.Iustinus (h. 518-527)

Iustinianus (h. 527-565)

II.Iustinus (h. 565-578)

II.Tiberius (h. 578-582)

Mauricius (h. 582-602)

Phocas (h. 602-610)

Heraclius (h. 610-641)

BATI ROMA İMPARATORLARI

Honorius (h. 393-423)

III.Valentinianus (h. 425-455)

Avitus (h. 455-456)

Maiorianus (h. 457-461)

Severus (h. 461-465)

Anthemius (h. 467-472)

Olybrius (h. 472)

Iulius Nepos (h. 473-475)

Romulus (Augustulus) (h. 475-476)